

TÖÖRAHWA KULTUUR

:: :: :: :: K U U K I R I :: :: :: ::

TOIMETUS JA TALITUS PETERBURIS, FONTANKA 53, KORT. 9

№ 3-4

SEPTEMBER—OKTOOBER

1919

Proletariaadi kultuura põhjooned.

Fr. H. Krautswsidi nim.
Eesti NSV Riiklik
Raamatukogu

R 2714

Ar. Wallner.

I. Proletariaadi kultuurapärandus.

Aineline kultuur. Ajalookäik on tõstnud ilma proletariaadi kõigi nende kultuura warade omanikuks, edasi-kanjdjaks ja jatkajaks, mis inimsugu on seni loonud. Nii nagu tuhandete aastate eest Egiptuse, Siiria, Baabiloni ja Ebraea rahwa kultuurasaadused greeklased omaks tunnistasid ja neid oma rahvuslike isearalduste alusel edendasid, selle kõrwal iseseiswa, nõndanimetatud antiikkultuura luues, ja nagu roomlased Greeka kultuura pärandajad olid, ehk nagu barbarid gallialased, frankid ja Germaani tõu rahwad Rooma ja Greeka ning nende kaudu Ommikumaa kultuura warad endile pärandasid, neid oma elutingimiste kohaselt sobitades, nii langeb terve ilma kultuura pärandus, mis igasugusest rahwusest mitme kümne ja saja inimespõlwe jooksul ilmale toodud, wiimase rahwuswahelise ajalooklassi — proletariaadi kätte. Ja sellest pärandusest ei saa ega tohi proletariaat lahti ütelda: iga rahwa, olgugi ainult walitsewa klassi kultuur pole muud kui selle rahwa jõukate klassi wõimuses olewa töörahwa *tulusa töö wili*, mis küll juhitud oli jõukate klassi esitajate poolt, kuid teostatud töörahwa energia tarwitamise kaudu.

Pealegi on suur osa kultuurasaadusi ilmale tulnud alalises wõitluses kahjulike looduseawalduste wastu inimsoo enesealaloidmise kindlustamiseks, missugune wõitlus loomulikult igas ajaloojärgus

ühel ehk teisel kujul edasi kestab. Ja Wene proletariaat ongi näidanud, et ta kõige tähtsamaid kultuurasaadusi — saadusi walmistawaid tööriistu, masinaid — oskab innata, neid kapitalistide klassi pärandusena uute saaduste walmistamise tööle rakendades. Ja mitte ainult masinad pole proletariaadi poolt teadwalt kasutatud, waid kõik ainelise kultuura tooded, nagu eluooned, lossid, mõisad, liikumiseabinõud jne on praegu Wene proletariaadi teenistuses ja nende kasutamiseks töötatakse uued tarwitamisewiisid välja, mis teewad wõimalikuks tähendatud saadusi kollektiivselt tulusalt tarwitada.

Proletariaadil ei tule mõttesegi ainelise kultuura saadusi, ehk nad küll endiste jõukate walitsewate ja wiimastel aastasadadel kodanlikkapitalistide klassi eestwõttel loodud, kuidagiwiisi ignoreerida, sest nende saaduste tarwitamine on ka töörahwale luuses ja lihasse kaswanud. Lahti ütelda elektriwoolust, aurujõust, ästi korraldatud ja sisseseatud lossidest, end. ärrasmajadest, east ja maitserikkast riiekatteist jne selleparast, et need töörahwa waenlaste klassi kultuurapärandus on, oleks loomuwastane nähtus, mida millegagi ei õigustata.

Ja töörahwariigi walitsuse peaülesanne seisabgi käesolewal ajal selles, et ainelise kultuura pärandust täielikult arwele wõtta, teda töörahwaklassile tarwitada anda

Rahise

SP-123

ja äratarwitatud warade asemele uusi luua.

Aga selle kirjatöö ülesanne pole aineline kultuura mõiste selgitamine ega ka selle küsimuse käsitlemine misgi teises mõttes, ehk küll aineline kultuura aluspinnast oleneb järgmistes ridades ettekantawate mõtete teostamine. Meil on tarwis ainult seda kindlaks määrata, et wõidule pääsenud proletariaat ei ütle end eelkainud klassi — kodanliskapitalistideklassi — ainelisest pärandusest lahti, waid ümberpöördukt püüab ta kõigi selle klassi warade juhtiwaks peremeheks saada, oma klassi majandusolukorda ja wõimu seega kindlustades. See on temale ajaloo ja maailma majanduselu käigu poolt ette kirjutatud.

Waimline kultuur.

Selle kirjatöö ülesanne on walgustada proletariaadi waimlise kultuura mõistet, ära näidata tema iseäraldusi, mis teda eelkainud — kodanlise — kultuurast lahutawad ja niipalju kui käesolewad ained lubawad, ära tähendada selle waimutegewuse käiku tulewikus.

Ideoloogia — nähtusi seletaw seotud mõtlemiskäik — argub teatud majanduslikudest wahekoradest ja sammub oma arenemiskäigu majanduselu arenemise järgil.

Töörähwa waimlise kultuura aste wastab sellele seisukorrale, milleni proletariaat on majanduslikult ja poliitikalise tõusnud. Ja sellest wälja minnes wõime me proletariaadi waimuilma arenemises kaht ajajärku märgata, mis oluliselt on teineteisest kaugelt lahutatud. Esimene ajajärk on omane nende maade proletariaadile, kes oma riiklist korda pole suutnud luua, kes weel kapitalistliku walitsuse surwe ja oole all elutseb, teine ajajärk on omane neile, kes oma kurnajate walitsuse on kukutanud ja iseseiswa riiklise elu loomisele asunud. Kuna esimeses ajajärgus proletariaadi waimline tegewus koondub oma klassi liikmete poliitikalise silmaringi arendamises, oma klassi majanduselu uurimises ning walgustamises, teda üleilmilise majanduse tingimistega ja seadustega wõrreldes, ja klassiteadwuse tõstmises, selleks kõiki teaduslikka andmeid ära kasutades ja laialist kihutuse ja organiseerimise lööd parteis, kutseühisustes, iga liiki ariduseseltsides ja kirjanduses korraldades, asub proletariaat teises ajajärgus iseseiswa waimlise kultuura loomisele, terwet riigi aparati ja ühiskonna jõudisid ning warasid tulusalt tarwitades. Esimeses ajajärgus on proletariaat poliitikalise, majanduslike ja waimliselt, terwelt

wõetud, mahasurutud klass, kelle isetegewust ja waimlist ärkamist püütakse idust peale walitsewate klasside poolt surmata, kelle olemasolemine on nagu loomal ainult sellega õigustatud, et teda iga teine ühiskonna klass wõib eksploateerida. Teises ajajärgus on proletariaat peremees; oma diktatuura maksmapanemisega kirjutab ta oma tahtmist teistele klassidele ette, kes kõigis ühiskonna eluawaldustes proletariaadi meelewolda kuulwad. Ja siin paneb proletariaat niisama oma endise kurnajateklassi töörähwa tulude ja uwide teenistusesse, nagu ta ise enne walitsuse wõimu oma kätte wõtmist teda teenis ja temale „kultuurat“ soetas.

Kuid seliepeale waatamata et esimesel ajajärgul proletariaat kodanliskapitalistliku surwe all elas ja suuremalt jaolt ka praegu elab, pani see ajajärk siiski proletariaadi waimlise kultuurale aluse, luues oma teaduse, ideoloogia, kunsti, luule, muusika, kõlbluse (distsipliini).

Töörähwa waimlise kultuura all mõistame meie kõiki neid ingesuudete awaldusi, mis proletariaadi *kui klassi* tegewust walgustawad ja teda teadwalt juhiwad, tema tahtet ilmutawad, tema tundmusi wäljendawad ja temas arusaamist ilmakorra ja elu kohta pakuwad, olgu need ingeawaldused kas suusõnas, kirjas, pildis ehk kujus wõi elukommetes esitatud. Meie wõime siin julgelt kõneleda *klassi teadwusest, klassi tahtest, klassi tundmustest*, sest töörähwas on oma raudsete elutingimiste tõttu maailmaliselt ühisesse klassi liidetud, keda waranduste ahnitsemine, kadedus, omawaheline wõistlus ja muud kodanliskapitalistideklassi rühmade „woorused“ klassilises ühtluses ei lõhesta. Ja kuigi käesolewal silmapilgul leidub lõhesid proletariaadi keskel, siis pole nad mitte proletariaadi enese seast argunud, waid temasse kapitalistide poolt nõndanimeetatud ebasotsialistide — juhtide kaudu külatud.

Toome siin lühidalt proletariaadi esimese ajajärgu waimlise kultuura saadused esile, selleks töörähwa waimutegewust teaduse, kunsti, luule, muusika, ariduse ja kõlbluse alal käsitades.

Töörähwa teadus.

Wõimsamaks wõitluseabinõuks töörähwa kurnajate klassi wastu tuleb wastuwaidlemata töörähwa teadust tunnistada, mille loomisele neljakümnendatel aastatel minewal aastasajal asusid süstemaatlikult Karl Marx ja Fr. Engels. Töörähwa teadus on see, mis enesesse terwe töörähwa

teadwuse, kogemustekogu ja elamused mahutab, neid looduse ja ühiskonna seadustega walgustab, terve ühiskonna elu awaldustest proletariaadile omased ära lahub, seletab nende tekkimise põhjuseid ajalooarenemisekäigu walgul ja püüab kindlaks määrata nende tulewast arenemisteed terve ühiskonna edenemisega ühendusesse seades. Tööraha teaduse tekkimisega wõtab tööliste liikumine ja tegewus esimest korda üleilmlise klassi kuju, ühtlase wormi, mil kindel eesmärk ja ühesugused wõitluseabinõud tarwitada. Ja sest ajast peale ilmub proletariaat maailma ajalooesse kui kultuuraklass, kelle klassiteadwuses mõlgub mõte üleilmlise töölisteriigi asutamise ja kurnajate klasside ärakaotamise kohta. Ühes sellega awab ajalugu uue lehekülje, kus tähendatud peatükk: *klassiteadew* klasside wõitlus.

Missugune määratu suur tähendus töölisteliikumises teadusel on, seda kinnitab oktoobrirewolutsioon, mis kindlalt ette arwatud ajal algas, teatud wõtetega teostatati ja, mis peasi, akati peale rewolutsiooni kordasaatmist tööraha teaduses ettenähtud juhtnõõride järele uut riigikorda ja majanduselu looma, milleks tegelikku eeskujuga polnud ajalooost wõtta. Ja Wene nõukogude riigi tugewus seisabgi suurelt osalt selles, et tema juhtimine ning korraldamine sünnib teaduslikult ja mitte juhuslikult. Wenemaa nõukoguderiik wõlgneb tänu kõigile neile proletariaadi wõitujatele, mis wiimastel aastasadel tööliste werrega ja waewaga Euroopa rewolutsioonide barrikaadadel ja suurtoöstuse asutustes omandatud ja proletariaadi kõrgema kultuura loowad.

Kui nõrgal alusel tööraha liikumine sel korral on, kui tema klassiteadusega pole ühendatud (tol korral polnudgi veel tööraha teadust, millest meil allpool jutt tuleb), kui ta pimedas klassiteadwuse ehk klassiinstinkti alusel tekib, tema poolt korraldadakse ja juhatakse, näitawad meile orjade mässud, talupoegade wastuakkamised ja tööliste rewolutsioonid.

Meil on waja meele tuletada tööraha klassiteadwuse ja kultuura alguspäiwi, Spartakuse päiwi 73—71. aastal enne Kristuse s., kus Rooma ori Spartakus enese ümber üle 70 000 orja kogus, kes suure osa nüüdsest Itaalia maast oma alla wõtsid ja Rooma konsulitele (Lentulusele ja Gelliusele) otsustawa lahingu andsid. Kaks aastat oidsid nad toleaeget Rooma kultuurariiki irmul, jõukad otsisid pelgupaika wäljaspool Apennini poolsaart, kuid kõik see pidi Spartakuse ja 60 000 wäpa

wõitleja ristipoomisega ja põletamisega lõpema. Wõitlejatel puudusid kindlad eesmärgid, oskus uut elu korraldada ja kaitseta, kuigi majanduslikud tingimised neile mitmeti kergemad olid kui teistel wastuakkamistel.

Palju raskemas olukorras tuli wõidelda Thomas Münzeril 1525. a. Saksamaal, kus ta Mühlhauseni maakonnas terwet poolaastat talupoegade mässu juhataks ja uut ühiselukorda püüdis teostada. Kuid ka see lõppes tema ja mässust osawõtjate peawõtmisega.

Stenka Raasini mäss, mis 1667. aastal algas ja tuhandete kaupa Wene ja muust rahwusest talupoegi-orje wägewasse sõjawäkke ühendas, lagunes üle terve lõunapoolse Wolga maakonna. Stenka Raasini wõimu käes oli Tsaritsõn, Astrahan ja juba jõudis Raasin Nizhni-Nowgorodi alla. Kuid oskamatus tõttu wäge korraldada ja kindla distsipliini alla paenutada tuli Raasini wael üheteise järele lahinguid kaotada, kuni ta lõpuks järele jäänud wäeosadega wangi sattus ja kehatükeldussurma leidis.

Lääne Euroopa rewolutsioonid, kui teatud tööliste ingewaldused (majandusliku aluse kõrwaldades) ilmutawad niisamuti waimlist walmimatust, tööliste püüete teadusetust, riigi- ja majanduselu korraldamise oskamatus, mida nii kujukalt 1871. a. Pariisi kommuuna lugu kirjeldab.

Ja kõigi nende mässude, wastuakkamiste ja rewolutsioonide nurjaminekute põhjusid on nüüd töörahwateadus selgitanud, neist teatud seadusepäralsed nähtused kindlaks teinud, mis kõigil järgnewatel rewolutsioonidel näpunäiteks ja juhatajateks on. Üksikuid nähtusid uurides, nende wahel sidet otsides ja neid üleüldiste ühiskonna eluawaldustega ühendusesse seades, tulätigi korraldamata teadmistest proletaariaadi rewolutsiooniline teadus.

Tööraha teaduse — majandusteaduse ja sotsialismuse õpetuse — peajõud peitub selle teaduse uurimiswiisis, mis *materialistliku dialektika* nime kannab. Teadmised kujunewad teaduseks, kui nad säherduse uurimiswiisi, alla langewad, mis neist seadusepäralsusest, ühendawat sidet leiab ja teatawate nähtuste tulewast arenemisekäiku suudab ette määrata. Ja säherdusena ilmutab end materialistlik dialektika, mille mõiste K. Marx XIX a.s. algul kodanlikes mõtteteaduses makswast Hegeli idealistliku dialektika õpetusest majandusteadusesse üle kandis, teda materialistliku ilmamõistmise kohaselt täiendades.

Dialektika, mis põhjeb asjade ja nähtuste wastolude peal, ei olnud kuni Marxini

teaduses tarwitataw uurimiswiis, ehk kui oli, siis ainult mõtte- ja teistes abstraktlikkudes teadustes, kuna katselistes teadustes, mille ulka ka majandusteadust tuleb lugeda, teda teaduslikuks meetodiks ei tunnistanud, ja sellel oli ka oma kindel põhjendus: dialektika lükkas seni makswad loogikaseadused teatud juhtumistel ümber ja kuulutas uut mõtete awaldamise võimalikkust, mis enne seda makswale korrale wastu käis. Seni makswad ja üleüldiselt teadustes tarwitatawad loogikaseadused olid järgmised: 1) Samasuse seadus, mille järele mõtlemise all olew asi ehk nähtus jääb terwe mõtlemiskäigu ajal üheks ja selleksmaks. 2) Wasturääkimise- ehk wastoluseadus, mille järele üksigi mõtlemise all olew asi ei wõi ühel ajal see ja teine asi olla. Ta wõib ühel ajal kas ainult see wõi ainult teine olla. 3) Kolmandama kõrwaleitmise seadus, mille järele kaks üheteisele wasturääkiwat arutust ei wõi korraga ekslikud olla ehk teise sõnaga kahe wasturääkiwa arutuse wahel keskmist kolmandat arutust pole. Teist ja kolmandat seadust wõib kokkuwõtlikult nii awaldada: iga kindla ja ainult selles kindlas mõttes mõistetud küsimuse peale: kas wastab antud asjale teatud omadus, peab wastama: *kas — „ja“ ehk — „ei“*, kuid ei tohi wastata: *„ja“ ja „ei“ ühekorraga*. Dialektika aga ei tunnista seda loogikaseadust absoluutlikult õigeks. Ta ütleb, et need loogikaseadused on seni õiged kui mõtlemine puudutab asju, mis ei muutu, mis teatud piirini kindlad on, mis ei käi alalise liikumise piiridesse. Kuid alalises liikumises olewad asjad, ja säherdused on K. Marxi ja Fr. Engelsi ütelse järele majanduse ja ühiskonna elusse puutuwad asjad ja nähtused, ei ole arilise mõtlemisseaduste põhjal selgitatawad.

Siin peab mõtlemisseaduste ulatust laiendada ja nimelt selles sihis, et wõib korraga tarwitada nähtuste ja asjade jaatamist ja eitamist ehk teise sõnaga ütelda „ja“ ja „ei“ ühe ja sellesema asja ehk nähtuse omaduse kohta. Selle uue mõtlemiswiisi — dialektika — majandusteadusesse wiies ja teda looduse, see on materialistliku seisukohalt tarwitades, walgustas K. Marx ühiskonna majanduselu ja selle alusel tema waimlist elu oopis teisest waatekohast. Kuna enne Marxi majandusteadlased ühtlast ühiskonda tunnistasid, kus klassiwahed, ainult ühede (kapitalistide) töökuusest ja oskusest ja teiste (tööliste) laiskusest ja oskamatusetest tekiwad, seletas K. Marx, et ühiskonna saadused walmistusi iseenesest wastolusid (wasturääkimisi) sisaldawad, mis mitte ühe wõi teise

klassi ingelistest wõi kehalistest omadustest ei olene, waid ajalooliselt arenenud ja seni makswast ühiskonna majanduslikust elust *paratamata* wälja kaswanud. Oma dialektikaõpetuse — wastolude olemise seaduse — põhjal wõis K. Marx kõikumata kõigile kodanlikkapitalistilisele ilmale irmuks ütelda: teie, kes te wõimul olete, kannate iseeneses eneseäwitamise idu, ja töölistele kuulutada: teie pääsete küll üle ilma wõidule, kuid teie kannate iseeneses eneseäwitamise idu, sest teie wõiduga kaob ka proletariaat ja tekib uus ühtlane ühiskond — kommunistlik inimkond.

Töörahwa ideoloogia. Töörahwa mõtlemiswiis ja ilma- waade — ideoloogia — kujunes

möödaläinud aastasajal jõudsalt arenenud töörahwa teaduse tõttu säherdusse kindlasse raudsesse wormi, et ajalugu ei tunne iialgi kellelgi klassil säherdust olewat. Ristiusu ideoloogia, mis eneses iga sammu juures wasturääkimisi lubab ja mida ka mitmete usutunnistuste olemasolemine ühe ja sellesama usumõtte rüppes kinnitab, ei suuda oma ideoloogia wõimsusega proletariaadi omaga wõrrelda, kui nad üleüldse wõrreldawad on. Kuna ristiusu õpetus kahetuhande aasta jooksul *raua* ja *werega peale sunnitud* ainult 500 miljoni inimest wõib *nimepidi* oma tegewuse piiris käesolewal ajal nimetada, 1000 miljoni maailma elanikka külmaks jättes, tungis töörahwa ideoloogia wähem kui sajaastase kestwuse jooksul wabalt üle maailma kõigi, isegi säherduste waimliselt tardunud rahwaste juure, nagu iinlased ja teised Ommikumaa rahwad on.

Kuid milles seisab töörahwa ideoloogia ja tema wõimus?

Töörahwa ideoloogia aluseks on nõnda nimetatud *materialistlik ajaloomõistmine*, mille järele inimkonna ajalugu „ei tehta“, nagu wana teadus arwab, waid iseenesest paratamata ühiskonna olukordadest argub. Kuni töörahwa teaduse tekkimiseni maksis ajaloo arenemise põhjuste kohta 2 waadet. Ühe (kiriklaste) waate järele arenes inimkond jumalast ettemääratud sihis, teise järele aga walitsejate, kuningate, würstide ehk uuemal ajal kapitalistide ja asutawate kogude tahtmise järele, kes eneses rahwapolilt awaldawaid ideesid kehastada ja neid ideesid elustada. Selle waate järele on ideedel (mõistetel) säherdune omapärane suur wõim wõi jõud, mis enese maksu mis maksab iseseiswalt elusse wiib ja majanduslikku elu muudab.

Kuid 1848. a. ilmunud „Kommunistlik manifest“, mis töörahwa ideoloogia esimise

aluskiwi pani, kuulutas wastaarwamise wälja, mille järele *waimline warade walmistamine ühes ainelise walmistamisega muutub*. „Räägitakse ideedest, mis terwet ühiskonda rewolutsioneeriwad; sellega awaldatakse ainult seda tõeasja, et wanas ühiskonnas uueühiskonna ollused wälja on arenenud, et wanade elutingimiste kadumise kannul ka wanade ideede kadumine käib.“¹

Tõõrahwa ilmawaate lähte koht seisabgi selles, et tema iseseiswa, omaette tekkiwa ja elutsewa idee wõimu ei tunnista, waid tema sündimist elutingimistes otsib. Elutingimiste muutew jõud on aga peasjalikult warade walmistaw jõud, mis teatud wahekorras on waimlise tegewusega, kes omakord teadusega, õigusega ja kõlblusega jne ajaloo ja ühiskonna käigu peale mõjuwad.

Proletariaadi ideoloogia on järgmises lühikeses kokkuvõttes K. Marxi poolt 1859. a. awaldatud („Majandusteaduse arwustuseks“, eessõna):

„Oma ühiskondlikkude elunõuete täitmisel astuwad inimesed teatawatesse, wäljaspool nende tahtmist seiswatesse walmistamise wahekordadesse, mis warade walmistamise aineliste jõudude teatawale arenemiseastmele wastawad. Walmistamise wahekordade kogu sünnitab ühiskonna majandusliku korra, reaalse aluse, mille peale õigusliku ja poliitikalise korra pealisehitused rajanewad ja millele ühiskondliku teadwuse teatawad wormid wastawad. Aineliste elutarwiduste walmistamiswiis määrab ühiskondliku, poliitikalise ja üleüldse waimlise elu arenemisekäigu ära. Mitte inimeste teadwus ei määra nende olukorda, waid ümberpöördukt, ühiskondlik olukord määrab nende teadwuse ära. Oma arenemise teatawal järgul sattuwad ühiskonna waradewalmistamise ainelised jõud wastolusse makswate walmistamisewahekordadega ehk, õiguseteadlikku ütlemise wormi tarwitades, waranduslikkude wahekordadega, mille piirides nad seni tegewuses olid. Walmistamisejõudude edendajatest wormidest muutuwad need wahekorrad nende jõudude takistuseahelateks. Siis algab ühiskondliku rewolutsiooni ajajärk. Majandusliku aluspõhja muutumisega muutub enam wõi vähem kiireste ka kõik see määratu pealisehitus, mis ta peal seisab. Niisuguste rewolutsioonide käsitamisel tuleb alati silmas pidada wahet majandusliste walmistamistingimiste ainelise muutuse wahel, mida loodusteaduste punkti-

pealsusega saab ära tähendada, ja õiguslikkude, poliitikaliste, kunsti ja mõtteteaduse, ühe sõnaga: ideoloogialiste wormide wahel, mille kaudu inimesed seda kokkupõrkamist oma teadwusesse wastu wõtawad ja mille nimel nad wõitlewad. Nagu üksiku isiku üle selle järele otsustada ei wõi, mis ta iseenesest arwab, niisama ei wõi seesuguse rewolutsioonilise ajajärgu üle tema teadwuse järele otsustada; ennem tuleb sellele teadwusele enesele seletust otsida ainelise elu wastoludest, kõnesolewast kokkupõrkamisest ühiskonna walmistamisejõudude ja walmistamisewahekordade wahel. Üksigi ühiskondlik kord ei lähe auda enne, kui kõik walmistamisejõud, millele ta küllalt maad annab, täiusele on arenenud, ja uued, kõrgemad walmistamisewahekorrad ei tule kunagi ennem ilmale, kui ainelised eeltingimised nende olemasolemiseks wana ühiskonna rüppes walmis ei ole küpsenud. Sellepärast seab inimesesugu omale ikka niisugused ülesanded üles, mis ta täide wõib wiia, sest ligemal waatlemisel selgub ikka, et ülesanne isegi ainult siis üles kerkib, kui juba olemas on need ainelised eeltingimised, mis ta täidewiimiseks tarwis lähewad, ehk kui need eeltingimised vähemalt wäljakujunemisel on. Üleüldistes joontes wõib ühiskonna majandusliku korra edenemisejärkudest nimetada: aasialik, antiikfeodaalne ja meie aja kodanline walmistamisewiis. Kodanlised walmistamisewahekorrad on wiimane wastoluline worm ühiskondliku walmistamise arenemises, wastoluline mitte isiklise wastolu mõttes, waid niisuguse wastolu mõttes, mis üksikute isikute ühiskondliku elutingimistest wälja kaswab. Walmistamisejõud aga, mis kodanlise ühiskonna rüppes wälja arenewad, toowad samal ajal ka ainelised eeltingimised, mis selle wastolu äraotsustamiseks tarwis lähewad. Selle ühiskondliku korruga lõpeb sellepärast inimliku ühiskonna ajaloo eeljärk.“

Selle ühiskonna ajaloo eeljärgu jatkamine kehaneb proletariaadis, kes lõpu-sihis, juba *teadwalt talitades*, klassiwahe-deta kommunistlikule ühiskonnale teed rajab.

Proletariaadi ilmawaade ühiskonna ja ühiskondliku inimese peale pakub kindlat ühtlast pilti. Siin ei ole seda kahepaikust, mis kodanlises ilmawaates igal sammul arusaamatult esile tekib ja mis terve looduse ning ühiskonna kaheks jagab: ainelisesse ja waimlisesse ilma (dualismus). Niisama pole siin jämedat monismuse-õpetust, mille esitajad Moleschott, Büchner ja teised loodusteaduses on, ja mis

¹ K. Marx ja Fr. Engels. Kommunistlik manifest.

„waimu“ eitab ning ainult ainete liikumisega ilmakorda ja elu seletab, ehk „puhast“ monismuseõpetust, mille esitaja E. Häckel on, mis ainelise ja waimlise üheks lahutamatuks ühendab, millel kaks „palet“ on: üks aineeline, teine waimline, kus juures aineeline waimlist isalikult juhib, ehk jälle energeetilist monismust, mida W. Ostwald edustab ja mis ainet eitab ning kõik wõimu jõulise waimu — energia ehk kehata loodusejõudude kätte usaldab. Kõik need kodanluse loodusteaduses minewal aastasajal tekkinud õpetused kannatawad selle all, et nad ära ei näita, misugune tegur ühiskonna elu alus on, teda arendab ja missuguses wahekorras inimene ainelises ja waimlises eluawalduses ühiskonnaga on, ehk küll nimetatud õpetused end üleüldismakswateks tunnistawad ja kõigi elunähtuste seletamise ning walgustamise peale pretendeeriwad.

Need õpetused pole ühiskondliku elu walgustamiseks kuigi kaugele jõudnud ja nad ei suudagi sellel alal seni midagi ära teha, kuni nad sellele waatele jääwad, et ühiskond pole muud kui üksikute inimeste ehk nende keeles ühiskonna rakukeste kogu, mille uurimiseks olewat waja ainult üksikut inimest (indiwiduumi) ehk rakukest tundma õppida. Nende ühiskonna uuendus seisab ainult selles, et kirik tuleb riigiwõimust lahutada ja loodusteaduslik aridus koolides maksma panna, kuna riigi siseimine kord wõib ükskõik missuguseks jääda (waata E. Häckeli „Die Welträtsel“ is awaldatud peatükk Unsere Staatsordnung).

Proletariaadi ideoloogia loobub igasugustest metafüüsistest targutustest aine ja waimu odu kohta, ta püüab enda loomises ainult seda selgitawalt tabada, mis ühiskonnas liikumist, arenemist, elu sünnitab. Ja siin loob ta tarwiliku ilmawaate, mis inimese ainelise ja waimlise tegewuse wahekorde kindlaks määrab.

Selle ilmawaate aluseks on *ühiskonna saadused walmistawate jõudude seisukord*, ja tema poolt tingitud *majanduslikud wahekorrad*. See on nõnda nimetatud proletariaadi ideoloogia *alusehitus* (Unterbau), mille peale *pealisehitus* (Überbau) seatakse ja nimelt *ühiskonna poliitikaline kord*, siis kui alusehitusest nii ka poliitikalise korrast arguw *ühiskonna inimese ingeelu* ja lõpuks *igasugused ideoloogiad* (ilmawaated), mille ulka kuuluwad *teadused, kunst, õiguse, kõlbluse* jne waated, mis eneses inimese ingeelu awaldusi kajastawad¹⁾.

Säherdune ilmawaade, mida tema alustaja K. Marxi mälestuseks *marksistlikuks* nimetatakse, ei wasta küll kõigi ilmalautuse ja looduse nähtuste seletamisele, kuid seda ülesannet pole ta püüdnud oma peale wõtta, ta ülesanne on ainult *ühiskonna* nähtuste selgitamine, walgustamine, nende wahel teatud seadusepäralist arenemisekäiku kindlaks teha ja selle waral tulewase ühiskonna arenemise teed ette näha. Ja seda on ta oma lühikese kestwuse ajal juba mitmeti suutnud korda saata.

Proletariaadi ideoloogia wõimus awaldab end selles, et ta pole nagu mõni usutunnistus wõi teaduslik hüpotees (oletus) wastuwaieldawate arwamiste peale põhjendatud, waid ta on terwe ajalookäigu ja majanduselu, iseäranis aga wiimase — kapitalistliku — ajajärgu andmete uurimisel tekkinud ja, mis peaasi, etendab ta ühiskonnateaduses seda sama osa, mis uuem teaduslik mõtlemiswiis astronoomias, füüsikas ja keemias. — Kindla loodusteadliku katselise meetodi tarwitamisele wõtmisega, looduse seaduste peale põhjendades, leiti esialgsete matemaatiliste wäljarwamiste järele uued rändawad tähed seal, kus keegi ei arwanud neid olewat ja mille asukoha kohta suur osa teadlasi isegi seni umbusaldust awaldasid, kuni nad üles leiti, ehk küll *matemaatiliselt* oli nende ase ära tähendatud. Niisamuti juhtus lugu füüsikas mitmete nähtuste ülesleidmisega, mille olemasolu teadus ette ütles, millest me näitusena ainult moleküülide olemasolu oletust nimetame, mille olemasolu juba mitmesaja aasta eest ettekuulutati ja ainult wiimasel ajal teadlaste Perrini, Brauni ja teiste katsed kinnitawad. Sarnasid näitusi wõib künnetada ja sadade käupa keemiast tuua, küll keemia ainete koosseisu ja ehituse, küll nende uute seni tundmata omaduste ja lõpuks kunstlikkude orgaaniliste ainete walmistamise kohta.

Ja säherduses ettekuulutawas osas on ka proletariaadi ideoloogia teenusid omandanud, nimetame siin ainult K. Marxi arwamist peatse ilmasõja tekkimise kohta, millest kõik suurtoöstuse riigid saawad osa wõtma, ehk N. Leenini arwamist 1915. a., kus tema kindlas usus oli, et imperialistliku ilmasõja lõpp proletariaadi rewolutsiooniga algab.

Kuid peale selle olulise külje awaldab proletariaadi ideoloogia iseäralist wõimust massede ingeliste suudete peale, mida ta nii sügawalt ja kütkestawalt waldab. Üksigi proletaarlane ja ausalt mõtleja kodanlane, kui ta kord proletariaadi ideo-

¹ Г. В. Плеханов. Основные вопросы марксизма.

loogia äramõistmiseni on ärkanud, ei suuda tema nõiduslikust mõjust loobuda. Kaugelt ommikumaaalt, linast, Persiast, Indiast tulewad proletariaadi saadikud Moskvasse töörahwa ideoloogia keskpaika ja paluwad: õpetage meid, teie peakohal särab uus ilgaw täht, mis meieni koidab. Meie tulime oma töörahwa läkitusel selle tähe peale siia ja ei tohi ennem tagasi minna, kui teie mõtlemiswiisi oleme omandanud.

Töörähwa kunst. Kui proletariaadi teadus nii on ka tema ideoloogia teatud täiuseni walminud. Selleksundisid teda olud. Proletariaadi teadus ja ideoloogia on wäljakaswanud proletariaadi klassiwõitlusest, mis minewal aastasajal kord rahulist, kord sõjakat laadi kandis ja isegi weristes rewolutsioonides lahti puhkes, kuid sealsamas jälle teadusliku uurimise ja ideoloogia põhjendamise wadusedesse asus. Oopis teine on lugu proletariaadi kunstiga. Siin on raske loowust awaldada, kui elutingimised säherdused on, et peale rasket ja pikaldast wabrikutööd wõid kodu ädawaewalt pihust suhu elada, kui ümbrus ja olud wabrikus ning kodu ainult meeääräitmist ja alalisi elumuresid kaasa toowad. Kunst on kõrgem eluawaldus, mis ainult teatud majanduslikule järjele jõudes ühiskonnas ehk tema klassis end ilmutab.

Muidugi on igal inimesel, ka nõnda nimetatud metsinimesel, oma kunsti tundmine ja tarwidus, mida rahwuste õpetus nii rikkalikult minewa aastasaja uurimiste tagajärjel wõib kinnitada, kuid meie ei taha siin kunsti sel alamal astmel käsitada, waid kõrgemal, mis teatud esteetilisi elamusid esile kutsub. Wastasel korral wõiksime me folklore — rahwakunsti, luulet — käsile wõttes rikkaliku rahwakunsti juure asuda ja teda proletariaadi kunstiks tembeldada, nagu kodanlased teda omaks nimetawad. Ja meil oleks enam õigust teda töörahwa päralt tunnistada, sest et tema tundmatumad loojad just töörahwa keskelt ilmusid ja ta töörahwa ülekohtust rõhumist jõukate poolt oma peamotiiviks wõttis. Kuid me ei tee seda esiteks sellepärast, et me proletariaadi ehk töörahwa all teatud kindlat klassi mõistame, kel oma klassiteadwus ja wäljakujunenud mõtlemiswiis on, mis tema teaduse peale on rajatud, teiseks ei wasta nõndanimetatud wanawara proletariaadi ingeelu awaldustele ega elamustele, mis suurtööstuslikkudest oludest tingitud. Meie mõistame proletariaadi kunsti all esimeses ajajärgus, see on kui proletariaat kodanlikkapitalis-

tide klassidiktatuura all elab, säherdust kunsti, mis *elawates kujudes* töörahwa wõitlust, elu, tundmusi ja tahtet awaldab, tema ilmawaadet ühiskonna ja looduse kohta wäljendab ja terwet tema waimutegewust ilmutab, kõiki neid awaldusi kindlalt klassiseisukohalt esteetilistes wõrvides käsitades.

Kõige selle juures peab proletariaadi kunst kollektiivset loowust awaldama, mis on omane tervele klassile, nii nagu proletariaadi ideoloogia ja teaduse loomine masselist, kollektiivset laadi kannab. Kuid kahjuks ei saa me neid nõudmisi esimese ajajärgu proletariaadi kunsti kohta üles seada, sest selleaegne kunst, olgu maali- eli- wõi luulekunst kannab täielist looja isiklikku — indiuiduaalset — ilmet, mis ka põhjendatud, sest proletariaat oma terwe kogus pole iialgi kunsti tegewuse piirkonda, rääkimata loowusest, sattunud. Kunst oli ainult jõukatele esteetiliste tarwiduste täitmiseks, ja kui tööliste midagi pakuti, siis oli see ainult labastatud kodanlise kunsti jätised. Ja arusaadawalt wõisid neis tingimistes ainult üksikud kõrgeandelised tööliselised kunstitundmiseni, maitsmiseni, arutamiseni ja lõpuks loowuseni areneda. Teiselt poolt takistas proletariaadi kunstilist isekaswatomist see asjaolu, et proletariaat oma ärkamise ajast peale paratamata pidi wihast poliitikalist klassisõda oma kurnajate wastu pidama, see rööwis temalt kõik ta energia, kõik ta waba aja. Täieline proletariaadi klassikohane kunst wõib alles teises ajajärgus, see on nõukogude poliitikalise korra juures tekkida ja areneda. Kuid me peame oma kohuseks siiski lühidalt ja tükatil seda siin ära märkida, mis proletariaadi esitajad kunsti alal on teinud. Siin nimetame me ka neid kodanluse kunsti esitajaid, kes oma klassi maha salganud ja töörahwa püüete teenistusesse end annud, oma töödes töörahwa klassiwõitlust klasside äwitamise ja üleilmlise tööriigi asutamise eest wäljendades.

Ulga laialises ringkonnas nimeta ja tundmata jäänud kunstnikkude seast on kõige raskem neid üles leida, kes proletariaadi seast wõrsunud ja proletariaadi ideoloogia waimus loonud. Neid wihkas kodanlus kõigest ingest, ei ostnud nende pilt muuseumite ja awalikkude kohtade jaoks, ei trükkinud nende luuletusi ja laulusid, nii et need kunstnikud pidid suuremalt jaolt selle wäikesse ringkonnaga leppima, kus nad elasid, liikusid.

Kujutaw kunst tekkis proletariaadi juures esimest korda laiemas ulatuses mai-

pidudega ühenduses olles. Püüdes tööwabastamise püha võimalikult kaunimaks, ülendawaks teha, kaunistati nende päewadel tööliste organisatsioonide ja tööstuse asutuste ooneid looduse rikkustega — lilledega, lehtedega, igasuguste taime-
dega. Nende kõrwale tekkisid peagi tööliste eneste poolt maalitud pildid, mis maipüha ja tööliste liikumisest süzhetta kujutasid. Iseäranis olid moodis kenad lipud ja rongikäikudeks korraldatud plakadid ja siin paistawad oma kunstikõrgusega silma maalid, mis Prantsusmaal Steinlaine ja Inglismaal W. Crane lõiwad. Nemad tõiwad oma piltidega esile töölisteühenduse mõtte, siin on kujutatud wabrikutöölised, talupojad, kalamehed, kirjanikud ja kunstnikud, keda ühendab üks mõte: ühiselt wõidelda tulewase kaunima sotsialistliku korra eest.

Tähelepanemisewäärt on kunstnik Courbet, Pariisi 1871. a. Kommuuna liige, kes end täielikult kommuuna teenistusesse andis ja pärast Kommuuna langemist teda oma töödes kujutas. Courbet eestwõttel akati Kommuuna walitsemise ajal nii mõtte kui ka kunsti poolest inetuid Pariisi ausambaid maha wõtma, muu seas langes rahwa osawõtmisel ka kuulus Napoleoni wõitude mälestuseks ülesehitatud Vendôme sammad maha, mille eest Courbet peale Kommuuna langemist wangistusele ja mitmesaja tuhandelisele trahwile mõisteti. Kommuuna ajajärgus on üks parematest skulptuurtöödest loodud, mis üleilmilise tähelepaneku oma peale tõmbas, see on Bartholomé mälestusmüür surnutele, kes kümnetuhandetena kommuuna eest werejanulise kodanluse ohwiteks langesid ja Pariisis Père Lachaise surnuajal maetud. See pilt kujutab kümneid ja sadasid surmasädas waewlemas ja awaldab rusuwat mõju waataja peale.

Silmapaistwam kuju, kes laialiselt proletariaadi pooleoidmist omale tõmmanud ja ka Wenemaal käesolewal ajal lugupidamises on, esineb Belgias — see on C. Menier, kes töö mõtet ja tööliste inge-
lu oma kujudes wäljendab.

Prantsusmaal, Belgias ja Saksamaal on terve ulk kunstnikka, kes end endisest ajaloolisest kujutawast kunstist lahti ütelnud ja ainult ühiskonna elu süzhettide peale töösid loowad. Nad tungiwad igale poole tööliste elusse, kujutawad töölist kodus ja wabrikus, näituseks Menzel, wäljendawad tööliste ja talupoja wõitluse-
tungi ja ahastust, näit. Käthe Kollwitz, tema armastust jne. Kuid suurema osa nimetatud kunstnikkude peale ei wõi proleta-

riaat kui oma kunstnikkude peale waadata, sest nad pole töörahwa lihast ega waimust, nad ei tunne tööliste ingeelu ja mõtlemise-
wiisi kõigis neis peentes käikudes ja selles kollektiivsuse äranägemises, mis töölist tulewase ühiskonna korraldaja ja looja — proletariaadi — klassi liikmeks teewad.

Palju rikkam on elikunst proletariaadi seas arenenud, iseäranis laulus. Siin on iga suuremas töökojas, iga tööstuse rajoonis oma luuletajate ja komposiitorite poolt töölistelaulusid olemas, mis kas tõsis-
töölisteelu kujutawad wõi oma kurnajaid kapitalista ja nende sabarakke — meistreid, inseneera jne pilkawad. Kuid jällegi ei wõi meie, paar üksikut juhtumist wäljarwatud, siin säherdust loowust märgata, mis proletariaadi kui klassi tegewust ja püüd-
mist suuremal kujul wäljendaksid. R. Wagner, kes ise 1848. a. Saksamaal barrikaadidel sõdis, on üks wäheldastest, kes suuremas teoses proletariaadi ilmawaadet püüdis kujutada. Tema ooper „Nibelungi rõngas“ esitab luule ja muinasjutu kujul kapitalistide raha ja warade ahnitemist ja uue waba maailma korra loomist. Lihtsate sõnadega, kuid wõimsates ja oogsates elides wäljendab üleilmilise proletariaadi wõitluse tuhinat Pothier „Internatsionaale“ laul, mis kõigi maade tööliste keelte lahkumineku peale waatamata rahwuswahelistel kongressidel ja koosolekutel ühendab.

Pothier kui tööline ja rewolutsiooniline sotsialist, kes Pariisi Kommuuna ülesehitawast tööst ja kaitsemisest osa wõttis, mõistis oma ümnuses sügawamõtteliselt ühendada tööliste rahwuswahelist liikumist tema lõpusihi — üleilmilise kommunismuse maksmapanekuga. See lõpusiht wõib ainult makswa wägiwalla korra waretel teostatud saada, kui kõik kurnajad maa pealt äwitatud ehk tulusale tööle rakendatud, sest ainult töölistel on õigus maapeal elada. Siis tekib ilm, kus see, kes polnud midagi, on kõik. Pothier „Internatsionaal“ on kõigile uue ilmakorra eest wõitlejatele kui juhataja ja kui alaline elustaja ja tagasihutaja, kui wõitluse wäsimus peale tükib.

Ilukirjandusliku proosa ja luule järele tunneb proletariaat alaliselt tarwidust, sest see on kätteasaadawam kunstiworm, mis tööst koormatule lahutust toob. Teisest küljest on tema ka loojale kätteasaadawam kui tehniliste nii ka wäljendamiswiiside poolest.

Kui kujutawa ja elikunstiloojad tihtilugu oma mõttes ja ettekujutuses kodanlise ja proletariaadi ilma wahel lepitussidet otsi-

wad ja seda arwawadgi oma kunsti kaudu leidwat, siis on selles sihis ilukirjandus palju klassiteadwam. Pealegi on ilukirjanduse alal tegewad suurel osal ise töölised, kes wabal silmapilgul, lämbunud wabrikuõhust kaugel, oma muresid ja püüdeid elawatesse kunstiwormidesse walawad.

Siin tuleb silmapaistwamat Itaalia luuletajat, Ada Negri't nimetada. Wabriku elus üleskaswanud, kõigi nende muredega ühtesulanud, mis lesel emal perekonna ülewalpidamisel tekkisid, awaldab Negri kunstilistes kujudes üksikuid südantlõhestawaid pilta wabrikutöölise elust, kuidas lõpmata ulk töölisteperedest lapsi tiisikuse kätte aigemajadesse sureb, kuidas mäekaewanduses töötajad maa all kaewandustes ukka saawad ehk töötaolekus uulitsaid mööda kerjustena ulguwad, ja, oma ema meeletuletades, kuidas emad oma perekonna ülewalpidamiseks rasketes töötingimistes lõpewad. Üks kenamatest luuletustest on salm, kus Negri proletariaadi wiltsust — nuttu kirjeldab: „igalpoolt — onnidest, kus töölised elutsewad, wabriku tumedate wõlwide alt, kus iiglasuured masinad mühisewad, soostelt riisipõldudelt, kus kihwtised aurud tõusewad, igalpoolt kuulduw mulle lõpmata kurb nutt, nagu pilw, mis päikest warjab.“

Kuid kõigi nende wiltsuste juures usub luuletaja sotsialismuse wõidu sisse, loodab kindlaste, et tuleb aeg, kus töö wabaneb, rahwuswaheline wennalikkus maa peale asub ja kus kõik õnnelikud on. „Algab uus päew! See päew ei ole kaugel. Ta annab lõpuks inimliku wäärtuse neile, kes õela saatuse ikke all ägasid. Siin ei ole enam wõidetuid ega wõitjaid, pole peremehi ega orje.“ „Igal pool õljub rõõmustades uue elu, õnne ja jõu puhang, rooside ja lootuste ning suurtsuguse armastuse riik, imeliste wõitjate ja tööde riik, usu riik inimestesse, waba mõtte riik, julgete tungide riik edasi.“

Ada Negri tööd on laialt proletariaadi seas tuntud, nad on peale alguskeele Saksa, Prantsuse, Inglise, Wene ja ka Eesti keeles ilmunud. Eesti keeles ilmus Ada Negri pühendus oma emale „Ema“ s. Pöögelmanni tõlkes (w. „Eewa II“, 1916. a.).

Uwitaw laulik on oma rewolutsioonilises luules Prantsuse 1848. a. rewolutsioonist osawõtja siidikuduja P. Dupont, kelle laulusid üle Prantsusmaa töölised laulawad ja mille pärast ta 7 aastaks türmi mõisteti. Tema laulud on poliitikalised päewaküsimused, mis terawalt walitsewat korda piitsutawad. Dupont'i „Töolistelaulu“ laulawad töölised „töolistemarseillaise“ nime all.

Prantsusmaa on rikkam töölise luuletajate poolt, seal ilmuwad tihtilugu töölise

kirjanikkude ja luuletajate albumid, kus autorid igasugustesse tööliste elupeensustesse tungiwad.

Saksamaa 1848. a. rewolutsiooni laulik ja kommunistlise partei liige, kes igal pool K. Marxi ja Fr. Engelsi nende igawestel rändamistel saatis ja kõike seda, mis K. Marx ja Fr. Engels teos awaldasid, oma luules wäljendas, on Ferd. Freiligrath, ametipooldest kaubamajateeniija. Freiligrath andus poliitikalisele tegewusele juba 1844. a. ja kui 48. a. rewolutsioon lahti puhkes, oli ta kindel tööliste liikumise osa wõtja, mida ta oma rewolutsiooni terwitustelauludes: „Rewolutsioon“ ja „Weebruari kõlad“ awaldas. Suurt tähelepanekud wõitis tema laul „Surnud elusatele“, mis puhul teda wastutusele wõeti „majasteedi“ aawamise pärast. Freiligrath oli rewolutsiooniline luuletaja mitte ainult oma laulude sisu poolest, waid ka wälise stiili poolest, kus ta uusi wärsimõõta tarwitusele wõttis. Ada Negri on enam töölise sisemise ja perekonna elu tabaja, Freiligrath aga klassiwõitluse laulik barrikaadidel, kel kindel usk on töölise üleilmilisesse rewolutsiooni. Oma usku awaldab ta laulus „Alt ülespoole“ järgmiselt: Reinijõge mööda ujub laew, laewalael on kuningas, wana wägiwalla ilma kujutus, aga masinate ruumis seisab pimeduses ja sumbunud õhus noor tööline ahjukütja ja ta peas mõlguwad sügawad mõtted. Tema käes ei ole ainult laew, waid terve riik, mitte ainult kuninga saat, waid terve ilma saat. Üks oop ja troon lendab ja kerkib aua pimedusest esile uus klass — proletariaat, kes riigi ümber loob.

Freiligrath kujutab ka wägewates wärdwides töölise wiha nende wastu, kes nende wendi barrikaadidel ukkanud, ta kuulutab rahwawiha kõigi kurnajate wastu.

80.—90. aastatel tekkis Saksamaal terve pesakond aritlasi-kirjanikka, kes nagu Prantsusmaal töölise elu püüdsid walgustada. See on seesama wool, mis Wene maal juba 60.—80. ja järgnewatel aastakümnetel aritlastele külge akkas, kuid siin omandas ta teise kuju: Wene aritlased panid pearõhku talupojaklassi peale ja läksid nende sekka kas propandeerijatena wõi lihtsalt talutööle. Saksamaal mindi aga töölise sekka, kus suurtoöstuse kaswamisega töölised end kindlatesse organisatsioonidesse ühendasid ja poliitikalist wõimu akkasid awaldama.

Saksamaa töölise seas tuli wiimasel ajal enne ilmasõda ulk algupäralisi luuletajaid ja kirjanikka awalikuks, kelle ridades O. Krille laiemat lugupidamist ära teenis.

Löwenstein kogus tööliste-kirjanikkude töö ja awaldas nende tööde kogu, mis uut, wärsket ja tuumakat eluwoolu proletariaadi waimuwarasse tõi. Saksa tööliste kirjanikud on wastandid imperialistide ja militaristide kirjanikkudele. Wiimased ülistawad imperialistide — see on kapitalistide ühenduste — kapitali tungimist maailmaturulule ja tõstawad lärmi selle kapitali edasitungimiste äparduste puhul, üleskutsudes „terwet rahwast“ sõjariistu kätte wõtma ja „isamaa uwisid“ kaitsema minna. Iseäranis suure mõjuga ja südidusega töötasid enne ilmasõda Saksa militaristlikud kirjanikud ja luuletajad. Nende jutlustusele julgesid noored töölisteluuletajad wastu astuda, kuulutades rahwuswahelist tööliste ühendust. Tööline-walaja, kes 1870. a. prantslaste ja sakslaste wahel peetud Gravelotte lahingukohta waatleb, näeb oma waimusilmade ees Saksa ja Prantsuse soldatid auast tõuswat ja wereta uultega mõttetust wenasõjast kõnelewat ja kõigi nende kohta needmist sosistawat, kes süüta töölisi tappele wiisid. Need olid kui tähendamissõnad töötawatele, sest kodanluse luuletajad tõstsid Gravelotte wõitu suuremaks Saksa rahwusepühaks, nende kodanlaste luuletused laotati ja tungisid igale poole kus Saksa waim aset wõttis, koolis olid nad õpeaineks, rahwal meelelahutuse lau-luks, ja seda mõju julges paljastada noor walaja . . .

Löwensteini kogus on luuletusi looduse, töölise koduse elu, kuid iseäranis rikkalikult elu kohta, mis wabrikutes ja tehastes mööda saadetakse. Siin on luuletused määratu suurtest tehastest, põhjatumatest kaewandustest, mis lõpmata arwul tööliste elu rõõwiwad. Kõigiis neis luuletustes käib punase joonena läbi mõte tulewast kauda oodatud ühiskonnast, kus tööline waba inimesena kaunimale ülesandele elab.

Wenemaa töölisteperest on nii mitugi anderikast luuletajat ja kirjanikku ilmunud. Kuid kahjuks on nad oma klassile wõõraks jäänud ja „klassidewahelisele“ seisukohale asunud, kus nad kõiki, mõisnikku, wabrikanti, arilikku kodanlast ja aritlast ühelt poolt ja töölist teiselt poolt tahawad oma muusaga teenida. Säherdusena „inimese“ seisukohale asudes, esineb M. Gorki. Kuid on ka neid, kes oma klassile truuks jäädes ainult proletariaadile luuletawad ja elawad. Nende seast wõib nimetada Shkulewi, kes möödaläinud aastasaja lõpul laimat tähelepanekut ära teenis ja paremad luuletused töö üle löi, siis E. Netshaewi, kes selsamal ajal kõik oma waimuande selleks pühendas, et tööliste seas rewolutsioonilist tungi

äratada, oma luuletustes teed näidates parema tulewiku poole.

Ka käesolewa aja Wene proletariaadi luuletajad on enne oktoobrirewolutsiooni tuntud kui oma muusaga töölisteliikumisest osawõtjad. Samobõtnik-Mashirow, Gastew, Kirillow ja ulk teisa tegid esimesi katseid enne wabat proletariaadi kultuura loomise aega.

Kapitalistliku ajajärgu proletariaadi luule on alles tekkimas, temal puudub waba loowuselend, ta on kui lind puuris, kes peksab asjata oma tiiwu tugewate raudwõrede wastu. Ja sellest tulebgi, et proletariaadi luuletajad, ehk nad küll töölise ingeelusse püüawad tungida, jääwad üksikuteks äälteks tööliste ilmaperes. Neil puudub kollektiivse loowuse waim, mis ilmutaks töösid mitte kui Ada Negri, P. Dupont'i, R. Rolandi, Rabineau, Mathieu, Leroy ja teiste üksikute arusaamist ümbritsewast elust, waid kui masse enese waimusünnitust.

Kuid seda wõime me loota alles siis, kui töörahwas kapitalismuse kütkestest wabanes oma waimusuuteid wälja sirutab ja loowale tööle asub.

Tööraha Ülewaadet andes proletariaadi aridus. kultuura tekkimise ja arenemise kohta kapitalistlikus ajajärgus ei wõi me sellest suurest kultuura-tööst waikides siin mööda minna, mis töörahwa parteid ariduse asjus on korda saatnud, ehk me sellest oleme mujal jatkawalt kirjutanud.

Proletariaadi ehk kitsamas mõttes töörahwa ilmawaade, ideoloogia, on ajajooksul terweks iseseiswaks ilmamõistmiseks kujunenud, mis endise ilmamõistmisega ühes tema teadusega, kunstiga ja kõlblusega wastasrinnas seisab. Töörahal on oma teadus, oma arusaamine elu algmõistest — tööst — ja tema saadustest, temal on oma usk tulewase ühiskonna korra sisse, mis risti sellele wasta käib, mida kapitalistlik wõim oma teadustega ja kaswatuswiisidega koolis ja mujal kuulutab. Arusaadaw, et proletariaadi kultuura arenemine teatud astmele tõustes walitsewa aridus- ja kaswatusüsteemiga wastoluse sattub, on ju aridus ühes kaswatusega tähtsamad ühiskonna waimlise ühtlustamise abinõud teatud ilmamõistmise maksmapanemisel. Ja kui see ilmamõistmine, mida ametlikud koolid ja õpeasutused pakuwad, proletariaadi seisukohalt wale ja ekslik on, siis peab proletariaat oma wõitluse lipukirjale ka aridussüsteemi ümberloomise kirjutama. Ning seda on ta teinud, esialgu küll deklaratiivselte oma

ariduse laialilaotamise wiisid wälja kuulutades ja aegamööda, sellejärel kuidas ta ideoloogia süwenes, ka sisuliselt ariduseküsimumst ära otsustades.

Juba 1848. a. kaitsedes kommunistide seisukohta kodanliste parteide wastu, ütlesid K. Marx ja Fr. Engels „Kommunistlikus manifestis“: „Nagu kodanlase meelest klassilise omanduse kadumine walmistamise enese kadumist tähendab, nii on tema meelest klassilise ariduse kadumine seesama, mis ariduse kadumine üleüldse. See aridus, mille kadumise üle kodanlane ädaldab, ei ole kaugele suuremale ulgale midagi muud kui masinlikule tegewusele wäljakoolitamine.“ See teadaanne manifestis on küll lühidalt ja ilma seletuseta awaldatud, kuid siit wõib järeldada, et manifesti kokku-seadjad mingisugust aridussüsteemi ette nägid, mis uue — proletariaadi, ehk nagu nemad ise nimetasid, kommunistliku — ariduse aluseks pidi kujunema. Ja oma nõudmisi ühiskonna ümberloomiseks ettekandes näitawad nad 10. punktis lähemalt ära, mis alusel tuleb aridust ja kaswatust korraldada: „Kõigile lastele maksuta õpetuseandmine awalikkudes koolides. Laste wabrikutöö ärakaotamine praegusel kujul. *Kaswatuse ja ainelise walmistamise ühendamine* jne.“

Selles punktis on 71 aastat tagasi tööraha kaswatuse ja ühes sellega ariduse alus ette toodud, mis kahjuks pole veel kusgi riigis ja isegi nõukogude-Wenemaal teostatud. See on suurem K. Marxi teenus, et ta mõistis tol ajal majanduselu ja ariduse wahekorra arenemiskäiku juba ette näha, selle wahekorra aluseid majandusteaduse seisukohalt kindlaks määrates. „Kapitali“ peatükis, mis lastetööd tehastes käsitab, esineb Marx lähemate põhjendustega, miks aridust ja kaswatust tuleb paratamata pidewalt suurtööstusega ühendada ja koolid uuel alusel reformida, mis tema terminoloogia järele *politehnilist* aridust peawad andma, wii-mase all igasuguste ainete tehnoloogiat ja walmistuswiisa mõistes. Marx oli ka selle poolt, et *lapsed tehastes* teatud east töötaksid, mille wastu liberaalsed ja sentimentaalsed inimessookaitsejad ja lastekaswatajad wälja astusid, lastetöö tarwitamist tehastes „kõlbluse“ wastaseks pidades. Nende inimessookaitsemine on sellesamaga põhjendatud, nagu easüdamlikud soowid loomakaitseseltsid eluse on kutsunud. „Lastetöö üleüldine heeld ei lepi suurtööstuse olemisega kokku ja jääb selle tagajärjel ainult eatahtlikuks soowiks.

Ja kui see korraldus oleks wõimalik, siis oleks ta *reaktsioonlik*, sest et warane (aja poolest) walmistamistöö ühendamine õpetusega, kindla laste tööaja piiramisega, nende wanadust silmas pidades ja teiste lastekaitseks oiatusabinõude käsilewõtmisel esineb wõimsana abinõuna käesolewa ühiskonna ümberloomiseks.“¹ Töölise arenemist, nende kainet ilmawaadet, waimlist erksust ja kehalist wäledust lähemalt uurides ja suurtööstuse ühiskondlikku tähtsust õiete innates, pidi Marx tahtmatalt tööstusasutusi kaswatustempleteks tunnistama. Laste eraldamine ainult koolidesse, mis eluwoolust eemal, wiib ariduseandmise ja kaswatamise paratamata surnule punktile, kunstlikule ühiskonna nähtusele, mil sidet pole alalise muutuja ja wastoludes awaldawa eluga.

Proletariaadi ariduse ideaal ja järglikult ka tema olu läheb põhjalikult kodanluse omast lahku. Üheltpoolt seatakse ariduse ülesandeks teaduste omandamine ühiskonna tegelikkude nähtuste kohta proletariaadi ideoloogia kui ainsama ilma-mõistmise õigel walgustusel, teiselt poolt nõutakse, et aridus peab ingesuuteid täiuseni wiima, selleks antiikilma waimu-wara ja kodanliste teaduste tagajärgi tarwitades ja lapsi käesolewate sündmustikkude wastolulistest nähtustest eemal oides.

Üheltpoolt nõutakse aridust, mis ühegi metafüüsilise, mütoloogilise ja autoritaarse õpetusega ühenduses pole, teiselt poolt peetakse aridusemõiste all metafüüsilist ajaloomõistmist, mütoloogilist usuõpetust ja autoritaarset riigioõpetust ühes kodanluse kõlbluse ja õigusemõistega kui lahutamata osa warjul. Üks nõuab ariduses rahwuswahelise elemendi esile tõstmist, teine seab terve aridussüsteemi rahwuslikule alusele, esimine püüab aridust ennast ja tema kaudu ühiskonda organiseeritud kollektiivse loowuseni ja tege-wuseni tõsta, teine wiib ariduse äärmise isiku killustamiseni, individuaalset tege-wust, loowust ja waba wõistlust arendades. Üks seab ariduse ülesandeks ühtlustada inimes-sugu üleüldiste warade walmistamises ja tarwitamises, teine kaswatab ariduse kaudu sõjalikkust kõigi nende rahwaste wastu, kes teatud rahwa kapitalistide warade ahnitsemisel teel tülik ja takistuseks on jne jne. Ühendust proletariaadi ja kodanluse ariduse ideaali wahel pole, seda pole ka mitte ariduse laiali-

¹ K. Marx. Gota programmi arwustus.

laotamise ja õpetuswiiside wahel, mille kohta juba eelpool Marxi mõtteid on siin ettetoodud ja mida me eraldi oleme täielikumalt teises kohas käsitanud.¹

Kahjuks pole ametlikud töörahwa parteid oma aridusideaali läbiwiimiseks enam nõudmisi üles seadnud, kui nõudmise maksuta, kõigile koolimaja kauguse mõttes kättesaadawa, järjelise ja ilmaliku kooli kohta, missugused nõudmised nii elulisteks ja elementaarseteks on saanud, et neid nüüd isegi kodanlised walitsused akkawad teostama ja osalt on ka teostanud. Kuid see on ka juba proletariaadi osaline wõit...

Proletariaat pole ainult teoreetlikult ariduse küsimuse üles seadnud ja teda teatud sihis püüdnud otsustada, ta on ka tegelikult ariduseküsimuse juure asunud, uue — wäliskooliariduse — süsteemi luues. Kooli ei suutnud proletariaat oma nõudmistega tungida, selleks oli kodanline walitsemiskord liiga tugew, kuid wäljaspool kooli arenesid olud temale sobiwamalt. Wenemaal tekkisid juba minewa aastasaja lõpupoole Peterburis ja Moskwas tööliste ettewõttel nõndanimetatud püha-päewakoolid täiskaswanutele, mida walitsus seni toetas, kuni ta nende kahjulikkust ära tundis. 1905. a. rewolutsiooni-päewadest peale lagunesid tööliste ariduseseltsid üle Wenemaa laiali, mille ülesanne oli tööliste aridusjärge tõsta ja neid poliitikalisele wõitlusele ette walmistada. Wäljamaal, iseäranis Saksamaal, on töölisteparteid alaliselt üleüldis- ja partei-ariduslikka kursused korraldanud ja neis tuhandatele töölistele aridust annud. Saksamaal mindi isegi niikaugele partei organiseerimisel, et parteiliikmed-lastewanemad olid kohustatud oma laste kaswatamise järele koolis walwama, neile kodu õpetades proletariaadi ilmawaadet ja koolis ettekantawaid õpeaineid, nagu usuõpetust ja ajalugu, proletariaadi kohalt indama. 1906. a. Saksamaa sotsiaaldemokraatia partei kongressil Mannheimis kanti järgmine teesis laste koduse kaswatamise kohta ette: „Kodune kaswatus peab seltskondlikkude koolide ja õpeasutuste tööd täiendama. Ta ei pea mitte ainult ema, waid ühine wanemate asi olema. Sotsiaaldemokraatia kutsutab oma liikmeid üles, kuiwõrd nad wanematena, eestkostjatena jne on kutsutud lapsi kaswatama, oma ülesannet armastusega, tõsidusega ja kõige

kõrgema eatahtlikkusega täitma. Tema peab iseenesest arusaadawaks liikmete kohuseks kaswatada lapsi sotsialistliku ilmawaate waimus. Kuid niikaua kui olemas on klassiline riik ja rahwakoolisid kuritahtliselt tarwitatakse klassiwalitsemise abinõuna, ei wõi kodune kaswatus kokkukõlaliselt kooliõpetusega ühenduses olla, waid ümberpöörduvalt — peab laialises ulatuses, teadwalt ja kawakindlalt neile püüetele wasta astuma, mis õpetust moonutawad ja mürgitawad. Kõige pealt käib see usu- ja ajalooõpetuse kohta. Sotsialistlikus waimus kaswatamine ei seisa mitte selles, et alaealisi lapsi sundida programme formelid pähe tuupima: ta nõuab laste ettewalmistust sotsialistlikkude õpetuste mõistmiseks ja sotsialistlikkude ilmawaadete elulisteks tarwitamiseks, selleks waimu ja iseloomu otstarbekohaselt arendades.“

Proletariaadi ideoloogias eneses peitub ariduslik ja kaswatuslik element: raudne, ühtlane ja loogikaline arutus asjade ja nähtuste walgustamisel argub paarist alustõest, mida majandusliku elu ja saaduste-walmistawate jõudude arenemise ajalugu induktiivselt tõestab, ja nende peale ehitatakse deduktiwset meetodi tarwitades ilmawaade, mis enesesse terwe ühiskonna ainelise ja waimlise elu nähtused kui ühtlase kogu mahutab. Ja see loogika wõib oma järjekindluse ja sügawamõttelekkuse poolest matemaatika, füüsika ja keemia meetodidega sammu minna ja kui proletariaadil tarwilik, nende aset üleüldis-ariduslikus süsteemis täita.

Töörahwa kólblus. Töörahwa kólbluse all mõistame meie neid sunduslikka wahelkordasid: 1) milles proletariaadi (kitsamas mõttes töörahwa) kui klassi tegewuse- ja talitusewiisid teiste klasside ja üksikute klasside liikmete kohta ennast awaldawad; 2) milles proletariaadiklassi liikmete tegewuse- ja talitusewiisid ennast sellesama ehk teiste klasside liikmete kohta ilmutawad, tingimisel et mõlemil juhtumisel tegewuse- ja talitusewiis *teadew* on, wastasel korral nimetame seda wäljendamiswiisi *instinktiwseks* kui klassi nii ka üksiku liikme kohta.

See kólbluse mõiste määramine on kui surmaoop sellele, mida kodanluseklass oma teadusega ja filosoofiaga seni õpetas. Wanast east allist ajast peale on iga-sugu liiki mõttetargad ja usuesitajad kólblust püüdnud kõrgemaks inimessoo kultuuraanniks tembeldada, temas jumalikku, üleininimkondlikku mõistuse tegewust nähes.

¹ Waata: Ar. Wallner, „Aridus ja kaswatus“ ja broshüüre „Ons kool ja eriti töökool meie aridusasutuse ideaal?“

Iseäranis suure tähendusega oli minewal aastasajal Imm. Kanti kõlbluseõpetus, kes kodanluseklassi kõlblusemõiste teoreetlikult kõrgema astmeni arendas. Tema õpetuse järele on kõlblus üleüldiselt ja paratamata kõigi juures ühel ja seltsamal wiisil maksmas, klasside, rahwuste peale waatamata. Kõlblust näeb ta teatud tingimatudes käskudes ehk kategoorialistes imperatiiwides awaldawat, mille seas esimisel paigal seisab käsk: „talita nii, et sinu tahtemaksiim (juhtnõör) wõiks alati üleüldise seaduseandmise aluseks olla“, see tähendab, et see mida üksik inimene teeb, kõikidele tehtaw oleks, ehk talita nii, kuidas iga teine käesolewal juhtumisel oleks sinu asemel teinud. Teises käsus (praktilises imperatiiwis) kuulutab I. Kant: „talita nii, et sa inimkonda kui enese nii ka iga teise isikus igal ajal kui sihti ja mitte iialgi kui abinõu ei tarwita.“

I. Kanti õpetuses on kõlbluse tegewuse alustõukejõud *kohustus* (Pflicht), mille nimel terve kodanline ilm püüab oma klassikõlblust kõikide, ka nende juures kel kodanlise kõlblusega ühist pole, surweliselt maksma panna.

Töörahwateadus on oma lühikese kestwuse ajal kui Kanti nii ka kodanluse „üleüldismakswa“ ja mõõdapääsemata kõlbluse õpetust paljastanud, kõlbluse tegewuse *tõsise* tõukejõu üles leidnud ja uue kõlbluse wälja kuulutanud, mida nimetatakse proletariaadi ehk kitsamas mõttes töörahwateaduseks.

Töörahwateadus ütleb, et terve inimsoo ajalugu pole muud kui klassidewõitlus üksikute klasside majanduslikkude uwide wastoludel. Selle järele kuidas üks wõi teine klass walmistamisriistad ja terve majandusliku elu juhtimise ühes poliitikalise wõimuga oma kätte aarab, muutub ka kõlblus. Iga walitsew klass kuulutab teistele *oma kõlblust*, see on oma tegewuse ja talitamisewiisisid ja nõuab teistelt nende täitmist. Kuid kõlbluse kuulutamine nii ka tema järele talitamine ei sünni mitte easüdamlikkude soowide põhjal, mida kohustuseks nimetatakse, waid kõlbliku tegewuse alustõukejõuks on majanduslikud tingimised, milles kõlbluse täitjad elawad. Proletariaadi õpetuse järele pole seni ilmas üleüldismakswat ja kõigile kohustawat kõlblust olnud, waid ajalugu ja käesolew elu tunneb ainult *klassilist kõlblust*. See oli esimene lõhe kodanlise kõlbluse õpetuse kõigutamiseks.

Kodanlased põhjendawad terwet oma tegewust mõistuse kõrgemate ideaalidega ehk mõistetega, mis neid lõpusihis juhi-

wad. Nii on nende ilmawaate järele terve ajalugu wõitlus ja rüselamine mingisuguse kõrgema ideaali kättesaamise eest, millele inimestes, iseäranis töörahwates peituw „kurjus“ ei luba läheneda. Ja sellega tükiwad nad igal pool esile, isegi poliitikalises wõitluses, püüdes kõigile selgeks teha, et nemad inimestes „ükssuuruse“, „wennalikkuse“ ja „wabaduse“ ideaali eest wäljas on. Töörahwateadus aga näitas majandusteaduste andmete põhjal, et kodanline ajaloomõistmine ühes terve ühiskonna nähtuste mõistmisega ekslikul alusel seisab, ja nimelt et ühiskonna ainelisi nähtusid ei kutsu elule mingisugune ideaal, waid ümberpöörduw ühiskonna ainelised nähtused sünnitawad ühe wõi teise mõiste. Muidugi awaldab mõistuslik tegewus oma soodu teatud mõju ühiskonna waimliste ja aineliste nähtuste tekkimise ja tegewuse kohta, kuid see tegewus ei ole mitte esimene waid teise järgu awaldus. Sellega tõi proletariaadi teadus teise ja lõpuliku lõhe kodanlise kõlbluse õpetusesse ja temast jäid järele ainult purud, mida töörahwateadus polnud põhjust koguda. Ta lõi uue kõlbluse, klassilise kõlbluse, mis ühendab üleilmilise proletariaadi tegewuse ja talituse wiisi wõitluses kodanlikkapitalistide klassi wastu.

Töörahwateadus jaguneb selle järele, mis sihis klassitegewus on juhitud, kaheks: klassiwaenlaste wastu sihitud wõib teda teadwaks *wihaks*, oma klassi tegewuse piirkonnas aga teadwaks *distsipliinaks* nimetada.

Töörahwateadus on wiha ja distsipliina õpetus. Ta pole wiha awaldus mitte selles arilikus kodanlises ilmas makswas kujus, kus wiha kui inimese pahena ja kurjusena esile tekkib ja üksiku isiku wastu sihitud, waid ta on töörahwateaduse woorus, mida terve klassi arenemise ajalugu talle paratamata wahekordades kodanlise klassiga ette kirjutab. Seda wiha ei awalda proletariaat kodanluse wastu pimedas ihas, waid teaduslikult arendatud mõtlemiswiisis ja tundmustes. Proletariaadi wiha on kujunenud terve kodanlikkapitalistilise klassi tegewuse põhjal kunstiliseks ehk esteetiliseks ingeeluawalduseks, mida me töörahwateaduse luuletajate ja komposiitorite töödes kui ülendawat silmapilku tabame.

Oma klassiliikmete seas kaob wiha-kõlblus ja tema asemele tekib kollektiivsus, sõna tõsisel mõttes ühiskonna tundmus, mis kõiki raudse distsipliinana ühiseks töölistepereks liidab. Ja siin pole kõlblus muud midagi kui klassi õpetuse ja tahte poolt ettekirjutatud juhtnõõride

distsiplineeritud täitmine. Siin maksab „kommunistlikus manifestis“ esimest korda väljakuulutatud üüd: „kõigi maade töölised, ühinegem!“ mis proletariaadi kõlbliku tegewuse aluseks saanud.

Proletariaadi kõlbluse õpetus lükab ümber kõik üleüldismakswad „ea“ ja „paha“, „õigluse“ ja „õiglusetuse“, „üheõigusluse“, „wennalikkuse“ ja „wabaduse“ mõisted, mis kodanluse mõtteteadusest alguse saanud, kuid tegelikus elus ainult kui klassimõisted end väljendawad. Nende mõistetele on proletariaat uue sisu annud, milleks ained wõetakse klassitegewuse piirkonnast. Niisama on ta õpetuse inimese kurjusest kui iseäralisest inimese ingeawaldusest tühjaks tunnistanud ja ära näidanud, et inimene pole iseenesest kuri, waid olud on „kurjad“ ja sunniwad teda maksimate kõlbluse nõuete wastu talitama.

Iseäraliku walguse eitis töörahwa kõlbluse õpetus nõnda nimetatud instinktide ehk loomusundide tegewuse peale, mida kodanluse ideoloogia järele pidi maha surutama, sest et see loomalikust olekust

arenemise alg-aja jätis olewat. Töörahwa õpetus tunnistab aga instinktide tegewust tarwilikuks, sest nad on wõitluses olemasolemise eest ja sugujatkamise tarwidusest wälja arenenud.

Instinkti tegewus on nagu allpool teadwust olew seisukord¹ inge awaldustes, millest aega mööda *teadew tegewus* wälja kaswab.

Proletariaadi kõlblus on ajutine, ta on maksew kodanlikkapitalistlikus ajajärgus ja tõuseb kõrgema tipuni proletariaadi diktaatura teostamisega, mil wiha pühaks ja distsipliin teraseks muutub, kuid siis tuleb mõõn, nõrgenemise ajajärk, kus wiha kaob ja distsipliin wabaks talituseks moodustub.

Ja siis akkab aega mööda uus kõlblus maksma, millele aluse paneb muutunud saaduste walmistamiskord, nende otstarbekohane jaotamiswiis ja ärkanud inimkonna mõte. See sünnib kommunismuse maksmapanemise läwel. (Järgneb.)

Подсознательное состояние.

Uus ilmawaade ja usuküsimus.

VIII.

Uuema aja „positiivne“ ja „sotsialdemokraatia“ usk.

Käesolewas töös pole koht lähemat tegemist teha nende uuema aja mütoloogiliste wooludega, mis kodanline ilm igasugu „uue ristiust“ õigustamiseks tekitanud. Nii Prantsuse ja Saksa kui ka Wene modernistid ei puutu meisse. Meie ülewaatest jääwad wälja kõik need Le Roy'd, Boutroux'd, Ritsch'id, Berdjajewid, Mereshkowskid, Bulgakowid, kes asjata ennast waewawad sellega, et kokkulangewa ristiustu kirikule praeguse aja teadusest toetusambaid otsida. Kui aruldasst tüüpust wõiks wast wälja eraldada neist kõigist wenelast Bulgakowit, kes ükskord pidas ennast järjekindlaks marksistiks, ning nüüd seletab kõige tõsisema näoga Joannese ilmutamiseraamatut. Aga kõik modernistid algawad peale sellega, et neile „ilmutus“, „pühakiri“ esimesel kohal seisab. Teadus ehk filosoofia peawad, nagu kesk-aegadel, etendama teoloogia orjade osa. Juba see „uurimise“ meetod iseenesest on mõjuw, et iga järjekindlat mõtlejat

nende töödest waikides mööda minema sundida.

Ei paku rohkem uwitust meile ka need katsed usutunde seletamiseks, mida on tehtud mitmeltpoolt praeguse aja ühiskonnateaduses ja filosoofias. Olgu need katsed ükskõik mis mõttekäigu läbi sünnitatud, nagu Spenceri „äratundmatus“, Guyau „üleüldine ärarippuwuse tunne“ ehk Höffdingi „usk wäärtuste alaloidmissesse“, igatahes nende tähtsus seisab ainult inimesesoo waimliku minewiku selgitamises. Nemad püüawad selgeks teha seda aate- ja tundeilma, mis inimeseühiskonna arenemise jooksul *minewikus* on saanud usu kui ingelise awalduse aluseks ja sisuks. Meie ülesanne seisab aga *tulewiku* ilmawaate peajoonte ülesleidmises.

Ometi leidub praeguse aja teaduses üks katse usu makswust õigustada, ettewõetud õpetlase poolt kellest ei saa waikides mööda minna. Ma kõnelen nimelt kuulsast Ameerika ingeteadlasest ja filosoofist William James'ist. James on tuntud kui üks parem praeguse aja positiivne psüholoog. Terwe tema eluline tegewus on

puhasteaduslik; iialgi pole ta kogumuste-wallast üle astunud, et midagi üleloomulist tõestada. Ning imestusega nägi terve teaduseilm, kuidas seesama James, ilma enda positiivsest ilmawaatest äraütlemata, oma wiimastel eluaastatel järjekindlalt usu kaitseks wälja astus. Seejuures kinnitas James, et temale isiklikult usulised läbielamised ja tunded täiesti wõõraks on jäänud. Niipalju kui ta usutunnet toetab, on ta sunnitud enda seisukoha põhjendamiseks teiste inimeste läbielamisi uurima, kelle inges usk tõesti suuri sisemisi marusid on tõstnud. Jamesi waated ja uurimised on kokku wõetud tema kahes raamatus: „Usu olenemine tahtest“ ja „Usulise kogumuse mitmesugusus“. Iseäranis tähtis ja rikas sisu poolest on wiimane raamat. Ning kui „puhta katselise“ teaduse esitajast, kuigi kodanlisest õpetlasest, ei saa meie temast omas ülewaates waikides mööda minna.

Jamesi arusaamine usu olemusest wastab sellele, mida wiimasel ajal propageerib protestantlik teoloogia Ritchlist algades. Daani psüholoog ja filosoof Höffding on terve selle waate asjaliselt kokku wõtnud oma raamatus „Usu filosoofia“, kui „tungi kõlblikkude wäärtuste alaloidmise järele“. Nimelt seisawad Jamesi arwamise järele usuoluses kaks järgmist seadet:

„Esiteks ütleb usk, et kõik mis kõige parem on ka kõige igawesem, et ta lõpetab enesega kõike, ütleb wiimase sõna. Täius on igawene“ — see Secretani lause, nagu näha, ütleb ästi wälja esimese usu seade, — selle seade mida meie nähtawasti veel sugugi ei suuda teaduslikult järele katsuda.

„Teiseks kinnitab usk, et meil on parem ka siin, kui meie tema esimese kinnituse sisse usume.“¹

Teaduslikult, nagu James seletab, on wõimata seda seadet järel katsuda. Tema on paljas hüpotees, mida meie mõistus wõib wastu wõtta, kui ka maha salata. Kuid siin ei tee otsust mitte meie mõistus, waid tahte. Wõimata on õigeaks tunnistada agnostilisi tõeotsimise reeglid, kui ka wabatahtlikult nõus olla oma tahte täielise kõrwaldamisega käesolewa küsimuse otsustamise juures. „Ma ei wõi“, ütleb James, „teha seda sel lihtsal põhjusel, et mõtlemise-reegel, mis mulle täiesti ära keelaks mõnesuguste tõeliikide tunnistamist, waatamata selle peale et need on olemas, — niisugune reegel poleks sugugi mõistlik.“

Ning raamatus „Usulise kogumuse mitmesugusus“ toob James ette arutu rikka näidete tagawara usuliste liikumiste ajaloost, mis tema arwamise järele tahte kinnitawat walikut usuküsimuses õigustawad. Iseäranis uwitaw meie seisukohast näib peatükk, pühendatud „Ingelise terwise usule“.

Peatüki sisu on pärit suurkapitalistlikust ilmast. Ta kujutab nende „endiste inimeste“ üleelamisi, keda walitsew kiskja tööstuskord lõpuliselt on wälja kurnanud, ning siis nagu tühja kesta elust eemale eitnud. Ühes toob ta näiteid ka nende walitsewa ilmakorra ohwritest, kes ei leia endale kohta elus; kes ei suuda sobida elulise wõitluse tingimistega, nende wastu rängasti eksiwad ja seega elu irmsast möllust purustatakse. Ta kujutab kurjategijaid, keda ei salli enam ühiskond. Kujutab abituid proletaarlast, kes üksikult on wälja astunud igla metsalise — kapitalismi wastu, ilma oskuseta ühineda, koos wõidelda oma lugemata wendadega, ilma suure töötajate solidariteedi tundeta. Ning loomuline on, et wägewa metsalise ambad ta peagi lõmaks jahwatawad. James kujutab wäljasurijaid, ilma tahteta, keda elumaru pillab nagu pilbast ning murtuna kuhugi ühiskonna auku ehk prügiuniku paiskab. Kõik need inimesed on langenud äärmise meeleeitmiseni, nad seisawad otsekohe ukatuse äärel. Ning siin, kus nad enam mingit pääsmist, mingit waimlikku tuge ei leia, tuleb neile appi usk oma imewäega. See on wiimasel ajal Ameerikas laiali lagunenud ingelise terwise usk. Selle asemel et ühineda teiste omasugustega, liituda kokku suure üleilmliku proletariaadiga ning tõsta mässu walitsewa ilmakorra wastu, kuulab niisugune „endine inimene“ usu nõidusetaolisi sõnu. Ning see usk ütleb temale: „Sa oled langenud. Sa oled kui wiimane rusu maa peal. Saatuse on sind purustanud kui õlekõrt. Aga sa ei ole veel otsas. Ning ka sul on wõimalik tõusta. Sa wõid uuesti kosuda, koguda jõudu ja saada inimeseks. Sa wõid tagasi wõita elu lõpmata õndsuse. Sest mida nõrgem oled sina, seda wägewam on igawene jumal. Temal on wõimu iga silmapilk tagasi anda sinu terwist. Waja ainult et sa kõik oma lootuse paneksid tema peale. Siis kaowad sinu mured nagu õõwarjud päikese ees. Aawad, mida lõõnud saatuse, kosuwad, ilma et sa jõuaks seda märgata. Sest jumal on lõpmata eadus. Tema jagab oma piirita eldust kõikidele, kes teda otsiwad.“

¹ I. Джемe. Зависимость веры от воли. Перевод с английского С. Церетели. Спб. 1904, 29 лк.

Umbes niisuguste sõnadega kutsub uus usk „endist inimest“. Ning see usk teeb temaga imet. Ta tunneb ühekorraga ennast uuesti sündinuna. Ta saab tagasi julguse, jõu, võitluseimu. Ta ei karda enam mingisugusid raskusi. Sest jumal, kelle peale ta pannud oma lootuse, toetab teda igal sammul. Nii võitleb ta nüüd uuesti wäsimatalt elumaru dega. Ja ta wõidab wiimaks. Ta leiab ennast jälle terwena, rõõmsana ja õnnelikuna. Seda kõike annab temale wägew eluline tegur, millel nimeks usk.

Nii kujutab enesele ette kodanline õpetlane elulist võitlust. Asjata otsiksime meie Jamesi raamatust õiget arusaamist klassiwõitlusest ning sellest lõpmata enam imestamise wäärt wõimust, mida meie nimetame maailma töörahwa solidariiteediks. Ameerika on maa, kus sotsialism weel pole kuigi sügawalt ajanud idusid. Mikspärast on see nõnda, seda küsimust ei saa meie siin arutada. Tähdname ainult et tema peale leiab soowija wastust Saksa majandusteadlase Sombarti raamatus: „Mikspärast pole Ameerika ühiskondades sotsialismi?“

Et aga sotsialistlik liikumine nii nõrk, et Ameerika proletariaat oma keele, kultuurilise päranduse, rahwuse poolest liig mitmekesine, mis niisamati takistab teda ühinemast, siis tunneb inimene, kes sealse metsiku iiglaste, suurkapitalistliku tööstuse ohwriks langenud, ennast tõesti lõpmata õnnetuna. Ametiühisused, mis suudaksid teda kaitsta, on tekkinud ainult wiimasel ajal ja ei ühenda kaugeltgi suuremat osa töölisi. Seepärast mõistame meie, mikspärast wõis Ameerikas maad leida ning wõita pooleoidjaid niisugune „ingelise terwise usk“, nagu kujutab James. Et Jamesi usulise tunde apoloogia aga puudub laiem ja tõsisem teaduslik alus, seda nägi juba peagi ära kodanline teadus. Wäga ästi wõtab Jamesi walemetoodi arwustuse alla kuulus Saksa filosoof Wundt. Ta kirjutab Jamesi raamatu kohta järgmist:

„ . . . Elulood, enesekirjeldused, usklike isikute üleelamised on need allikad, millest püütakse otsida aluseid. Siin paljastawad endid aga üheltpoolt enese piinajad südameurgitsejad, kes usult troosti nõuawad, sügawast ingewaewast täidetud; teiselt poolt — ekstaaslikud nägijad, kes enda mõtete ja tunnetega tulewiku õndsusele anduwad. Nii on seltskond, kelle sekka meie sattume nende usklike enesetunnistuste kogus, äärmiseni segane. Augustini ehk Assisi Frantsiskuse kujude

kõrwal ei puudu teisi wähemaid isikuid kahtlase wäärtusega, psühiaatri alla käiwatest usuullustuse tüüpustest peale kuni hüsteerikuteni ja neurasteenikuteni arilises mõttes, kellel tihti on omane teataw usuiliste unistuste joon. Nõnda on siis terve see aruldaste juhtumiste kogu tõepoolest usu patoloogia juhtumiste kirjeldus, kuid mitte usu psüholoogia. Tema ei suuda ütelda kuidas on tekkinud usk, ei seda kuidas ta on arenenud, ega ka seda mida tähendab ta praeguse aja kultuuras, kust peasjalikult on wõetud näited.“¹

Nii ei leia meie ka kõige positiivsemas praeguse aja katses usku kaitsta mingit põhjust, mis meid sunniks mütoloo gilist eetikat ehk gnoseoloogiat tulewiku sotsialistliku ilmawaate osaks tunnistama.

Jamesi katset põhjendada individualistlikku mütoloo gilist usku peame nõnda lugema õnnestamataks. Aga kuidas on lugu katsetega luua misgit kollektiivistlikku ususteemi, mis käiks käsikäes teadusliku sotsialismiga? Wõib olla, on ometi võimalik puhastada mütoloo gilist usku niikaugele ebatõdedest, eksi arwamistest ja waimuorjuse koorest, et jääb järele misgi wäärtuslik tuum, mida ka sotsialistlik ilmawaade ei wõi maha salata, waid suure ühiskondliku tegurina omaks peab tunnistama? Meie nägime juba, et teadusliku sotsialismi alustajad Marks ja Engels usuküsimust täiesti salgawalt otsustasid. Kuid uuemal ajal on marksistide keskel mitmesugused filosoofilised woolud tekkinud, mis leiawad, et esialgne marksistlik materialism kui filosoofiline õpetus liiga puuduliselt wormuleeritud: et gnoseoloogilisest seisukohast ta peegeldab omaaegse filosoofia seisukorda, mis weel oli seutud kodanlike ilnamõistmisega. Seega seisawad ühenduses rohkearwulised katsed marksismi filosoofiliselt „täiendada“, milles pärast Bernsteini ja Dietzgeni Saksamaal iseäranis suurt wiljakust awaldasid Wene nooremad sotsialistid, nagu Juschkewitsh, Bogdanow, Basarow, Lunatsharski jt.

Omalt poolt ei akka meie salgama seda, et nõndanimetatud „ajaloolise materialismi“ lähem filosoofiline ja isegi ajalooline põhjendamine teadusliku sotsialismi alustajate poolt tõesti teostamatuks jäi. Uuemal ajal on püüdnud seda lõhet täita paremad marksismi teoretikud, nagu Plehanow Wenemaal, Kautsky Saksamaal. Kuid ka

¹ Wilh. Wundt. Völkerpsychologie. Zweiter Band. Mythos und Religion. Dritter Teil. Peatükk „Die Religion als psychologisches Problem“. Lpzg, 1909. Lk. 732—733.

nende töödes ei leia meie täielikku sotsialistlikku ilmawaadet ühewõrra läbitöötatuna kõigis üksikutes arudes.

Nii Plehanowi kui Kautsky raamatutest saame skizzeid üksikute küsimuste kohta, kuid ei iialgi terwet ajaloo filosoofilist süsteemi. Plehanowi tööd kannawad pealegi alati poleemilist laadi, mis nende loogikalist mõttekäiku takistab ja tihti autorit tema otsekohesest ülesandest kõrwale wiib. Nii on lugu ka tema parema ja kuulsama raamatuga „Monistliku ilmawaate küsimus ajaloos“. Ülepea tuleb lugeda tähtsamaks Plehanowi teenistuseks materialistliku filosoofia ajaloo walgustamist marksistlikust seisukohast. Kautsky omalt poolt on suurte tagajärgedega töötanud sotsialismi ajaloo väljal. Mõlemad, nii Plehanow kui ka Kautsky on palju töötanud üksikute ajaloolise materialismi küsimuste kallal. Meie poolt puudutatud usuküsimusele on Plehanow pühendanud tähtsa peatüki oma raamatus: „Enesekaitse pealetungimisele“, millest kõne juba oli eespool. Kuid ka kõike nimetatud ja teiste nimetamata marksistide töösid kokku wõttes peab tunnistama, et täelist marksismi süsteemi, mida wõiks waadelda kui vähemalt ühest aluspõhjusest wäljaminewat humanitaar-teaduste kogu, pole senini olemas. Seega on ka arusaadaw, mispärast Bernsteinist peale see marksismi „täiendamine“ nii ohtrasti õitsema löi.

Kõik need üksikud katsed ei puutu ometi meie ülesandesse. Otsekoheses ühenduses usuküsimusega seisawad ainult kaks marksismi „täiendajat“. Need on Joosep Dietzgen Saksamaal ja A. Lunatsharski Wenemaal. Kummastgi ei saa meie sellepärast waikides mööda minna.

J. Dietzgeni ilmawaates esineb usuline punkt niiwõrd tähtsana, et ta temast lahutamata osa sünnitab. Ta on õieti õeldes see keskpunkt, kuhu kõik tema mõtlemise-protsessid kokku käiwad.

Kõik Dietzgeni raamatud, tema „Inimese peaju töö olemus“, „Filosoofia ärawõitmised“, „Kirjad loogikast“, „Sotsiaaldemokraatia usk“ omandawad tema mõtlemisewiisi kohta sellepoolet iseloomustawa tähtsuse.

Dietzgeni ilmawaate keskel seisab üleilmliku üksuse ehk uniwersumi mõiste. Selle mõiste juure wiiwad kõik süsteematikad, kõik loogikad ja dialektikad. Proletaarse ilmawaate filosoofiline suurus seisabgi Dietzgeni järele selles et ta wabastab inimese mõtte-, tahte- ja tundeilma kõigist senistest kütkehest ning juhib teda otsekohese ühenduse teele üleilmliku täi-

sega. Kodanlised usulised ja filosoofilised süsteemid püüdsid proletariaadi ilmawaatele igal sammul ahelaid taguda. Proletaarne teadus purustab endise usu, endise filosoofia, mis teda eraldas muust ilmast ning takistas lõpmata täiust kättesaamast. Kuid mis on õpetus lõpmata täiusest, igawesest suurusest, millest wabastatud inimene peab sünnitama lahutamata osa? Ta on oluliselt seesama usuline õpetus, ainult puhastatud piirawatest kodanlistest walekütkest, rajatud teadwa materialismi aluspinnale.

„Filosoofilise uurimise teel kätte saadud mõtlemise seadused on need, mis annawad meile iseäranis rahustawa seletuse lõpmata ainelise protsessi kohta, mille loomus on küllalt kõrge, et teda waadelda usklike silmadega, kuid ühes ka küllalt selge ja lihtne, et loputada puhtaks sulgunud silmi loomulises selguses.

Meie nägime, kuidas selleks et wahet teha jõe pahema ja parema kalda wahel, peab waatama teatawalt, tingitud kohalt. Niisamati on lugu ka sellega, kuidas usu wastu wõidelda ja teda ometi rahwale alles oida. Waja ainult tema mõistet laiendada ilmlõpmatuseni. Lõpmatuse mõiste, see mida Spinoza nimetab substantsiaks, Leibnitz monadeks, Kant asjaks iseeneses, Hegel absoluudiks, on muidugi mõista tarwilik, et midagi ära tunda, mitte ainult neljaarulisest, waid lõpmata ulatawa aluse juurest. Nõnda siis, meie oleme niikaugele nõus, et „aridus“, meie aga ütleme äratundmine, ei ole wõitlus mitte ainult usu wastu, waid ka usu eest.“

Selle katkendi tööme „Filosoofia ärawõitmistest“. Veel täielisemal kujul awaldab Dietzgen oma mõtteid „Kirjades loogikast“ ja „Sotsiaaldemokraatia usus“. Näituseks ütleb ta „Kirjades loogikast“:

„Maailm on kõige wägewam, kõigis paigus ja kõige targem. Wiimast ütelust wõiks wõtta kahtluse alla, sest kosmos pole ju mitte misgi irmitis koleda peaga ja iiglase peajuga. Sellepärast poleks mitte kohane anda maailmale jumaluse nime, sest selle nimega seisab alati ühenduses kujutus isiklikust walitsejast. Maailm mõtleb ju ainult inimese pea abil ja sellepärast ei wõi tarkus olla misgi muu kui lihtne inimese teadmine. Tingimata oleme mina, sina ning iga teine wäga piiratud oma teadmistes; kuid meie loodame ometi, et see mida ei tea meie, on teada teistele ning seda saawad teada tulewased põlwed—nii et inimese waim teab kõike mis on wõimalik teada. Kõike mis on nähtaw ei wõi meie mitte näha, sest on elajaid

parema nägemisega kui meie oma. Kuid et ka kõige targemale elajale on kättesaamata kõrgem äramõistmise aste — mõistuses ja teaduses, — siis pole peale inimesesoo ühtegi, kes midagi teaks; tema (inimesesugu) on kõikteadja. Kuid et terve tema teadus on wõetud maailmast, siis on ka inimesesugu ise ainult tema wormiline kandja, asi enesest seisab aga kõikide asjade allikas, teisiti öeldud — igaweses emas — looduses.

Kõik meie tarkus on tema tarkus, see on maailma tarkus. Kui on olemas kuu ja tähtede peal elanikud ja neil on teadmisi asjadest, mille teadmine meil puudub, siis on see weel esiteks mõttekujutus, teiseks ei puuduta ta sugugi uniwersaalset kõikteadmist ehk kõikteadwat uniwersumi. Nii kui mõistliku jutu järele märg wesi on wesi üleüldse, nii ka inimese tarkus on ainus ja üleilmlik tarkus. Mina kumardan Protagorase lause ees: inimene on kõigi asjade mõõt. Kes teist mõõtu otsib, see püüab mitteinimlikku, üleliigset mõõtu...

Inimese waim, niikaugale kui ta ülekäib elaja waimust, on ka *non plus ultra* kõigist waimudest. Kuid ma palun wäga tähele panna, et see waim wõib saada kõige, mis ta on, ainult ühenduses jumaliku maailmaga, mida omakord peaks lubatama nimetada ilmaliseks jumaluseks... Ei ole küllalt kergemeelsest jumalasalgamisest, mida edendasid walgustuse ajasitajad. Tühipaljas jumalasalgamine awaldab alati mingisugust ebajumalakummardamist. Enda lõpuliseks wabastamiseks wiimases on mõõdapääsemata wajadus positiivne jumaliku maailma tõe mõistmine."

Weel selgemini tulewad ilmsiks Dietzgeni waated tema raamatus „Sotsiaaldemokraatia usk“.

„Sotsiaaldemokraatia aadetes peitub uus usk,“ ütleb Dietzgen, „usk mis wastandina kõikidele senistele uskudele püüab wastuwõetud saada mitte ainult südame, waid ka mõistuse abil. Sotsiaaldemokraatia läheb lahku teistest arilistest mõistuse tegevuse asjadest selles, et ta esineb ilmutusena inimese südamele isesuguse usu näol. Usu eesmärk, õigust ütelda, on see, et kergendada maailma kurbtusest wäsinut inimese südant. Siia maani aga wõis usk püüda eesmärki idealistlikul teel, unistuse kaudu, toetades nägemata jumala peale ja pärast surma kestwat elu lubades. Olewiku ewangeliium tõutab lõpuks ümber muuta kõige reaalsemalt, kõige tõelisemalt meie äda ja wiltsuste orgu. „Jumalus“, see eaduse, kauniduse ja pühaduse sümbol peab lihaks saama inimeses, peab tulema

maa peale mägestikkude kõrgustelt mitte imelisel, müstilisel kombel, nagu mõeldi ükskord, waid maisel, loomulisel teel. Meie januneme lunastaja järele, meie januneme seda, et meie ewangeliium, jumalasõna saaks lihaks; et ta kehastaks ennast, aga mitte mõnes üksikus isikus, mitte määratud inimeses, waid *kõik* meie, terve *rahwas* tahame olla jumalapojad.

Missugune on siis selle uue „sotsiaaldemokraatia usu“ ewangeliium? See on teadus. Endise aja ewangeliiumis nimetati: Usk ülemwõimusse, uue ewangeliiumi kaane peal on kirjutatud: alati täie-new teadus.“

Kui sotsiaaldemokraatia usul on oma jumalus — rahwas, oma ewangeliium — teadus, siis peab ta kandma ka kiriku ehk koguduse laadi. Ja Dietzgen on ka sellega nõus.

„Kõik usud püüawad wabastada kannatajat inimesesugu maapealsete wiltsuste käest, wiia teda eaduse, iluduse, õiguse ja jumaluse juure. Jah, sotsiaaldemokraatia on selles tükis tõsine usk, õigeusklik kirik, et ta enam ei püüa kätte saada üleüldiselt arusaadawaid eesmärka mingisugusel wiirastuste teel, palwete, eade tahtmistest ja ohkamistest abil, waid püüab neid tegelisel, reaalsel teel, teadwalt ja selgelt, ühiskondliku organisatsiooni kehalise ja mõistuse töö waral.“

„Sotsiaaldemokraatia elab *usus* tõe wõidusse, *lootuses* wabanemisesse majanduslikust ja waimlikust orjusest ja *armastuses* inimese ühtlusesse.“

Sellel kirikul ei ole mitte ainult oma ewangeliium — teadus, waid on ka oma „pühadisad“ — teaduse walgustajad tööraha seisukohast.

Sarnases waimus on kirjutatud terve Dietzgeni raamat. Ning lõpuotsus, mille juure jõuab Dietzgen, seisab selles, et mitte juhuslikult ei kanna sotsiaaldemokraatia õpetus usu laadi, waid teisiti ei wõi psüholoogilistel põhjustel ollagi. „Inimesel peab olema usk“, selle põhilausega alustab Dietzgen wiimast peatükki omas raamatus. „Tõlkes mõistlikku keele tähendab see: „inimesel peab olema süsteem“. Sest tema mõistuse wajadus seisab selles, et omandada wäljamineku punkti, kust ta wõiks waadelda maailma. Et mitte ära eksida maailma chaotilises mitmesugususes, jaotab inimene, süstematiseerides tähed taewas ja terve maailma osadesse, klassidesse, sugu-desse, perekondadesse, isikutesse... Omandada suudet igas asjas aru pidada, kõike teatava mõõdupuu alla seada — seda nimetame meie „süsteemi“ omandamiseks.

On kerge mõista, et elajas kuulub zooloogiasse, taim taimeteadusesse, kuid mis osasse panna tõde, wabadust, õigust ja palju muid mõisteid? Asjata püüdsid filosoofid ja uskude alustajad luua niisugust süsteemi. Ainult sotsiaaldemokraadid on küllalt targad, et wälja töötada süsteemi, mis ei mahuta enesse mitte ainult olewikku, waid ka tulewikku.“

Kuidas waadata Dietzgeni ülemal kujutatud „sotsiaaldemokraatia usu“ peale? Et enesele täit aru anda Dietzgeni ilmawaate püsiwast osast ja tema wäärtusest, seks oleks waja ka tema ilmawaadet täiel kujul indamise alla wõtta. Meie ülesande piirid keelawad meid seda tegemast; pealegi on seda indamist tehtud kaunis täieliselt juba enne meid. Soowijaid wõiksime juhatada näituseks Gelfondi töö juure: „Dietzgeni filosoofia ja olewiku positivism.“¹ Siit, kui ka Plehanowi arwustustest wõib selgusele jõuda, et Dietzgeni äratundmise õpetus weel suurel määdul dilettantlikku laadi kannab. Mitmeid tähtsamaid äratundmise õpetuse küsimusi puudutab Dietzgen ainult möödamindes. Ülepea walitseb tema ilma waates weel palju suuremal määdul eelmarksistlik staatiline kui uuema aja dünaamiline waatepunkt, mikspärast Dietzgeni õpetus, terwelt wõetuna, praeguse aja teaduse tasapinnale enam ei wasta. Peale selle wõrdleb Gelfond Dietzgeni dialektilist meetodi Marxi omaga ning jõuab otsusele, et eksiwad need uurijad, kes arwawad et Dietzgeni marksismi süwendas.

„Mitte kõrwalwäidetega dialektika üldsete põhjusemõtete alal ei leppinud Marx, waid faktide eneste järeleuurimisega nende olewal, mitte fantastilisel kujul, nagu neid maalib Dietzgen. Dialektika oli subjektiivne Hegeli töödes, Marx tegi tema täiesti objektiivseks ning näitas ära tema wiljakandwa tähtsuse ühiskonnateaduses; Dietzgen tegi tema uuesti subjektiivseks.“²

Dietzgeni õpetus tõest ja tõsisest üliilmast, uniwersumist, niisamati ei suuda meid rahustada. „Mis on tõde?“ küsib Dietzgen. „Tõde“, wastab ta, „on absoluutne, uniwersaalne kõige olewa, kõige ilmete summa minewikus, olewikus ja tulewikus. Tõena ilmub tõsine uniwersum, kust ei eraldata ka eksitusi ja walet. „Kõik waled ja eksitused on tõelised eksitused ja on tõeliselt waletatud.“ Ja edasi: „See laiendatud mõtlemiseõpetus mõistab uniwer-

sumi kui tõsiselt uniwersaalset ehk ilmlõpmatut, kus nagu ema waigistawas rūpes tukuwad kõik wastuwäited.“¹ Et uniwersum on tõde, seda kordab ta mitu korda. Kuid mitte ühte korda ei näita ta, mis on see tõde, missugune on tema möödupuu? Ta ainult kinnitab et „tõde ise on üks ja seesama mis üleüldine olemine, maailm, millele kõik asjad on paljaks wormiks, kõik ilmed, omadused, ütlu sed ehk kaduwad asjad. Üleüldist olemist wõib nimetada jumalikuks, sest tema on ilmlõpmata, alfa ja omega, tema mahutab endasse kõik asjad üksikute tõdedena.“

„Oletame ometi, et Dietzgenil on õigus, et uniwersum on tõde ise. Kuid et selles tões on lukustatud kõik erilised tõed ja erilised eksitused, kus on siis möödupuu, et wahet teha tõe ja wale wahel? Selle küsimise peale ei leia meie Dietzgeni juures wastust ega wõigi leida. Asjade substantsiaalsust äwitades, arwates, et kõik woolab, kõik muutub, wõttis ta nõnda eneselt wõimaluse anda wana tõe määrust — ühtelangemist tegelikkusega. Wälja töötada uut tõe kriteeriumi, mis kannaks dünaamilist iseloomu, wastawat selle tegelikkusele, mis ka dünaamiliselt waadeldud, temale ei õnnestanud. Sellepärast, nagu meie ülemalpool nägime, ilmub näitelawale uniwersaalse tõeaade, mis ilmlõpmata ja jumalik, mis kuidagiwiisi juba saab lepitada tõe eksitusega. Kuid Dietzgen ei pane tähele, et ta püüb wiirastust, et seesama igawene, jumalik tõde pole muud kui kõik see maailm, woolaw ja muutlik, wahetpidamata käte wahelt wälja libisew, ning nõnda jääme meie ilma tõe kriteeriumita.“²

Kui nõnda on puudulikud Dietzgeni uniwersumi ja üleüldise tõe mõisted, siis ei ole lugu parem ka tema inimliku tarkusega. Nagu ülemalpool näidatud, mõistab Dietzgen inimlikku tarkust, kui ühes ka „üliinimlikku“, üleilmlikku tarkust. Inimese waim on seega kõige kõrgem osa maailmade teadwuses, ühes maailma koguga sünnitab ta seda mida Dietzgen nimetab jumalikuks maailmaks ehk ilmalikuks jumaluseks.

Ka siin esineb Dietzgeni ilmawaade liig ebaselgenä üheltpoolt ning liig wähe wastawana praeguse aja sotsialistliku ilma waatele teiselt poolt. Missugust inimese tarkust wõime meie tunnistada üleilmlikuks? Praegust ehk tulewiku inimesesoo oma? Kui Dietzgen wastab, et praegust ja tulewiku tarkust üheskoos, siis ka see

¹ Философия Дицгена и современный позитивизм. И. Гельфонд. Сборник: „Очерки по философии марксизма“. СПб. 1908. Лк 243—290.

² Sealsamas, lk 270.

¹ Filosoofia ärawõitmisel, lk 49 ja 115.

² Очерки по фил. марксизма. Лк 285.

ei päästa tema seisukorda. Mida võime meie nimetada tarkuseks ja tõeks meie praeguse silmapilgu ilmawaate seisukohast? Niisugust looduse ja ühiskonna mõistmist, mis kõige enam wastaks tegelikkusele, mis oleneks kollektiivsest, puhastatud kogumusest ning mis oleks wormuleeritud mõtlemisejõu kokkuoidlikkuse ehk ökonoomia põhjusemõtte alal. Kuid see nõudmine on praegu enam ideaalne kui tegelikult maksew. Meie teame et terve meie mõtlemiseviis seisab wale alal, seni kui terve meie inimesesoo ühiskond wale alusel seisab. Tõsist, ideaalsetele nõuetele wastawat mõtlemiseviisi võib inimesesugu kätte saada tema täies ulatuses ainult siis, kui kaob praegune wale põhjenuw ühiskond, kus üks klass teise kurnamisest elab. Mis õigusega nimetame meie aga praegust ühiskonna alust waleks? Sellepärast, et tema ei teosta mitte kõige awaramaid võimalusi inimesesoo ja terve elu arenemiseks. Seni kui see waba arenemine kättesaamata, ei wõi meie kuigi kõrgelt innata oma „tarkust“ ega „tõde“. Isegi proletaarne „tarkus“ ja „tõde“ wõiwad seni ainult üksikutes osades puhtad olla wigadest ja eksitustest. Ka nemad kannatawad kodanlike ilmakorra päranduse all. Aga kui õiglustunne ei luba meid jumaldada olewiku „tarkust“, wõib olla, tohime meie ometi seda teha tulewiku „tarkuse“, ehk õigem, teadwuse kohta? Peab tunnistama, et meie ka siin Dietzgeniga ei wõi kokku leppida.

Oletame et tulewikus sotsialistliku inimesesooole tõesti õnnestab wiia enda teadwust kõige kõrgemale astmele, ilmlopmata täiusele. Kas oleneb sellest, et meie peame inimest jumaldama ning tema näol uniwersumi kummardama? Mispärast, mistarwis? Kui meie juba nüüd vähemalt niikaugele oleme jõudnud oma teadwuses, et jumalusemõistet tunnistame mitte ainult eksklikuks waid ka kahjulikuks, mis põhjus sunnib siis meid sedasama minewiku koleddust edasi kandma tulewiku iilgusesse? Kui juba kõneleda jumalusemõistest, siis oleks otstarbekohasem teha seda samast seisukohast, millest tegid Holbach ja Bakunin, kes ütlesid et jumaluse mõiste, mis pärit inimesesoo orjusest, peab sootumaks ära äwitatama.

Aga kas on meil wankumata aluseid tõenduseks, et inimesesugu tõesti selle ilmlopmata täiuse juure jõuab? Wäga wähe, ning peatakistust seisab selles et inimesesoo olemine liig piiratud on igasugu lõpuliikkusega, on liiga olenew looduslikkudest tingimistest. Kõige wäiksem katastroof üleilmlikust seisukohast, näituseks

soojusenergia lõpp maapõues ehk äkiline plahwatus, maakera lend ilmaruumis kahjulikkude gaaside ehk misgi ultrawiolett kiirte mõjuawaldus, kokkupõrge teise taewakehaga — kõik wõiwad tuua temale ootamata otsa. Kuid kuigi inimesesugu saab imelisel teel oitud igasugu katastroofide eest, mil põhjusel võime meie oletada, et meie teadwus, meie mõistus ainsad wääratuslikud on maailmades? Meie teame ju et maakera taewaruumis lõpmata wäikest osa etendab. Teame et ilmade ruumi täidawad äraarwamatud ja määratud päikesed, ilmotsata tähtedekogud, kus wõib õitseda ja oowada elu ühes teadwusega, mille imetaolisest sügawusest ja kõrgusest pole meil aimugi. Kinnitada et inimese teadwus on kõige kõrgem mis olemas maailmades, tähendab tagasi pöörduda selle sama antropotsentrismi juure, mida kuulutas katolikukirik ja millest teaduslik ilmawaade ainult pärast wisa wõitlust lahti sai.

Nõnda siis ei wasta Dietzgeni gnoseoloogia sugugi praeguse aja teaduse tasapinnale, ega tema omapärane usk sotsialistlikule ilmawaatele.

Mitte parem ei ole lugu Dietzgeni kõlbusega, millele ta niisama usulist iseloomu tahab anda. „Usulist käsku: „sina pead armastama jumalat üle kõige“, wõib ümber panna sotsiaaldemokraadi keele järgmiselt: „sina pead armastama ja jumaldama ainelist ilma, kehalist loodust ehk liha elu kui kõikide asjade algpõhjuse, kui olemist ilma alguseta ja otsata mis oli, on nüüd ja jääb igawesest ajast igawesti.“

Nõnda õpetab Dietzgen. Kuid meie ei tunnista mingit niisugust sunduslikkust, mingit kateoorilist imperatiivi, mis meid käsiks armastada ehk jumaldada loodust. Terve see mõtlemiseviis on meile wõõras. Isegi Lunatsharski, see suur Dietzgeni austaja, leiab, et Dietzgeni laused tuletawad meele meie ammust ajast tuttawaid „õpetusi“:

„Sina pead armastama oma papat ja mammat, pead austama kõiki wäekandjaid walitsusewõimusi jne.“

Kõike kokkuwõttes jõuame otsusele, et ka niisugusel „sotsiaaldemokratiseeritud“ kujul, nagu Dietzgeni töödes usuline ilmawaade ilmub, ta sugugi sotsialismi ilmawaate nõuetele ei wasta.

Waatame nüüd kas on parem lugu Lunatsharski „uue usulise teadwusega“, ehk õigem, tema „sotsiaalse müütose teooriaga“.

Peab kahjuks tunnistama, et Lunatsharski wäga ästi näeb pinda Dietzgeni silmas, aga palki oma enese silmas ei näe.

Wäga terawasti arwustades Dietzgeni „sotsiaaldemokraadi usku“ on Lunatsharski ise suuresti patustanud sellega, et ta sotsiaalseid müütosisid“ löi ning „usulist ateismi“ wäljakuulutas.

Nimelt sel silmapilgul Wene ajaloo, kus pärast 1905. a. rewolutsiooni lootuste ukkaminekut Wene aritlased püüdsid enda roidunud ja pettunud meeli uputada igasuguse müstitsismisse ja idealismisse, akkas ka Lunatsharski suure agarusega oma „uut usulist teadwust“ wälja kuulutama.

Üksteise järele ilmusid tema tööd: „Usu tulewik“, „Ateistid“, „Sotsialism ja usk“. Kõige laiem ja täielisem on sisu poolest wiimane kaheandeline töö. Et meil aga wõimalik pole liig palju tähelpanemist kõikide nende tööde lähema läbiwõtmise peale pühendada, siis lepime Lunatsharski oma kokkuwõttega tema artiklis „Ateistid“.¹

Mida ilmutab siis Lunatsharski, oma „uue usulise teadwuse“ nime all?

„Usu olemus“, ütleb Lunatsharski, „seisab minu waate järele püüdes kinnitawalt äraotsustada elu seaduste (inimese nõuete) ja looduse seaduste wastukäiwuse küsimust. Wanad usud ja usufilosoofilised süsteemid otsustasid seda küsimust, maailma *seletades* (Marxi ütetus), nimelt ennast trööstides ettekujutusega temast, kui inimese sarnase lepliku ehk otsekohe ea tahte wälisest ilmutusest; uus usk otsustab teda, ilma *ümbertehes* (Marxi ütetus). Müütostote asemele tuli teadus, maagia asemele tehnika. Kuid eesmärk jäi endiseks: looduse allaeitmine ja elu arenemise ülemäär. See eesmärk on määratu suur, isegi ilmlõpmata ja sisaldab eneses *impliците* iga teadust ja iga iludust. See on üks.

Teiseks. Selle eesmärgi (esiti teadwuse) kui orgaanilise ja ajaloolise edu wäärtusliku olemuse teadwus, liidab kokku meie isiku ja tema subjektiivsed ooted objektiiwse ilmete wooluga, ehk õigem laialt õeldes, jookswa ja ilmete ookeaniks laienewa elu wooluga, ning kitsalt õeldes — kõige täielisema ja wiljakama eluga — töörahwaliikumisega.

Isik saab sellejuures kõige sügawama ja wärwirikka sisu, mis on kõige kõrgemini organiseeritud nii kui põhjuse seisukohalt (orgaanilise ja sotsiaalse ewolutsiooni äratundmine), nii ka eesmärgi waatekohalt (kõige täielisema elu iluduse ideaal inimese kõige kõrgema wõimu läbi), s.o. isik on mõeldud kui kõige rikkam ja kõige selgem, ehk *peaasjaliselt isik*, ja selsamal ajal

astub ta üle isiku piiride. Ta leiab end uuesti kui wäärtuslik lüli surematas põlwe ahelas, ikka kindlamalt kokkuliidetuna ühise püüdega ideaali poole. Surematus leitakse *ligis*. Isik jõuab enda usulise salgamise juure kõrgema nimel, selle salgamise läbi ennast rikastades ja õitsele tõstes.

Kuid lootus iluduse ja eaduse wõidu peale, õnne ja wäe sisse üheltpoolt, ja rõõmuline andumus kõrgemale, mis purustab elu lahutawad waheraamid, mis tõstab tema ürikust igawese tähtsuseni — see on usk. Jumal ise oli ainult selle inge kest. Mulle näib, et meie nimetame sotsialismi tundelist olewust kaunis täpipealselt, kui ütleme et ta on *usuline ateism*.¹

Meie wõime täiesti nõus olla, et niisugune teadwus, nagu Lunatsharski kujutab, usulist laadi kannab. Kuid uskusid on mitmesuguseid, ning kõige tähtsamad usutüüpused lagunewad kahte liiki. Ühte liiki wõime nimetada mütoloogiliseks ehk muinasusuks, teist teaduslikuks usuks. Üks usk loob lõpmata rea ebajumalaid, kes muutwad inimese walitsejaks, kuna inimene enda alandab nende orjaks. Teine usk loob uusi hüpoteeseid, uusi arwamisi maailma mõistmiseks, millele inimene annab ainult teeniwa tähtsuse, s.o. ta tarwitab usku kui arwamist oma tegemise juures seni kuni tal puudub kindel asja äratundmine. Niipea kui ta jõuab õigele äratundmisele, laguneb usk iseenesest ja kaotab oma tähtsuse. Üks usk on wale, mida inimene peab tõeks. Teine usk on kõikuw tõde, mida inimene ka peab kõikuwaks tõeks seni kui ta kindlat tõetundmist weel otsib. Esimene, mütoloogiline usk ei kõlba ilmawaateks selle inimesesoo osale, kes enda lõpulist wabastamist elueesmärgiks seab. Teine, teaduslik usk, jääb lahutamata töörahwa ilmawaate tundemärgiks, seni kui kõik teadusearud ei ole wiidud lõpulise täiuseni, nõnda et nad üleüldise ja kõige täielisema tõetundmiseni jõuawad, s.o. kuni inimesesoo otsani.

Kumba usku kuulutab Lunatsharski? Kahjuks esimest. Kui uus usk leitud, asub ta wiibimata ka jumalaotsimisele. Ning ei kesta kaua aega, kui jumal ongi leitud. „... Õpetus sotsiaalsest müütosest on kõige paremini kasutataw uue usulise teadwuse wallas... Jumal kui kõikteadmine, kõikõndsus, kõikwägi, kõikemahutaw, igawene elu — see on tõesti kõiknimikkus oma kõige kõrgemas wõimaluses.

¹ Wrđl. „Очерки по философии марксизма“. СПб. 1908. Lk 107—161

¹ Sealsamas lk 157.

Siis nõnda ütlemegi: jumal on inimesesugu tema kõige kõrgemas võimaluses. Kuid inimesesugu kõige kõrgemas võimaluses pole olemas? Püha tõde. Kuid ta on olemas tegelikkuses ja peidab eneses oma võimalused. Seepärast saame jumaldama inimesesoo võimalusi, meie võimalusi, ja kujutame neid ette igawesé auga kroonituna, et seda tugewamini neid armastada.

„Tulgu meile jumalariik.“ *Regnum gloriae*, inimese apoteoos, mõistliku olewuse wõit oma mõistmatuses kauni õe — looduse üle.

„Tema tahtmine sündku“ — tema pemehe tahtmine piirist piirini, s.o. piiritalt.

„Pühitsetud saagu tema nimi.“ Maailma aujärjele istub keegi, kes näo poolest on inimese sarnane, ja kaunisti korraldatud maailm üüab elawate ja surnute loodusejõudude äälega: „Püha, püha, püha, taewas ja maa on täis sinu au.“

Ja inime-ne-jumal waatab enese ümber ja naeratab, sest kõik on üpris ea.¹

Niisugune on üldsetes joontes Lunatsharski „uus usuline teadwus“. Oma ajal sai Lunatsharski tema pärast järjekindlate marksistide poolt waljuste arwustada. Iseäranis terawalt mõistis ukka Lunatsharski usku Plehanow.² Lunatsharski „epistlite“ ilmumisest on mitu ead aastat mööda ning praegune rahwakomissar on nende jooksul mõndagi kaotanud oma „prohweti“ õhinast. Kuid siiski leiame ka tema kõige uuemates kõnedes ja broschüüredes mõtteid, mis endisi „ilmustus“ meele tuletawad. Nii näituseks ütleb Lunatsharski omas kõnes „Ajaloõ õpetamisest kommunistlikus koolis“:

„Uus kool... peab kasutama inimeses reaalses inimesesoo surematustunnet. See on wõit aja üle, see on ka wõit ruumi üle, see on inimlik „üksmeel“, millest sünnib kõik suur... Inimesesugu ligineb jumaliku kollektiivi loomisele“...³

Meie oma arwamises kaldume nende marksistide poole, kes leiawad, et Lunatsharski mõtlemisewiis tema „sotsiaalse müütose“ loomise juures ei wasta sotsialistliku ilmawaate tõsidusele ega teaduslikkusele. Sotsialism tunneb küll lugemata palju müütoseid ja fetisheid inimesesoo minewikus, aga ei ühtegi ei tunnista ta omaks tulewikus. Nagu meie tähele panime juba teadusliku sotsialismi alustajate juures,

näeb sotsialistlik õpetus mütoloogilises usus niisugust ebausku ja pimeduse astet ühiskonna ajaloo, kus weel arenemata klassiteadwus ja loomata sellekohane ideoloogia. Niipea kui aga sarnane klassilistele uwidele wastaw ideoloogia leitud, langeb usu mütoloogiline ilmawaade iseenesest kokku. Siin wõiks meele tuletada seda kohta Engelsi raamatus „Ludwig Feuerbach“, kus Engels waidleb Feuerbachi kinnituse wastu, et „perioodid inimesesoo ajaloo lähewad lahku üksteisest ainult usu wahetamise poolest“. „Isegi ristiusu rahwaste juures“, ütleb Engels, „kannawad tõsise tähtsusega rewolutsioonid usulist laadi ainult kodanluse esimeste wabastusekatsete ajajärgul: kolmeteistkümnendast aastasajast kuni seitsmeteistkümnendani. Ja see laad ei leia endale seletust mitte inimese südame omadustest ning tema usulisest wajuadustundest, nagu arwab Feuerbach, waid kõigest eelsest keskajaloo, kus tunti ainult ühte ideoloogia wormi — usku ja jumaladõna. Aga kui XVIII aastasajal kodanlus küllalt kangenenes selleks, et oma enese ideoloogiat omandada, mis wastaks tema klassilisele waatepunktile, siis oma suures ja lõpulisel, nimelt Prantsuse rewolutsioonis — toetas ta ennast ainult juriidiliste ja poliitiliste aadete peale ning mõtles usu peale ainult niipalju, kuipalju usk temale tee eest kinni pani...“¹

Lunatsharski „sotsiaalne müütos“ „inimeses-jumalast“, kes „istub maailma aujärje“ peal, gnoseoloogiliselt täiesti kõlbmata, oleks õigustatud enamwähem weel wast siis, kui ta kannaks puhast agitatsiooni laadi ning oleks sihitud oma piiblist laenatud terminoloogiaga walitsewa ristiusu ilmawaate wastu. Selles mõttes tarwitasid, nagu teada, laialt piibli terminoloogiat ka Eesti töörahwa kommuuna jutlustajad Narwa, Tartu ja Wõru kirikutes. Kirjatõõs „Ateistid“ pole aga ristiusust juttugi. Lunatsharski seab oma „mütoloogia“ palju enam teadusliku Prantsuse loodusteadlase F. Le-Dantec'i materialistliku ilmawaate wastu. Le Dantec, oma pika teadusliku töö järeldusena mida ta teinud kui aus kodanline õpetlane terwe eluaeg oma kabineti üksilduses, jõuab lõpuks raamatus „L'atheisme“ otsusele, et materialistlik ja ateistlik ilmawaade, mida ta kõigis oma töödes kuulutanud, inimese wäljapääsemata pessimismisse wiib. „Loogikaline ateist ei tunne mingit uwitust elu wastu... Surm on

¹ Sealsamas, lk 159.

² Wt. „От обороны к нападению“. Peatükk „Религия“.

³ Wt. „Eesti Kool“ nr 13, lk 295.

¹ Wrdl. Wene tõlkes «Людвиг Фейербах». Пер. Плеханова. Спб. 1906. Лк 53.

ateisti wõidupidu . . . Ateist ei karda surma, sest ta teab et elu ja surma wahel ei ole olulist wahet; elu, nii kui tema teda mõistis, pole midagi, — missugust muud *midagi* wõiks ta weel pelgada? kuidas wõib ta karta mittemidagiks muutumast, kui ta juba eluajal tunneb enese mitte midagi, olewat: silmapilkne materjaalide liikumine, mis päriwuse teel teatawal wiisil ette määratud.“

Agaga Lunatsharski tunneb ometi Le-Dantec'i otsuste ees irmu ja leiab et peab ära ütleva materialismist kui ilma-waatest, sest et ta igasugu rõõmule ja lootusele inimese inges otsa teeb.

Meie ei akka siin kohal arutama küsimust, mis on tõsiselt wäärtuslikku Le-Dantec'i puhtais teaduslikkudes töödes materialistliku ilmawaate seisukohast. Waja seekord ainult nimetada, et kui terwe oma õpetlase tegewuse järelalusena Le Dantec pessimistiks sai, siis olid selle põhjuseks tema isiklikud kalduwused, millel mingit ühist pole tema teadusliku tööga. Le Dantec on ühiskondliku seisukoha poolest Prantsuse kodanlane, kes seega ka terwele Prantsuse väljasurijat kodanlust kurnawale pessimismile oma osa maksu peab maksma. Sotsialistil, kui ta on materialist, ei tarwitse selles asjas wähemalgi mõõdul Le Dantec'i jälgedes käia. Materialism iseenesest on teaduslik õpetus, milles pole midagi optimistlikku ega pessimistlikku. Kui ta ometi tegelisel omandab ühte ehk teist laadi teatawate õpetlaste juures, siis oleneb see lihtsalt sügawamate ühiskondlikkudest põhjustest. Meie teame et Prantsuse kodanluse nooruspõlwe ajal, XVIII aastajal tema materialism oli kõige elurõõmsam õpetus, nagu seda tõendawad Lamettrie, Holbachi, Helvetius'e raamatud. Sellesama Prantsuse kodanluse juures, kes oma wanaduspäiwile jõudnud ning surma ees näeb, kannawad nii kui müstisism Maeterlincki ja Huysmans'i juures, nii ka materialism ja positivism Le Dantec'i ehk Taine juures ühtewiisi pessimistlikku laadi. Noore, elujõulise töörahwaklassi ilmawaates on materialism uuesti optimistlik õpetus, täis tuld ja lootusi, nagu meie seda näeme isegi teadusliku sotsialismi alustajate, Marksi ja Engelsi juures.

Kuid jätame waieluse materialismi pärast. Ka meie, kuigi meie Lunatsharskiga kuidagi ei saa kokku leppida, seisame selles arwamises et materialistlik ilmawaate süsteem, praeguse teaduse tasapinna kohast, liig palju puudusi awalikuks

toob, mis tema põhjalikku järelkatsumist ja wõib olla mõnes osas ka ümberloomist nõuab. Igatahes ei seisa meie sugugi arwamises, et materialism on see tõe wiimane sõna, millele meie kahe käega peame alla kirjutama ja rahustatult igasugu edasiotsimisest ära ütleva. Meie leiame ainult, et materialismil teadusliku sotsialismi algusest kuni meiepäiwini oli suurem positiivne tähtsus töörahwa ideoloogia kohta kui ühelgi teisel õpetusel. Iseäranis mõjuwalt ning wiljakalt aitas materialism töörahwa juhtisi wõidelda kodanliste idealistlikkude süsteemide vastu. Kui tulewikus töörahwa teadusliku töö läbi leitakse misgi muu, materialismist täielisem ja õigem ilmawaate süsteem, siis oleks lihtsalt ülekohtune materialismist kui äraiganenud ilmawaatest wisalt, ilma misgi arwustuseta kinni pidada.

Et agaga materialismi wananemise ehk ajutise ebakindluse tõttu waja oleks teaduslikust selgusest lahkuda ning akata looma ja kummardama sotsiaalseid müütosi, seks puuduwad meie arwamise järele igasugused mõistlikud põhjused.

IX. Usk ja teadus.

Usulise ilmawaate peatundemärkidena õppisime meie ülemal tundma tema müütilist ja autoritaarset laadi. Müütose asemel on ajaloolise arenemise jooksul ilmawaates otsustawale kohale tõusnud teadus, autoriteedi asemele waba uurimine. Ometi ei wõi siamaani teaduslik ilmawaate kaugegti ennast wõitjaks tunnistada igalpool inimesesoo ühiskonnas. Suurem jagu maailma rahwastest, ning iseäranis töötajad rahwaulgad seisawad weel siamaani usu ülemwõimu all. Waba uurimise asemel woolab nende mõistuslik tegewus täiesti usuliste autoriteetide poolt ettemääratud piirides. Peaaegu üksigi rahwatõug, väljaarwatud Euroopa „kultuurrahwad“, pole seni katset teinud usulise ilmawaate kõrwaldamiseks. Lõpmata rahwasteulgad, näituseks mitmesajamiljonilised Aasia rahwad, uinuwad weel täiesti oma mütolooziliste kujutuste nõiduslikus unes. Misgi müstiline sümbol, nagu elewalge lotosõis Indias ehk õbedane kuusirp Eel-Aasias seletawad neile paremini ära maailma saladused, kui seda tewad Euroopa rahwastele ristipuu ehk „kõigemagusam“ Jeesuse süda. Kõik katsed, mida seni teinud kodanline Euroopa, et üles õhutada suuri Aasia rahwaid nende wangistawalt-õndsatest unenägudest, pole õnnestanud. Aasia rahwad waatasid ikkagi eduka Euroopa „waba uurimise“ peale

kui noore poisikese wallatustujude peale, millest tema, sügaw ja elutark rauk, ammu mööda jõudnud. Neid imestab see rahulolematu, see wäsimata otsimine ning kõige enam see piiramata ahnus, mida awaldawad Euroopa rahwad iseäranis oma imperialismi kandjate näol, kokkupuutudes wanade Aasia rahwastega. Kuigi enesekaitsena Euroopa kiskja kapitalismi eest wiimaste aastakümnete jooksul üks ja teine Aasia rahwas: jaapanlased, iinlased, türk-lased akkawad awaldama püüdeid omandada Euroopa loodusteadust ja iseäranis tehnikat, siiski jäi nende ilmawaatele siiani wõõraks Euroopa rahutu ewolutsionism ja positivism. Ning peab tunnistama, et neil rahwastel oli omaltpoolt õigus. Eurooplased tungisid sisse Aasia pärismaadesse senini ainult kui rööwijad ja wägistajad. Neile orjustele, mille all kannatasid siinsed rahwasteulgad, püüdsid nad juure lisada kuhjatu koorma uusi, palju raskemaid ja äbistawamaid. Nad waatasid aasialaste peale alati kui „kollaste kuradite“ peale, kes ainult seda wäärt et jumalakartlikud ristiinimesed neid maa pealt ära äwitaksid. Euroopa imperialistide piiramata ahnus oli põhjuseks, et paremad Euroopa kultuura wõidud, nende seas ka sotsialismiõpetus, senini ainult umbusaldust tekitasid Aasia pärisrahwaste juures. Aga ekslik oleks järeldada, nagu poleks Aasia rahwad ülepea enam arenemise-wõimsad. Nagu oleks nad oma ea üle elanud ning pääsemata wanaduse jõuetusesse wajunud, kus neil kättesaamatu wiirastusena näib Euroopa rahwaste waba ja ilmlõpmata eduwõimalus. Esimine tegur ajaloos, mis tühjaks tegi senise walearwamise Aasia rahwaste kohta, oli Wene rewolutsioon. Juba 1905—6. aasta rewolutsioon äratas suurt wastukõla Idas. Iina rahwas, see üleilmlik tarretanud oleku sümbol, akkas awaldama sügawamat rewolutsioonilist käarimist kui wõis loota ja oodata kodanline Euroopa. Ning mõne aasta pärast oli „kiwinenud lina“ kui ime-wäega ümber loodud. Sel ajal kui veel kõige „kultuuralisemates“ Euroopa riikides maksew oli aristokraatlik ehk kodanline kuningriigi kord, muutus lina meie silma ees demokraatlikuks wabariigiks. Praegune sotsialistlik rewolutsioon Wenemaal paneb kihama otsast otsani terve lõpmata Aasia mannermaa ja isegi saarestikud. Mütoloogilised süsteemid, kõik need shintoismid, lamaismid, buddhismid, bramanimid, islamid — ei takista sugugi teadusliku sotsialismi ja kommunismi aateid laialt ja wõimsalt maad wõtmast. Lõp-

mata rõhutatud ja kurnatud Aasia rahwad, kes senini arjunud waatama Euroopa kui oma õelama waenlase peale, leidsid wiimaks ometi üles Euroopas õpetuse, mida nad wõisid täieste omaks tunnistada. Sest see õpetus kuulutas wabadust ja wennalikkust kõige maailma töötajale rahwaulkadele. Veel sügawamas mütoloogilise ja autoritaarse ilmawaate uinakus suiguwad Aafrika, Ameerika, Austraalia mannermaade ja Okeania pärisrahwad. Nende antropoloogiline tüüpugi on senini liig wähe sobitud kiirele kultuurilisele ewolutsioonile. Wõimata on ligikaudu ette ära näha seda aega, millal nad omalt enamasti metsikult majanduslikult ja ideoloogiliselt tasapinnalt sotsialistliku ja kommunistliku kultuura kõrguseni tõusewad. Kuid igatahes ei mõtle meie ka nende rahwaste juures salata waba edenemise wõimalust ja õigust selle wabaduse wõitmise peale. Ainult senised walitsejad imperialistid on arjunud waatlema maailma metsrahwaid kui alamat tõugu loome, kes loodud sõdaks nende piiramata rööwiimule. Neli-sada aastat, suurte meresõitude ajajärgust peale on Euroopa kapitalism wäsimata teinud oma rüüstamisetööd kõikide muu-wärwiliste rahwaste keskel. Ta on laastanud paljaks rahwast ja warandustest terwe mannermaad. Tuletame meele neegrite wäljawedu turukaubana Aafrikast Ameerikasse, mis kestis sajad aastad, peaaegu meieajani.

Mitte kerge ülesanne ei seisa ees Wene rewolutsioonil ka nende rahwaste juures sütitada üleilmliku rewolutsiooni tuld. Ei wõi loota, et ta juba lähemas tulewikus selle ülesandega lõpule jõuab, kuid igatahes juba tõsiselt üleswõetud mõtegi kuulutada wabadust kõikidele neile orjastatud ja paljaksriisitud teadwuseta rahwamiljonitele, käib määramata kaugelt üle suure Prantsuse rewolutsiooni teenistuste ja on ainus sellenane katse maailma ajaloos. Wiimane kuulutas wälja wabaduse, ühtluse ja wennalikkuse aated kodanlikes mõttes, puutumata jättes walitsewa eraomanduse korra. Ka ei ulatanud tema kihutustöö wõimalused neis demokraatlikkudes piirides ligikaudugi nii kaugemale, et tõeliselt tungida kõigi maailma rahwaste juure. Kõned üleilmlikust, terve inimesesoo wabadusest ja wennalikkusest, mis kõlasid konwendis, iseäranis Anacharsis Cloutzi suust, ei ulatanud mitte kaugemale kui Prantsuse keelt tundjate ja Prantsuse ajakirju lugewate Euroopa aritud rahwakihtide juure. Teisiti on aga lugu Wene rewolutsioonis. Siin elab wägew tung tõesti sütitada põlema

wabadustuld kõigis maailmaotsades. Wene praeguse rewolutsiooni tegelased peawad silms kõige maailma rahwaid. Ning kus nad iganes märkawad wabadusepüüdeid sündiwat, seal püüawad nad wiibimata jalule seada wennialikku ühendust ning, kui waja, anda seltsimehelist toetust. Peterburi rahwamajas toimetatud miitingutel on juba peetud kõnesid neljaskümnes keeles ja umbes niisama paljudes keeltes on wälja antud ning laiali laotatud sotsialistlikku ja kommunistlikku kirjandust. Wõimata on ette näha selle iigla wabastamise ülesande lähemat tulewikku, kuid igatahes käib ta kauget üle kõigist sellesarnastest ettewõtetest terve inimesesoo kultuura kestwusel.

Nõnda siis pakub elu meile praegusel silmapilgul pilti, kus teaduslik ilmawaade wõimsa tuleleegina tõuseb üle wana ebauskude pimeduse ning endale wägewal lennul maad wõidab. Teaduslikul ilma waatel seisab, nagu minewiku arenemise käigu järele wõime otsustada, ees ilgaw tulewik — kaswada ning kangeneda, ennast laotada üle terve maailma. Mütoloogiline ja autoritaarne ilmawaade, see senine eksituli ajaloos, on mõistetud kadumisele. Waatamata kõige wisama wastupaneku peale, langeb temale paratamata osaks wõidetuna taganeda uue ilmawaate ees ning pikkamisi kustuda minewiku tagasi-pääsemata auas.

Käesolewas töös ei saa meie lähemalt waadelda teaduslikku ilmawaateküsimumust. See küsimus on liiga põhjalik ning nõuab iseseiswaid uurimisi, mis täiel mõõdul kättesaadawad ainult erilises töös. Meie ülesandesse praegusel silmapilgul käib ainult walgustada wahekorda teadusliku ja mütoloogilise ilmawaate wahel.

Meie leidsime, et ei wõi olla mingit kokkuleppet usuga kui mütoloogilise ja autoritaarse ilmawaate süsteemiga, mis inimese waba waimutegewust orjastab ja pimedusekuristikku wiib. Meie wõitleme selle mütoloogilise ja autoritaarse usuga, mis inimese mõistust, tahte, tundeilma waldab, kui misgi „kollektiivne ullustus“. Tema mõju all kaotab inimene täieste waba arwustussuute ja on walmis ennast andma kõige alatumatele ja õelamatele tegudele. Ei leidu niisugust kuritegu, niisugust kõlwatust, kõige koledamat werewalamist, mida pole õigustanud autoritaarne usk.

„On waja täpipealt ja selgelt ära näidata, missugusel mõõdul ja kuidawiisi usud alandawad ja rikuwad inimesi, kuidas nad roojastawad nende mõistust, seda peariista inimsoo wabastamises, kuidas nad inimeses kaswatawad argtust — seda orjuse

peatingimist; kuidas nad teotawad inimese tööd, teda tehes orjuse tundemärgiks ja allikaks; kuidas nad tapawad inimeses õiguse aadet ja tunnet, alati kaalukaussi wenitades uhkustajate kelmid ja jumalameelepäraliste isikute kasuks; kuidas nad tapawad inimese uhkust ja lugupidamist, tublidusteks orjameelsust ja alandust kuulutades; kuidas nad inimeste südames lammastawad igatsugu inimsoo wennialikuse tunnet, neid selle asemel tigidusega täites.

„Kõik usud on tigidad, kõik nad on asutatud were peale, sest et nad enamasti kõik on rajatud peaasjaliselt ohwri aate peale, inimese lõpmata ohwerdamise peale kättetasujale jumalusele. Selles werises müsterias on inimene alati ohwer, kuna ohwerdaja preester ka on inimene, kuid jumaliku õnnistusega warustatud timukas. Sellega tuleb seletada, mikspärast kõikide uskude preestrid ja ohwerdajad, isegi kõige täielisemate, inimesearmastajate ja wagade uskude omad, alati oma südame põhjas, ehk kui mitte südames siis ettekujutuses, mõistuse laadis—alati kannawad midagi tigidat, wereimulist.“¹

Kuigi mitte iga üksikul juhtumisel ei wõi nõus olla selle Bakunini usuindamisega (näituseks Buddha usu kohta), siisgi põhjusemõtteliselt leidub temas palju tabawat tõtt.

Kuid meie teame wäga ästi, et peale autoritaarse usu psüholoogia teaduses on olemas teistsugu usk. On olemas usk kui ingeline suude, mis terve meie inglise mitmesugususe ja lahkuminewuse üle oma imetaolist, ühendawat ja terwekstege wat wõimu awaldab. Arutihti tuleb ette, et usulise suute puudusel inimesed rasket ingelist aigust põewad. Neil wõib olla kõige selgem ja põhjalikum arusaamine tõe, õigusest, iludusest. Aga teised nende inglise tegewuse küljed — kõige pealt tahte- ja tundeilm — põewad kas sisemist jõuetust ja tuimust ehk saawad erutud teistsugu eesmärkidest, millel tõe ja iludusega pole mingit ühist. Inimene kes põeb sarnast sisemist jõuetust ehk tasakaalu puudust, on kõlbmata suurele elulisele tegewusele. Temast wõib kujuneda kunsti seisukohalt aruldane tüüp, mis mõnikord jälkust, mõnikord imestust äratav. Kuid elu lõpmata püüdes täiuse ja kauniduse poole on ta tähtsus kas nulline ehk koguni takistaw ja äwitaw. Tuletame meelega seks niisugusi jäledust-äratawaid tüüpi, nagu Stoa filosoof

¹ Бакунин. Бог и государство. Lk 19.

Seneca, tsääsar Nero, paapst Aleksander Borgia, Wene tsaar Aleksander I, prowo-kaator Asef. Neil mõlkus meeles väga selge arusaamine sellest mis on tõde, õigus, iludus. Aga oma elus saatsid nad rahulikult korda kõige ülekohtusemaid ja inetumaid tegusid. Inimesesoo wennalikkusest jutlustaja Seneca pidas omal orjatekarjad, kogus määratud rikki, pani toime pööraseid joomapidusid, maitses lõbu „armastusest“ poisikeste wastu. Iluduse jumaldaja Nero nägi selle iluduse kehastust alasti tehtud ja lõwide ette eidetud ehk ületõrwatud ja põlema süüdatud ristiisu piigade ja naiste näol Rooma tsirkuses ehk Palatini aedades. Paapst Borgia, „jumala asemik maa peal“, elas suguliselt koos oma tütreaga, kihwtitas kardinalisid oma söögilaua taga, et nende warandusi omale saada; jumalateenistuste koraalide kuulamist ja Kristuse aawade nägemist waheldas iigla suguliste orgiate uimastawa ullusega. Aleksander I, see „tsaar wabastaja“ sõnades, sai üheks kõige äbematamaks wabaduse suretajaks oma õnnetuma rahwa seas ja koguni terwe Euroopas. „Wabaduse eest wõitleja“ Asef saatis külmawereliselt ja kõige äraandlikumalt surma tõsiseid, enesalgawaid wõitlejaid inimsoo wabaduse eest.

Kuid peale ingelise jõleduse on olemas jõuetus, ärawõitmata sisemine alwatus, mis inimest eluajal surnukehaks muudab. Inimene näeb lõpmata kauguses ilgawaid ideaalisid, tunneb ümbritsewa elu määratud tühjust, kuid on nagu kinni naelutatud oma koha peale, ei suuda sammugi edasi astuda. Niisugused tüüpused on Hamletid ja Hjalmarid Ekdalid. Niisugused on liobid ja Taawet Leiserid, kes näewad inimsoo lõpmata kannatust, tunnawad jumala ülekohust ja abitud on aitama. Niisugused on elus Galileid, kes oma enese läbi leitud suure tõe ära salgawad ja Kerenskid, kes oma „aadete“ eest tõotawad surra, kuid otsustawal silmapilgul alatult põgenewad.

Nagu imewael muutub aga inimese ingeelu seal, kus usk kõik üksikud ingelised jõud kokku liidab ning neile elulises wõitluses wankumata kindluse annab. Ainult siis kui see nõiduulik ingeline suude tahte-, tunde- ja aatewalla ühes ja sellessamas tules sulatab ja wees karastab, walmistab ta neist wägewa mõõga, mille kaitse all inimene kartmata walmis on elama, kannatama ja surema. Meie peame ainult meeles pidama, et selles usus ei ole midagi müstilist ega mütoloogilist kiriku mõttes. Ta on lihtsalt isesugune

ingeline suude, mis ühtewiisi pesitseb terwe inimsoo rinnus, waatamata selle peale, kas on teataw inimene mõne „kirikukoguduse“ liige ehk pole temal kirikuga ja tema mütoloogilise waimuga midagi ühist. Tõsi küll, senini leiame meie ajaloo suurepäraseid usulisi awaldusi rohkel arwul kirikuusulistest kogudustest, peasajaliselt nende nooruse ja waimustuse eas. Wõimata on kirjeldada seda enesalgamist ja meelekindlust, mida annab usk. Tuletame meele bramiiniusulisi Indias, kes ennast tuhandetena eidawad „pühade“ wankrite ette elewantide jalgade alla; esimesi ristiisu martrid, kes rõõmu ja õndsusega kannatasid kõige irmsamat piinasurma, ehk Wene wanusu „enesepõletajaid“, kes neist enestest põlema süüdatud tuleriitadel otsisid puhastust ja ärapääsemist maailmas luurawa „saatana“ — Wene walitsuse wõimuwallast. Usuline waimustus aitas wägewa tegurina kaasa neile majanduslikkudele põhjustele, mis löid keskajal araablase maailmariigi ja Tabori wägewa kommuuna. Kirikuusk aitas Cromwelli „raudkõlgeid“ sõjamehi isewalitsuslikust Inglismaast demokraatlikku wabariiki luua; kirikuusk andis ka massajatele wandeelastele jõudu meeleelitlikuks wastupanekuks Prantsuse wabariigi sõjawägedele. Mütoloogiline usk löi Piibli ja Dante luule, Araabia ja Gooti stiili imetemplid. Kuid mida wanemaks jääb iga mütoloogiline usk, seda arwemaks jääb tema waimustus, seda jõuetumaks tema loowus. Ning lõpuks on käes silmapilk, kus wana mütoloogiline usk enam midagi uimastawat ega unistawat ei suuda pakkuda; kus tema „elupuu“ küljes närtsiwad kõik õied, mädanewad kõik õunad ning ta ise raske risuna rõhub elu ja sulub kinni tee uute, awaramate ilmade poole.

Siis tõuseb aga teistsugune usk, usk ilma misgi mütoloogiat, ilma üliloomulise, ülemõistusliku autoriteedita. See usk on kindel tõe, õiguse ja kauniduse tundmine, mida inimesesugu ei saa walminud ilmutusena jumaluselt ega metafüüsilise mõistena transtsendentsete, teisel pool meie mõistuse ulatust olewate „wäärtuste“ wallast. Selle tundmise omandab inimene kibedas elulises wõitluses loodusega ja oma klassiwaenlastega, niikaua kui wiimaseid on olemas. See usk annab niisamuti inimesele imetaolise enesalgawuse ja wägewuse. Kuid inimene teab nüüd, et selle wäe allikas on ainult tema ise ja see ühistunne, mis seob teda teiste enesesuguste wõitlejatega ja kannatajatega. Kui

see „uus“ inimene usub tõesse, siis ainult teades, et ta ise ehk temasugused inimesed on leidnud selle tõe pikal ja waewarikkal ebauskudest puhastatud waba uurimise teel. Kui ta usub õigusesse, siis ainult teadwuses, et see õigus on tema ja iga olewuse õigus töötada, woidelda ja elada, ilma teiste omasuguste kurnamiseta. Kui ta usub iludusesse, siis teeb ta seda tundes, et temas eneses peitub wõim ümber luua elu ning needmise ja koleduse auast muuta teda õitswaks ja iilgawaks ilmlõpmatuseks.

Ka see „uus“ usk on teinud suurepäraseid imesid ajaloos, palju suuremaid kui mütoloogiline usk. Ta on wiinud inimesi pimedusest ja orjusest teaduse ja wabaduse walguse juure. Ka sellel „usul“ on oma lugemata martrid, kuulsad ja kuulsuset, üksikud ja ulgad, kõige wanemast ajast pärit kuni kõige uuemani. Need „uskjad“ on wäetanud oma werrega aastatuhandate jooksul seda ühiskonna- ja kultuurapinda, mille lahedust meie praegu wõime maitsta, inimsoo elu algusest kuni käesolewa suure rewolutsioonini. Wõimata on kirjeldada ehk kokku wõtta seda kangelasemeelt ja waimurikkust, mida need kannatajad on ohwerdanud elule. Kuid kõik see, mis on juba tehtud nende poolt, on arwamata wäike osa sellest mis weel ees seisab ära teha inimsool. Suured rahwaulgad, lugemata miljonid seisid siiaamaani kõrwal sellest uuest usust, mille õpetus ei ole muud kui waba teaduse õpetus. Senini ägasid nad aastatuhandet pikas waimuorjuses. Ja sellepärast ongi meie elu weel nii õel, nii ülekohtune ja inetu, sellepärast wabadus ja ilu seni paistawad meile ainult üksikutena walewate kiirtena.

Kuid pimeduseriik elab oma wiimseid päiwi. Wana orjuseilm on ukka minemas. Meie wõimuses seisab kiirustada seda silmapilku. Ning kui see ükskord sünnib, kui tõesti wabastatakse inimsugu, — kes suudab siis aimata seda maruoolist loowuse leeki, mida sütitab põlema usk uue ilma sisse. Kõik see millest senini asjata unistanud üksikud inimsoo wabaduse sõbrad pikkadel ja pimedatel aastasadadel, kõik nende põlew janu wabaduse ja walguse järele on ainult nõrk ja tuhm wiirastus selle iluduse ja iilguse kõrwal, mida toob uus elu. Kes teab, kui otsustawalt siis lõhutakse kõik elu waba lendu takistawad kütked, kõik senini rajatud piirid? Wana mütoloogiline usk oma jumaluste kujutustegagi

on siis lapsik wõrreldes tulewase inimese wägewusega. Meie ei wõi mõelda ühtegi wõimalust, mida inimene ükskord ei saa teostada, ühtegi püüet, mis peaks jääma kättesaamatuks. Meie osawõtmine eluõnnest wõib ennast laotada siis meie wana maakera põrmust kuni linnutee päiksete iilguseni. Ning bioloogiline, mitte mütoloogiline surematus, mille leidmise kallale teadus juba asunud, ei paista meile enam naeruwäärt unistusena, waid tõeliselt kättesaadawa tulewikuna.

Nii on lugu uues teaduslik-sotsialistlikus ilmawaates usuga kui ühiskondliku tahtelise, woluntaarse teguriga. Aga selles mõttes seisab suur usu awalduswald weel määramata tulewikus. Ometi leidub teaduses teine, puhas ideoloogiline wald, kus usul ajutiselt teataw iselaadi tähtsus on, millel omakorda pole midagi ühist mütoloogilise usuga, niisamuti kui ka tahtelise usuga. Ning see tähtsus kestab seni kuni teadusewalda weel midagi tundmatat jääb. Nimelt on teaduses, kõiges tema suurepärase mitmesuguses juba nüüd kogunud suur faktide ja seaduste tagawara, mida wõib tunnistada kindlaks teadmiseks, sest et terve see wald wõib saada üksikasjaliselt tõestatud ja ära seletatud kas otsekoheisel katselisel teel ehk loogikaliste mõist-otsuste ja tõestuste läbi. Ning on olemas selle kõrwal weel suur nähtuste ja looduse awalduste wald, mille peale teaduse tõestused seni ei ulata, nõnda et selle walla tundmist wõimata on lugeda kindlaks teadmiseks. Tema kohta wõime ainult arwamisi awaldada, wõime uskuda et tema põhjused ja tema olemus seisawad teatawa, meile juba tuntud kindla teadmise wallaga suguluses. Sel mõõdul kuis laieneb teaduse tegewus, kaswab kindla teadmise wald ja kahaneb usu wald. Nõnda siis saame teaduses usuwalla, kui meie terwest maailmast kindla teadmise walla maha arwame. Teadus töötab wäsimata selles sihis, et ikka suuremat maailma osa ära seletada ning tõestada ja seega usu walda kitsendada. Lõpu eesmärgina näeb ta niisugust silmapilku, kus ta terwet maailma mõistmist wõib lugeda teaduslikult tõestatuks ja seega usust täiesti wabastatuks. Iseenesest mõista on ka see silmapilk määramata kauge. Kuid „usul“ on siin teaduse elus, nagu näha, ainult teeniw, hüpoteetiline tähtsus. Mütoloogilise usu ja ilmawaatega pole temal kõige vähemat kokkupuutumist.

April — august 1919.

J. Jürgens.

Ariduse töö Eestis.¹

Juba 24-tunnilises iseseiswas Eestis, enne Saksa okupatsiooni, tõsteti üles Eesti kultuura küsimus, aga ta kadus ühes iseseiswusega. Algas tuli baltlastega. Kõike seda kultuura, mis Eestis oli ja on, nimetasid baltlased Saksa kultuuraks, mida nemad toonud ja loonud. See äratas Eesti kodanluse ridades suurt rahulolematust, sest kuidas wõis see olla, et neil kultuurarahwal pole oma kultuura. Algas sõnasõda ajakirjanduses, kuid waikis peagi otsustamata küsimusena. Eesti kodanlastel puudus julgus enda seisukohta kaitsta; kes tohtis sel ajal seda eitada, mida baltlased jaatasid, selle koht oli Windawi ehk Kowno wangilaagris. Waigiti ja oodati aega, mil oma kultuura wõiks ilmale kuulutada. Aeg tuli, rutem kui seda aritlased uskusid. Kes uskus Saksa rewolutsiooni sisse, — ei keegi; see oli ainult kommunistide unistus. Kuid ta tuli siiski, kaasa tuues uut „iseseiswat“ Eestit. Ühes Eesti riigi kuulutamise algas ka novembrikuu lõpul „Eesti“ kultuura loomine ja kuulutamine. Ariflased asusid tööle.

Kool. Kus ehk kuidas saab rahwast ariduseliselst tõsta kui ainult koolis, arwatakse Eestis. Tarwis oli siis ka luua kool, mis wastaks aridusenõuetele, kus kaswaks „kodanikud“, kes kohased „Eesti kultuura“ kandjad oleksid. Wana kool ei olnud selleks mitte kohane; midagi uut pidi tulema peale õpekeele muutmise. Kõik koolid muudeti Eesti koolideks, Saksa koolid pandi kinni. Waewarikka nurumise ja töö järele anti Tallinnas luba Wene keeles keskkooli awada, kuid teatud arw Eesti keele tunda määrati kindlaks; sellele järgnes ka saksakeelne keskkool.

Sakslased tahtsid Eestis oma koolireformi läbi wiia; aga nende õnnetuseks oli aeg liig lühike walitsemiseks; nüüd alustasid eestlased ise uut koolisüsteemi looma, ei tahetud ju Wene ei ka Saksa kooli, taheti luua „wabam“, parem; uus kool pidi saama armsaks asutuseks lastele, pidi looma uue wahekorra „õppurite“ ja „õpparite“² wahel. Selle uue kooli süsteemi juure asusid kohe koolimehed, ariduse-ministeerium eesotsas. Selle uuenduse juures töötas Põld, töötab ka Kartau. Nüüd on koolisüsteem enamwähem juba wälja töötatud; wõib tema teostamise juure asuda.

¹ Selle kirjatöö autor si Peterson saadeti septembrikuu algul ühes ametiühisustekongressi saadikutega walgest Eestist Wenemaale.

² Walge Eesti uus „kultuura“ sünnitus: „õppur“ — õpilane „õppar“ — õpetaja.

Eesti kool on kolmeastmeline: alg-, kesk- ja ülikool.

Algkool on maksuta ja tahab kõigile „kättesaadaw“ õpeasutus olla. Õpetus wältab 7 aastat; selle aja jooksul peab õpilane kõigetarwilisemad teated omandama; suurem rõhk pannakse loodusteaduse peale. Üleüldselst on algkool nõnda korraldud, et ta endiste keskkooli algklasside aset täidab, nii et õpilane wõib peale algkooli lõpetamist kohe õpetust keskkoolis jätkata. Peale üleüldisariiduse algkoolide, awatakse suurel arwul algpõllutöökoolisid maal, mis otstarbeks walitsus teatud mõisad määras.

Keskkoolid on ka kahesugused: üleüldise ariduselised ja spetsiaalkoolid.

Keskkoolis on õppimine maksuline. Õpetus wältab 5—6 aastat. Õpekawa wastab endistele keskkoolidele; wahe seisab ainult selles, et õpeaeg üheaasta wõrra on pikendatud, loodusteaduse tundidearw suurendatud ja et „riigipõhjusseadust“ ja kodanikuteadust õpetatakse. Spetsiaalkeskkoolid on teatud eriainete õppimiseks, nagu põllutöö-, mereasjanduse- ja tehnikateadmiste.

Ülikool, kuhu ainult need pääsewad kellel küpsusetunnistus taskus, jääb täiesti endisel kujul töötama.

Üleüldiselst on Eestis kooliwõrk märksa suurendatud. Rohkesti asutatakse algkoolisid linnades kui ka maal. Niisama on asumisel keskkoolid alewikkudes, nagu Wändras, Juurus ja m.

Asutatud on ka Tallinnas „õpparite“ seminar, keskpõllutöökool, merekool ja tehnikum. Tallinnas on iseäranis koolide arwu suurenemist märgata. Tallinnas töötab rahwaülikool, kus õige elawat osawõtmist on märgata. Tänewusel aastal awati rahwaülikooli juure weel kesk- ja kõrgemkool. Kummasgi kestab õpetus kaks aastat. Keskkool walmistab ette küpsusetunnistuse saamiseks, kuna kõrgemkool kahe esimesele ülikoolikursusele wastab. Awatud on ka õhtukursused töölistele; neid on üleüldis-algariduselisi kui ka tööstuslisi.

Ehk küll Tallinna kooliwõrk suurendatud, wähenes ta Tartus kui endises koolidelinnas. Ülikool jäi Tartu, kus ta tänewusel sügisel oma tegewust pidi algama. Awatakse kõik fakulteedid, isegi usuteaduse, kui selleks teatud arw soowijaid leidub. Kõige suuremaks takistuseks on lektorite puudus. On neid osalt wäljamaalt kutsutud, aga on ka Eesti koolimehi, keda nüüd ülikooli õpetoolile on määratud, nagu Jõgewer,

Aawik, Baumann, Piiper, Rootsmann ja teised. Walitsus püüab ka selle eest oolitseda, et tulewikus ülikoolis lektorid oleks; selleks saadetakse noori teadusimulisi wäljamaale endid täiendama. Nõnda läks juba kewadel Inglismaale keemik Kogermann ja matemaatikaõpetaja J. Sarw; kawatseti weel teisi saata. Et kõrgem tehniline asutus puudub, siis saadetakse tehnikat õppida soowijaid wäljamaale tehnikumidesse.

Ka alg- ja keskkooli õpetajatest on suur puudus. Selleks awati tänawusel suwel kursused algkooli õpetajate jaoks igas kreislinnas, keskkoolide jaoks Tartus ülikooli juures. Mõlemad kursused wältawad 3 suwe. Ikka rohkem ja rohkem akkab ariduse keskkohast ennast Tallinna koonnada, milleks kaasa aitab „pealinnas“ wiibiwad walitsuseasutused — ministeeriumid. Tartlased ei taha küll sellega leppida; nemad tahawad, et ariduse tsentrum Tartus kui ülikoolilinnas asuks, aga warsti jääb Tartu kui wana ülikoolilinn ajalooliseks.

Uue eestikeelse kooli jaoks on nüüd uut eestikeelset kirjandust waja, mille loomiseks koolimehed ja seltsid tööle asuwad. Suuremalt osalt tehakse ümberpanekuid. Muuseast on juba ilmunud „õppariteseltsi“ ja rahwaülikooli kirjastusel Perli „Aritmeetika õperaamat“, Raami „Ladina keele õpetus“, Eiseni „Eestimaa ajalugu“, Weidermanni, Kogermanni, Annussoni ja Sarwe sulest mitmed raamatud fiisika- ja keemiaõpetuseks. Tartus on Aawik õige rohkesti raamatuid Eesti keele küsimuse üle kirjastanud. Muuseas ilmus iljuti Aawiku „Eesti keele õpetus“. Rohkem kui teadusliku, on ilukirjanduse alal töötatud, iseäranis „Siuru“ ja „Odamehe“ kirjastuseseltsid, millede ümber endid nüüd kõik noored Eesti kirjanikud on koondanud. Wiimasel ajal ilmusid Milli Mallika „Sidemed ja sõlmed“, Lutsu „Suwi“, Alle luuletused jt. „Odamehe“ kirjastusel ilmub nädalakiri „Odamees“ ilukirjanduse alal, milles suurem osa Öhtu-Euroopa kirjanikkude töösid awaldatakse. Rahwaülikooli kirjastusel ilmub wiimasel ajal õige palju nooresoo kirjandust, ka ilukirjandust, muu seas Saabergi „Prantsuse antoloogia“. Tehnikaselts, mis Eesti inseeeneridest koos seisab, annab tehnikalist kuukirja wälja. Wiimastel augustipäewadel ilmus „õpparite“ seltsi kaswatuslik kuukiri „Kaswataja“, mille ülesandeks on õpetajaid uue kaswatusmetoodiga ja uue kooli reformidega tutwustada.

Teater. Ühes kodanlise kooli ja kirjandusega õitseb Eestis ka kodanline teater.

Praegusel ajal on neid kaks: Estoonia ja Draamateater. Estoonias etendatakse suures ulgal ooperid ja operetta, mis kodanlaste närwikawa ästi kōdistawad, nagu: „Nahkiir“, „Lõbus talupoeg“, „Tugitool“, „Appi, laps kukkus taewast“ ja palju sarnaseid. Peaaegu wastandi seisukoha on Draamateater wõtnud; seal näidendatakse oopis sisukamaid tükka, nagu „Seitsmes käsk“, „Kiwi“, „Kuningriigi wärawatel“, „Talu-lapsed“ ja teised.

Kunst. Peale näitekunsti jagatakse ka muusikat; kontserta korraldatakse talwel Estoonia kontsertsaalis, suwel Arjuwärawamäel. Segamuusikakoori juhatab R. Kull. Kawatsusel oli ueeaasta algul Tallinna Estoonia juure kõrgemat muusikakooli asutada, mida loodetawasti ka teostatakse. Oli kawatsusel lähemal ajal kunstiakadeemia awada; kuidas see õnnestab, on teadmata.

Õpetajate ja õpilaste tegewus. „Eesti õppariteselts.“ Juba ammu oli Tallinnas „Eesti Kooliõpetajateselts“ olemas. Sinna seltsi oli õige wähe õpetajaid kogunud. 1918. aastal algas suurem liikumine, nimelt Saksa okupatsiooni mõjul. Sakslaste rõhumine sundis kooliõpetajaid ühte ühisesse seltsi koonduma. Suuremat tegewust ei ole see selts tänapäewani weel awaldanud, aga siiski olemas ta on. On neil ka üks tegu, mis alaliseks nende peale lasuma jääb. Saksa okupatsiooni ajal organiseerisid õpetajad endist, õpilastest ja teistest kodanlistest elementidest pörandaaluse kaitseliidu. See oli esimine samm ja kohe sõjalik. Kui Saksa walitsus langes, tulid nad uhkelt päewawalgele, sest olid ju nemad, kes endid organiseerinud ja nüüd korrapidamist wõisid oma kätte wõtta. Nüüd algas aeg, mida ma rahwuslikuks marutõbeks nimetan. Algas Eesti ülistus, Taarale kiituse laulmine, teiste rahwuste mahategemine. Rahwus seisis igalpool esimesel kohal. Koolides akati õpetajaid lahti laskma, kes Eesti keelt ei mõistnud, ehk kel küllalt Eesti meelt polnud; lõpuks jõuti isegi nii kaugele, et neid ametist tagandati kelle soontes küllalt puhast „Eesti“ weri ei woolanud. Ühes Saksa walitsuse kadumisega algas ka sõda nõukogude-Wenemaaga. Nüüd sai kool kihutusepaigaks, kus iga päew üles kutsuti isamaad kaitsma, mida suur „punane tont“ ähwardada. Kõlawalt ja mõjuwalt oskasid need kodanlased oma tööd teha. Suure toetuse said nad esialgul sellest poliitiliselt walmimata, wõitlust ihkawalt nooresoolt. Kuigi nad teisi üles kutsusid isamaad kaitsema, ei meeldinud neile endile tegelikult kuigiästi see kaitsmine, oiti eemale kuidas

aga saadi, aga kui rahwa ulgas peale mobilisatsiooni ääled kuuldawale tulid, miks need ärrad kaitsema ei lähe, kes kõige rohkem karjuwad ja lapsi tapalawale saadawad, siis koondati õpetajatepataljon Weidermanni juhatusel. Oli aritlaste keskel selle üle nurinat kuulda, aga see soikus; oli ju nende endi soow ja ihaldus — sõda. Läksid sõtta, aga aritlastenärwid ei kannatanud sõda oma koledusega ja puudustega wälja. Puudus soe tuba, pehmed padjad. Paljud tulid poolelt teelt tagasi; osa, kes sõjawäljani ulatas, tuli sealt aawatutena ja aigetena. Wiimaks jäi neid nii wäheseks, et pataljon ära kaotati, ja warsti olid kõik kodukoldel tagasi. Kodu algas jälle endine agitatsioon; oli ju tarwilik „sõdurite“ meeoleu alal oida, neid wärskete isamaa-üüetega julgustada. Kui tuleliin Tallinnast kaugemale läks, algasid õpetajad jälle oma koolitööd. Wiimastel augustikuupäiwil oli „kongress“, kus palganormide kohta seisukohta taheti wõtta ja ka muid küsimusi koolielus pidi arutatama. Missugused otsused nad lõpuks wasta wõtsid, on meil teadmata.

Õpilased. Sel ajal kui õpetajad kodu istudes kaitseliidu organiseerimist arutasid, olid õpilased teiste küsimuste juures tööl. Rahulolematus, mis aastakümned õpekonnas oli, kaswas ikka suuremaks. Oli see Wene, Saksa ehk Eesti kool, meeltenürimiseasutused olid nad kõik ühesuguselt. Tuubi uuituseta teadust, anna eksamisi ja wõta numbrid wasta, et nendega tulewikus elus wõiks iilgada. Õpilased ise tahsid oma olukorra parandamiseks misgi ära teha. Selleks otstarbeks asutati 1918. aastal kõigi koolide saadikutest kesknõukogu, aga Saksa walitsus lõpetas selle tegewuse. Misgi oli aga õpilaste inge järgi jäänud, wähemalt igatsus ühise organisatsiooni järele. Kesknõukogu ei kadunud täieste. Agaramad õpilased koondasid endid ja asutasid initsiatiivrühma; see rühm akkas ühiseid õpekonda puutuwaid küsimusi arutama. Et aga läbikäimist kõigi koolidega alal oida, selleks organiseerisid ka eelkesknõukogu, muidugi põrandaaluse. Initsiatiivrühm andis wälja kuukirja „Waba sõna“. „Waba sõna“ tegi kihutustööd õpekonnas ja selgitas neile nii mõndagi küsimust. Rahulolematus Saksa kooli wasta läks suuremaks, tuli kokkupõrkeid, mille tagajärjel paljud õpilased koolist wälja eideti, ja oli ka neid kes ise wabalt lahkusid. Poeglaste kommertskoolis läks wahekord õpilaste ja koolijuhatusse wahel niisuguseks, et kool walitsuse pooli kinni pandi. Wahe-

juhtumine tuli nimelt Eesti keele pärast; õpilased nõudsid matemaatikaõpetust Saksa keele asemel Eesti keeles. See juhus tegi õige suure liikumise. Asi oli arutusel eelkesknõukogus, kus otsuseks tehti kooliwalitsuse wastu protesti awaldada — ühepäewase streigi näol. Streik õnnestas ästi; kõik koolid peale mõne üksiku, kus juhatajad õpilasi lahti ei lasknud, lahkusid koolist. Muidugi mõista oleks sarnane teguwiis mõnele õpilasele alwaste wõinud lõppeda, aga õnneks oli see kõik Saksa walitsuse langemise aegul. Oli kawatsusel isegi rongikäiku korraldada, aga et töölised, kes selsamal ajal streikisid, uulitsale ei tulnud, siis jäi see ainult kawatsuseks.

Saksa walitsuse langemisega saadi kätte Eesti kool, kuigi mitte sel kujul nagu unistati, aga ometi usus ja lootuses parema kooli peale. Kuid ka ses koolis ei kestnud koolitöö kaua. Oli tarwis sõjawäge. Kus seda wõtta? Kooliõpilasi peeti selleks kõige kohasemaks; olid nad ju poliitiliselt arenemata, wastuwõtlikud igasuguse kihutustöö jaoks. Õpetajad, Eesti kooliõpetajad kutsusid üles isamaad kaitsema barbaarlaste wasta. Miks siis mitte minna. Liigutatult astusid nad kaitseliitu, kus neid sõtta saadeti. Koolitöö katkestati. Naisõpilased koondati „ühistõesse“. Nõnda muutus uus Eesti kool sõjalaagriks, kus ühed püssiarjutust tegid, kuna teised pesu ja aawasidemeid valmistasid. Niisuguse wabatahtliku mobilisatsiooni puhul jäi suurem enamus õppijaid koju, aga seal jõudsid ühel eal päewal polkownik Limberg ja leitnant Leithammel otsusele kooliõpilastest junkrute-pataljoni luua, mida ka täideti. Käsk käis ringi, kõik õpilased keskkooli neljandamast klassist alates peawad junkrute-pataljoni sisemise korra alaloidmiseks astuma. Wiimane samm oli astunud, kooliõpilastest oli Pätsi sandarmid saanud, keda kasarmus kinni oides isamaa tööle kaswatati. Polkownik Limberg kawatses isegi naisõpilastest pataljoni asutada, aga nagu näha puudus neil julgus soldatiks akata, olgugi et isamaa ja rahwuslik waimustus neil weel suurem oli.

Oli tarwis täiendada neid polkuseid, mis sõjaliinil olid. Tehti ettepanek, et õpilased wabalt sinna läheks, aga soowijaid ei olnud. Tehti otsuseks liisuteel saata ja saadetigi juba mõni salk õpilasi sõtta. Seal korrage langes liisk K. Pätsi poja peale. Kuidas see wõis olla, ministri poeg läheb isa sooja pesa kaitsema! Mis jaoks on siis orjadepojad? Kohe keelati

sarnane teguviis ära ja õpilased wabanesid sõjast. Kasarmust aga mitte. Seal istusid nad ka siis kui weebruaris koolitöö algas, seal wiibiwad nad ka praegu. Augustikuul taheti jälle osa õpilasi sõtta saata, aga nüüd oli neil juba niipalju julgust, et ise selle wasta julgesid wälja astuda, mille tagajärjel 30 õpilast wan-
gistati.

Rasket kasarmuelu, mis alwawalt õpilaste tegewuse peale mõjus, kannatasid ainult Tallinna õpilased. Tartus oli lugu teine. Neid koondati kasarmu alles siis, kui kewadel koolitöö lõppes. Nõnda wõisid tartlased oopis wabamalt töötada, mida nad ka tegid. Nad organiseerisid oma-keskel ringisid, mis nüüd wabalt wõisid töötada, korraldasid kõne koosolekuid. Nad jõudsid wiimaks niikaugele, et aprillikuul „üleriiklise“ kongressi kokku kutsusid, kus mitmesuguseid küsimusi arutati, muuseas ka kuukirja küsimust, mis jaatawalt wastu wõeti, mille peale Tartus „Uudismaa“ üks kord kuus akkas ilmuma.

See tartlaste tegewus äratas tallinnlaste tegewuse uuesti elule. Uue ooga algas töö kirjanduseringis „Noorte Ühenduses“, „Dramaatilises ühingus“ ja poliitilises ringis. Kahes esimeses ringis, mis nüüd wabalt töötada wõisid, oli tegewus sõja tõttu loiuks jäänud, kuna poliitiline ring oma tegewust ikka pöranda all jatkas.

Samal ajal sündis Eesti pinnale weel uus noorteselts, nimelt: „Ülemaaline nooresoo ühendus“, kuhu kõiki Eesti noori taheti koondada, et neist marurahwuslasi kaswatada. Sellest kaswatusetööst wõtsiwad osa J. Tõnisson, Birk ja teised sarnased isandad. Uuesti algas tegew töö, korraldati koosolekuid, peeti kõnesid, korraldati pidusid, kus oma töödega püüti esineda. Nõnda oli warsti suurem osa „õppurkonnast“ ringidesse koondatud. Maikuu lõpul kutsuti kokku Arjumaakonna „õppuritekongress“, tegewuse juhtimiseks, kus „õppuritekeskbüroo“ waliti. Kongressil paistis wälja selgesti, kui kaugele õpilane oli arenenud ja näha oli kuidas igatsesid, kuidas janunesid tegewuse järgi need noored inged, kuidas aga nende püüdeid, nende soowisid porisse tallatakse. Näha oli, kuidas nad millegi parema korra järgi igatsewad; nad lootsid seda „demokraatlikust Eestist“ leida, aga see ei anna neile seda nendepoolt igatsetud annet; nad püüawad tungida sügawamale ühe ehk teise küsimuse sisse. Näha on kuidas nad püüawad, kuidas nad ihaldawad. Õpilased kommunistid näewad, kuidas iga päewaga nende mõttewendade ulk kaswab. Ahnelt omandawad nad, uuriwad nad iga kommunistliku kirjanduse toodet, mis nende ulka lendab.

L. Peterson.

Muusika edendamine töörahwa keskel.

Kes on sagedasti käinud neil kontsertidel, mida rahwaaridusekomissariaadi muusikaosakonna poolt toime pannakse Peeterburis kunstilossi (end. talwepalee), Pawlowski waksali, Akwaariumi jm saalides, see peab olema tähele pannud mõnda uuitawat nähtust, mis kahtlema sunniwad, et need kontserdid seda eesmärki tabawad, mida muusikaosakond neid korraldades omale on üles seadnud. Kahtlemata on eesmärk see, et muusikatunnet töörahwa laialiste kihtide ulgas edendada ja temale wõimalust anda kunstilõbu maitsta.

Nüüd wõib aga tähele panna esiteks, et laulukoorikontserdid töörahwa seas tõeste suurel arwul kuulajaid leidsid. Ma ütlen leidsid, sest et neid kontsertisid, mida akatuses kaunis tihti korraldati, pärastpoole kahjuks ikka vähem ja arwem toime pandi ja nad wiimasel ajal päris soiku on jäänud.

Teiseks,—et muusikakoori- (orkestri-) kontsertidest töörahwas wähesel arwul osa wõtab, kuna nad suuremalt jaolt osawõtmist leiawad niisuguste rahwa kihtide poolt, milledel on tõeliku töörahwaga wähe ühendust.

Katsume nende kahe nähtuse põhjusid selgitada ja ühes sellega selgusele jõuda, kuidas seesugused kontserdid korraldada tuleks, et nad osawõtmist leiaks laialiste töörahwaukade poolt.

Nagu öeldud, wõttis töörahwas laulukoorikontsertidest, mida kunstilossis toime pandi, wäga rohkel arwul osa. Igal kontserdil oli töörahwast alati rohkem kui intelligenti. Põhjus on kergeste arusaadaw: sellest rääkimata et siin laulude sõnad mängiwad wäga suurt osa, on laulukoori äälte kokkuseade ja kokkukõla (polifoonia) palju lihtsam ja arusaadawam kui orkestri

oma. Isikul, kel muusikaaridust ei ole, on koorilaulude polifoonia alati arusaadavam, tal on kergem tähele panna wiisi (motiivi) ja muusika teema liikumist juba sellepärast, et tal siin on tegemist ainult nelja üksiku äälega, millede keskel wiis ennast waheldab. Arusaamata ja otse andeksandmata tegu on, et muusikaosakond need kontserdid lohakile laskis jääda ja viimasel ajal neid sugugi toime ei pane.

Orkestrikontsertidel on asi teine. Seal on polifoonia palju raskem, on palju instrumentisid, mis wiisi (motiivi) eneste keskel edasi kannavad. Ulga instrumentide keskel on arjumata kõrwal raske wiisi üles leida. Pealeselle on kuulajatel tüki sisu päris tundmata. Ja kui nõndanimetatud programmimuusikas tüki sisu kuulajatele tundmata on, siis on muusikaariduseta inimesel väga raske sedasugust muusikat kuulata ja temast aru saada.

Need on põhjused, miks töörahwas laulukoori muusika kontsertidest elawalt osa wõtab, kuna ta orkestrikontsertidel ennast wähesel arwul näitab.

Sellest selgub, et koori- ja orkestrimuusika propageerimine töörahwa keskel peab oma kindla kawa järele sündima. Kui töörahwale ilma kindla järjekorrata kohe esimeses toimepandawas kontserdis koor mõnest ooperist ette kantakse ehk orkestrikontserdil Franki wõi Rimski-Korsakowi sümfoonia ja Wagneri programmlik tükk ette kantakse (nagu seda nüüd alati tähele wõib panna), siis ei ole see muud kui kontserdi korraldajate arusaamatus selle kohta, kuidas töörahwa keskel muusikat propageerida, ja rahwa eemalepeletamine muusikast. Tagajärg on see, et mõlemad pooled lähewad teineteisest arusaamatuses lahku. Kontserdi korraldajad intelligendid kaebawad, et proletariaat ei taha aru saada muusikast, et teda wõib uwitada ainult tantsumuusika. Proletariaat aga lahkub kontserdist õlasid kehitades ja ei wõi aru saada, mis leiab intelligents niisugusest muusikast, ja tuleb otsusele, et see „kodanlik“ muusika on ja sellepärast temale arusaamata ja kõlbmata. Ja ei wõi ka teisisi olla: nagu kuulajaid, kes ainult mõistawad neli algastet arwuteaduses, ei wõi sundida aru saama kõrgema matemaatika alal peetawast ettelugemisest, nii ei wõi ka nõuda, et ilma mingi teoreetliku ja praktiliku muusikaariduseta kuulajad wõiksid kohe algusel aru saada mõnest sümfooniast ja temast kunstilist lõbu maitseda.

Üleüldse on meie kontsertide toimepanemise keskel märgata see tendents, et töörahwale pakkuda kuulsate meistrite töösid,

olgu siis töö iseenesest nii arusaadaw kui tahes. Iseenesest mõista, et niisuguse meistritüki kunstiline wäärtus on tõeste kõrge ja et ta muusikatundjas wõib tõeste äratada kunstilist waimustust, kuid ei pea ilmasgi unustama kes teda kuulawad.

Töörahwakontserdid peaksid peetama järgmise kindla programmi järele. Selle programmi on ette näidanud elu kõigile muusikaaridust saamata seltsilistele, kes nõndanimetatud rahwakontsertidel on käinud.

Esimene tingimine oleks, et iga kontserdi eel seletus käiks, mis selgitaks kuulajatele iga ettekantawa tüki sisu, iseäranis programmi muusikas. Algatus peaks tehtama laulukooriga. Koor peaks programmi wõtma esiteks kergemad koorile seatud rahwaululud. Pärast seda wõib wanade meistrite (Pergolese, Palestrina, Händel) laulude juure asuda, kus äälte kokkuseade (armoonia) leidub kergemates wärwides. Ainult pärast seda tuleks minna uuema aja meistrite tööde juure. Ja kõige lõpuks oleks koorilaulud ooperitest ja oratooriumid (peale sõnade muutmist). Iga programminumbri walimise juures tuleks oolega selle järele walwata, et tüki armoonia kuulajatele tõeste arusaadaw oleks. Ei tohiks ilmasgi ette tulla niisugused nähtused, nagu neid nüüd alati laulukontsertide eeskawades wõib märgata: üks number kawas on lihtne, ilus, kergeste armoniseeritud wiis ehk rahwalaul, mis kuulajatele täieste arusaadaw ja nende poolt wastu wõetakse elawa kiiduga; teine kohe selle järele — kas koorilaul ooperist ehk mõni raske uuema aja meistri töö, mis muusikatundja kõrwale annab tõsist kunstilist lõbu, ariliku kuulaja peale aga väga wäikest mõju awaldab.

Kuid, nagu eelpool öeldud, ei ole wokaalmuusikas wahe kahe tüki wahel nii suur: ikka on laul kuulaja kõrwale lihtsam ja arusaadavam kui pilli- (instrumentaal-) muusika. Siin peab pakutawate tükide walik ja nende järjekordne ettekanne leidma tõeste kõige suuremat tähelepanekut.

Praegustes nõndanimetatud populaar- ehk rahwakontsertides näeme aga just wastuoksa tehtawat. Nende programmides on kokku wõetud muusikapalad igasuurustes raskustes. Kergele balettmuusikale wõi mõne suure meistri lihtsale ja kergelt arusaadawale waltserile wõi gavotele järgneb mõni Straussi programmline tükk ehk Debussy sümfooniale, Griegi ilusale ja igaühele arusaadawale „Solweigi laulule“ wõi „Anitra tantsule“ järgneb tükk Wagneri „Nibelungide ringist“.

Siin ei wõi waikides mööda minna ühest iseäralikust nähtusest rahwakontsertide kawas; see on, et neis täieste puudub n.n. kammer- wõi toamusika. Loogiliselt selge peaks olema, et kui muusikaaridusest rahwast tahetakse wiia kuulmise abil muusikatundmisele, siis peaks edasimineku wokaalmuusika pealt instrumentaalmuusika peale weel üle ühe astme astuma — s.o. üle kammermuusika. Loomulik näitab olewat, et enne kui kuulajaid tutvustada orkestriga, peaks neid tutvustama nende üksikute instrumentide grupedega, milledest see orkester koos seisab. Seda rohkem et nende grupeete jaoks on noodikirjanduses suurte eliloojate loodud imeilusad palad: triod, kwartetid, kwintetid jne keel-, wask- ja puuinstrumentide grupeete jaoks iseäraldi ehk jälle kõiksugu kombinatsioonid instrumentide jaoks igast nimetatud grupeest. Kuid sedaseltsi muusika puudub kontsertide kawast täieste. Tema jaoks on iseiswad kammermuusikakontserdid, kus aga jälle ette kantakse selle muusika alalt just arusaamiseks kõige raskemad palad, mis mitte ei ole otsekohene samm üleminekul wokaalmuusikast instrumentaalmuusika peale. Salgamata suurem jagu neist paladest, iseäranis kuulsate meistrite keelpillidetriod ja kwartetid on täis kõige kõrgemaid tundmusiülendawat muusikat, kuid neid tundmusi täieliselt maitseada wõib jällegi arjunud kõrwa abil. Jällegi käiakse sellega (s.o. iseäraldi toimepandawate kammermuusikakontsertidega) endist wana rada: arwatakse et kõik kuulajad on muusikast arusaajad ja kammermuusikat tulewad kuulama need neist, kellele sedaliiki muusika iseäranis meeldib. Täieline arusaamatus sellest, kuidas peab õpetama rahwast muusika kuulmise abil tema tundjaks ja kunstimaitsejaks. Ainult see, kes muusika tungi tundes on pidanud tükk tüki järele, mida ta kogunud kord laulukoori-, kord sümfooniakontserdil, kord kammermuusikaõhtul, üles ehitama oma muusikailma nagu müürsepp, kes müüri ehitades kokku otsib kiwa mööda wälja, ainult see, ütlen ma, wõib mõista, kui kõwerat ja pikalist teed on teda sunnitud käima, et kuulmise abil jõuda muusikatundmisele.

Nii on lugu nõndanimetatud rahwakontsertidega. Iseasi on wahetewahel antawate puhta sümfooniakontsertidega, millede kawa on täidetud täieste raskete arusaadawate paladega. Nende sümfooniakontsertide toimepanemise sihst on raske aru saada. Kindel on, et proletariaat oma rogu nendest aru ei saa. Selle tunnistuseks on see nähtus, et nende kuulajate

kogu (enamaste pooltühjas saalides) pea-aegu täieste intelligentidest koos seisab. Kui seal juhtub tabama mõnda töörahwa ulgast, siis on ta kas misgiwiisil muusika algaridust saanud, ehk kuulmise abil kontsertidel ise muusikatundmisele jõudnud wõi kogematakombel sinna sattunud. Wiimasele juhtumisel ei näe teda seal teist korda mitte niipea.

On aga kord asjalugu nii, miks siis neid päris sümfooniakontserta (s.o. kus kawa koos seisab ainult paarist sümfooniast) ikkagi kaunis sagedaste antakse, pealegi lipu all et nad proletariaadile olla määratud?

See on nagu tormijooks lahtise ukse peale. Elukutselised muusikamehed ja muusikatundjad tunnewad, et sümfooniamuusika eneses peidab kõige kõrgemat lõbu, mida muusika iganes wõib anda, aga ei mõista aru saada, miks proletariaat neist kontsertidest nii leigelt osa wõtab ehk sugugi ei wõta. Nad arwawad siin appi tulla selle abinõuga, et tihemine toime panewad neid kontserta: küllap wiimaks proletariaadi kõrwa ikkagi akkab aru saada sellest muusikast. Aga kui seda teed edasi astuda, siis läheb kaua aega, enne kui proletariaat tõeste akkab käima nendel kontsertidel. See on pikaline ja kõwer tee ja teda peab maha jätma.

Ühestküljest petawad sümfooniakontserdi toimepanejad ka kuulajad: need on, nagu öeldud, intelligents ehk wäikekodanlus, mida kontsertidekorraldajad töörahwaks peawad, ehk kuigi tunnewad nende õiget nägu, siis ennast sellega trööstiwad, et ometi neilegi annawad kõrget kunstilist lõbu. Kuid ka siinjuures petawad nad endid: suurem jagu intelligentsist, wäikekodanlusest rääkimata, ei oska sümfooniamuusikast aru saada nagu proletariaatgi. Kuid proletariaat, seda ära tundes, ei lähe sinna oma aega raiskama ega igawust tundma. Intelligents nii ei tee; „komme“ ei luba tunnistada et ta muusikast aru ei saa; tarwis on oma ringkonnas muusika alal seda ja teist lobiseda, ja sellepärast peab sümfooniakontserdil käima. Sellest on ka arusaadaw see wäljakutsuw olek, millega end üles peab wäikekodanlus kontsertide eel peetawate lühikeste selektuste aegadel. Ta segab lektorit, temale wahele üüdes, et niisuguseid lihtsaid asju igaüks teab, arwustab lektori waljuste jne. Ta on kindlas usus, et need kontserdid toime pandakse ainult tema lõbuks, aga et ta juba oskab klawerit klimberdada, siis loeb ta ennast suureks muusikatundjaks ja antawaid seletusi omale kõlbmatuks.

Nii siis peab otsusele tulema, et nõnda nimetatud populaarsete orkestrikontsertide programm peaks kokku seatama teisite kui see siia maani sünnib. Tuleks pidada sedasama korda, mis eelpool laulukoorikontsertide kawa kohta öeldud, s.o. mitte rahwale ette kandma segamine mitmesuguse raskusega palasid, waid kergematega alates ja rasketega lõpetades. On ju wäljawalikut selle jaoks küllalt. Miks ei kuule meie orkestrikontsertides niisuguste meeste töösid, nagu Haydn, Händel, Mozart? Miks ei kuule seal XX-aastasaja kuulsamate Itaalia meistrite töösid? Just sellepärast et nad kontserti korraldajate arwates oma lihtsusega kõrget lõbu ei wõi pakkuda, et nende armoonia liiga labane on. Jah, labane küll muusikatundja jaoks, kuid muusikatundmatuid peaks õpetama tema tundjaks just nende palade abil. Alates nendest peale, siis järkjärgult raskemate kallale — sellega jõuaks meie rutemine sümfoonia juure. Pealeselle tuleksid tingimata laulukoori- ja orkestrikontsertide wahel toime panna kammermuusikakontserdid, et kergendada minekut wokaalmuusikast instrumentaalmuusika peale.

Mis puudub kontsertidesse, millede eeskawas aset leidub ainult sümfoonia, siis tuleks neid toime panna ainult pärast seda, kui eelpool kujutatud programm järjekindlalt lõpule on wiidud. Praegu aga neid

tihemalt korraldada ei ole mõtet, sest et nendest osa wõtawad ühed ja needsamad kuulajad. Esiteks on suurem jagu neist kuulajatest intelligents ja wäikekodanlus, teiseks on wiimastest omakord suurem ulk niisugusid, kes kontserdist mitte osa ei wõta muusika enese pärast, waid ainult selles otstarbes, et kusgi aega surnuks lüüa ehk et see nii „moodiks on wõetud“. Selle wäikse ulgakese pärast, keda tõsine arwamine kutsub sümfooniakontserdile, ei wõi töörahwa uwisid ohwriks tuua, et suuri muusikajõudusid sümfooniakontsertide korralduse ümber koondades rahwakontsertide järjekindel programm selle all kannatama peaks.

Kui meie kontserta korraldades ikka kawatsetud programmi tähele paneks, siis wõib loota, et kontserdilkäijad muusika ilust aru saawad ja sellest tagaetud ka soowiwad tuttawaks saada muusikateooriaga, et täieste arusaadawalt pakutawat lõbu maitsta. Ja sellega oleks meie soow täidetud: töörahwa ulgas, kel muusikaridus täieste puudub ehk kes teda on omale jõudnud muretseda nõndaöelda iseõppides kontsertidel, äratada uuitust muusika wastu ja ennast tema tundmises täiendades, täielise arusaamisega maitsta ühte neist kunstidest, mis inimese elu nii ülendawad.

E. A.

Esimene ülewenemaaline wäikerahwaste nõupidamine ariduse asjus Moskwas 10—20. augustil 1919.

Osawõtmisel saadud mõjud.

Möödaläinud päewade jooksul tõi nõukogude-Wenemaa uue tõenduse selleks, et tal kindel püüe on kõigile Wene S. F. N. Wabariigi piirides asuwatele wähematele rahwustele nende kodanikuõigusid ja kultuurialist enesemääramist kindlustada, nagu see wabariigi põhjusseaduses p. 22 seadusandlikul teel wälja kuulufatud. Nimelt peeti ära 10—20. augustil Moskwas esimene „rahwuste wähemuste“ nõupidamine ariduse asjus. Kongressi kokkukutsumiseks polnud aeg kohane, mispärast pidi nõupidamisega leppima. Takistust kongressi kokkukutsumiseks sünnitas kõigepealt sõjaline tegewus. Nagu teada, elas endise tsaariaegse Wenemaa piirides peale

140 wähemaa rahwa. Suurem ulk neist asus riigi ida- ja lõuna- kui ka lõunaida poolsetes osades, Siberis, Kesk-Aasias, Kaukaasuses, Krimmis, Bessaraabias. Praegu on osa neist rahwustest iseseiswaks tunnistatud, nimelt Taga-Kaukaasuse rahwad. Kaugelt suurem osa neist on aga sõjaliini läbi Wenemaast lahutatud, mille tõttu neil rahwustel wõimata oli saada kuid kongressile läkitada. Mis puutub läänepoolsetesse rahwustesse, nagu poolakad, leedulased, lätlased, eestlased, soomlased, siis on ka need rahwused praegusel silmapilgul enam ehk wähem „iseiswad“. Kuid et nimetatud rahwuste proletariaadi osad üle terve Wenemaa

on laiali pillatud, siis oli neil põhjendatud alus kui ka võimalus oma esitajaid nõupidamisele saata. Ülepea ilmus nõupidamisele 180 saadikut, nende seast 151 otsustawa ääleõigusega, 29 nõuandwa ääleõigusega. Rahwuste pooltest oli kokkuseade järgmine: 44 juuti, 31 tatarlast, 17 marit, 15 lätlast, 14 tshuwasshi, 8 poolakat, 7 udmorti, 7 (iljem 9) eestlast, 5 mordwalast, 4 soomlast, 3 sakslast, 3 kräsheni (ristitud tatarlast), 1 sürjäänlane, 1 leedulane, 1 turkmeenlane, 1 walgewenelane, 1 ukrainlane, ühtekokku 17 rahwuse esitajad.

Parteide järele jagunesid saadikud järgmiselt: 74 kommunisti, 41 kaasatundjat, 16 erapooletut, 12 bundisti, juudi ühendatud sots.-dem. 6, 5 poalei-zioni erakondlast, 1 anarhist.

Küsimuse peale, kas wõtsid saadikud enne mingisugustest kongressidest osa, wastasid 107 saadikut kinnitawalt, 43 eitawalt; pedagoogialist tööd olid teinud 111, pedagoogialise ettevalmistuse saanud 85.

Eesti töörahwast esitasid: Ar. Wallner K. P. Eesti keskkomitee poolt, S. Kirsch rahwaarid.-kom. rahw. wäh. osak. Eesti sektsiooni poolt Moskwast, S. Trakmann Rahwuskomissariaadi poolt Moskwast, J. Jürgens ja sms Laast Peterburi linna ja kubermangu rahwaarid.-kom. rahw. wähem. osak. Eesti sektsiooni poolt, sm Seerd Samara linna ja maakonna Eesti töörahwa poolt, J. Taderas Tambowi kubermangu Lebedjani linna Eesti töörahwa poolt, sms Sawiauk Witebski kub. ja maakonna Gorbowa Eesti asunduse poolt.

Nõupidamine kawatseti awada esialgu 11. augustil. Kuid et nimetatud päewaks liig wähe saadikuid kohale jõudis, lükati awamine edasi kuni 13. augustini. 10—12. august pidid saama kasutatud nõupidamisteks fraktsioonides. Eesti fraktsioon pidas nende päewade jooksul rea koosolekuid. Siin tutvustati wastamisi olukorraga kohtadel, waliti üleüldine aruandja täiskogus — sms Jürgens ja waadati läbi üleüldise aruande põhjused.

Teiseks tähtsaks küsimuseks oli Moskwa Eesti sektsiooni organiseerimine. S. Kirschi, praeguse Moskwa sektsiooni juhataja aruandest selgus, et Eesti sektsioon rahwuste wähemuste osakonnas rahwaaridusekomissariaadi juures praegu seisab koos juhatajast üksipäinis. Niisuguse olukorraga ei wõi kuidagi leppida, sest üks töötaja ei saa jookswa kantselei töögagi walmis. Mis puutub aga üleriigilise Eesti ariduse-

asutuste wõrgu wäljatöötamisesse, instruktorite wäljasaatmisesse kaugematesse asundustesse ning isegi Wene keskasutuste informeerimisesse, siis on ühel tööjõul wõimata nende ülesannetega walmis saada. Praegu on jookswa kultuuratöö keskpaik wälises Eestis Peterburi. Selleks on oma mõjuwad põhjused, nimelt rohke Eesti tööliste ja asunikude arw Peterburi ringkonnas, lähem ühendus Eestiga jne. Kultuuratöö keskpaika Moskwasse tuua ei oleks wast sellepärast kohane. Kuid administratiivne aridustöö keskpunkt peaks tingimata asuma Moskwast keskwalitsuse juures. Muidu tekib niisugune olukord, et Wene keskwalitsusel pole aimu meie olemasolemisestgi. Niisamati on kõik rohkearwulised Eesti asundused Moskwast ida- ja lõunapool täieste saatuse ooleks jäetud.

Pikema arutuse järele jõuti otsusele, et praegune olukord täieste loomuwastane on. Wastawõetud resolutsioonis toonitati wajadust — luua Moskwa Eesti sektsiooni juure töowõimulist kolleegiumi, kes suudaks administratiivset, informatsiooni ja instruksiooni tööd aja- ja asjanõuete kõrguselt toimetada. Et resolutsioon wiibimata saaks elusse wiidud, otsustati W. K. P. E. os. keskkomitee poole pöörata, sest praegu on ainult temal wõimalik tarwilisi tööjõudusid Moskwasse saata.

Selle peale tulid arutamisele muud küsimused, nagu Eesti töörahwa laste saatus, kes praegu ilma kohase kaswatuseta laiali pillatud Tweeri, Tambowi kubermangus ja mujal Wenemaal. Otsustati need lapsed ühisesse kommuunasse mahutada ning sinna kohased kaswatajad muretseda. Kommuuna asupaigaks waliti sm Seerdi ettepanekul Samara linna lähedal asuw Eesti töökommuun. Lastekommuuna põhjuskirja wäljatöötamine anti sm Wallneri ooleks, kuna tarwiliste sammude astumine Wene keskwalitsuse juures sm Kirschi oolde jäi. Edasi tõsteti ülewenemaalise Eesti töörahwa aridustegelaste kongressi küsimust üles. Otsustati sõjasündmuste lahendamist ja läbikäimise jaluliseadmist Siberi, Kaukaasuse, Krimmi asundustega ära oodata. Lõpuks puudutati mõnda wähemata tähtsusega küsimust.

Eesti fraktsiooni kokkuseade kohta peab tähendama, et mitmedgi tähtsad asundustsentrumid ilma esitusteta jäid nii sõjategewuse kui ka puudulise informatsiooni ja organisatsiooni pärast. Peterburi saadikud Jürgens ja Laast pidid esitama ka

Pihkwa, Nowgorodi ja Tsherepowetsi kubermangusi; Siberist, Kaukasusest, Krimmist polnud saadikuid; polnud neid ka nõukogude-Wenemaalt Wologda ja Põhja-Düüna 15000 inglise asunikku kogu poolt, Simbirski kub. 2000 inglise asundustekogu poolt jne. Sellepärast, ehk küll aruandjale tehti ülesandeks esitada terwet Wene välis-Eestit, kuid uuemate teadete puudusel kohtadelt polnud mitte võimalik täitsa täpise aruannet teha aridusetööst kõigis Eesti asundustes. Ülepea olid kokkutulnud saadikud õigustatud välisest Eestist kõige rohkem esitama 170000 asunikku, kuna endise Wenemaa piirides tegeliselt elab pealt 250000 asunikku. Eestimaa töörahvast esitas sm Wallner üksipäinis, kuid ka temal polnud võimalik nõupidamisest lõpuni osa võtta. Sm Wallner lahkus nõupidamiselt juba 17. augustil.

Nõupidamise awas 13. augustil aridusekomissariaadi kongresside ruumides ariduse-rahwakomissar Lunatsharski. Pärast presiidiumi walimist (wastu wõeti kommunistliku fraktsiooni poolt üles seatud kandidaatide nimekirj) astus üles sm Lunatsharski pikema kõnega nõukogudewalitsuse poliitika üle rahwuseküsimeses. Sm Lunatsharski peatas kõigepealt seisukoha juures, mille juba ilmasõja alguses wõttis rahwuseküsimese kohta sm Lenin. Juba siis näitas sm Lenin oma ajakirjandusetöodes, kuidas järjekindel sotsialistlik töölistepartei rahwuseküsimeses täielise enesemääramise seisukohale peab asuma. Pealiskaudne inimene wõib sellest otsustada, nagu käiks niisugune põhjusemõte töölisteliikumise rahwuswahelise iseloomule risti wastu. Tõsine internatsionalist ei pidawat pöörama mingit tähelepanemist rahwuslikkude kultuuraliste iseäralduste peale, waid olewat kohustatud töötama rahwuse tundemärgist kõrgemal seiswa üleilmliku töörahwakultuura wõidu kasuks. Kuid sm Lenin põhjendas oma seisukohta järgmise wäitega. Wähemate rahwuste rõhumine ning nende kultuuraelu kähgistamine oli senini üheks tähtsamaks juhtnõõriks imperialistlikkude walitsetewate kihtide tegewuses. Töörahwariik peab otsustawalt näitama, et tal pole midagi ühist imperialismi wägiwalla poliitika läbikäimises vähemate rahwustega. Rõhuja rahwa tööline peab wahetpidamata walwama selle järele, et ühes walitsetewate klassidega ka tema ei sattu wäikeste rahwuste rõhumise teele. Rõhutud rahwa tööline aga, ümberpööratud, on omakord kohustatud oolt kandma selle eest, et õigustatud kultuuriline enesemääramine mitte

ei wiiks teda kitsa rahwusliku sallimatuse rajale ning et ta millegiga ei eksiks tööliste rahwuslise ühistunde wastu, et ta mitte ei akkaks suuremat lugu pidama oma rahwusest pärit olewast kodanlasest kui wõõra rahwuse töölisest.

Niisugune on küsimuse poliitikaline kül. Kuid peale poliitikalise on asjal weel teine, ninelt kultuuriline kül, mitte vähema tähtsusega. Kapitalistliku kultuuralle on omane püüde sarnastada kõike töösaadusid, iga asja, iga kultuura elu ainelise awalduse peale wajutades oma wabrikumärki, kas olgu see Jaapanis, Kesk-Afrikas ehk Okeaanias. Sotsialistlik kultuur awab uueste igaleülehele töötajale võimaluse awaldada oma loowaid suuteid kõige wabamal, kõige omapärasemal teel. Seega, kutsudes töörahvast ühendama kõike oma jõudusid ühise, üleilmliku kultuura loomiseks, ei mõtlegi sotsialistlik ühiskond salata seda loomise mitmesugusust ja wärwirikkust, mis ühist kultuura sihti kätte saab kõige luuleliseimate ja omapärasemate wälisete wormide kaudu. See wormide rikkus ja wärwide rohkus annab tunnistust wabastatud inimesesoo piiramataist loomisesuudetest, kuna kapitalism oma palawikutaolise ahnusega, oma masinliku üksluisusega neid suuteid äwitab.

Lõpuks soowis sm Lunatsharski esimesele rahwuste vähemuste nõupidamisele wabal Wenemaal jõudu ja edukust töös.

Sm Lunatsharski järel astusid üles mitmete walitsuseasutuste ja töörahwaorganisatsioonide esitajad õnnesoowidega nõupidamisele. Teiste seas andis ära nõupidamisele terwitused Tallinna tööliste poolt sm Wallner. Sm Wallner näitas muuseas omas terwituskõnes, kuidas Tallinna tööline praegusel raskel silmapilgul, waatamata liiduriikide ja oma kodanluse wägiwalla surwe peale, pöranda all sotsialistlikku kultuuratööd edasi jatkawad. Nad teewad seda lootuses, et olud pea muutuwad, töörahwarõhujad ja wägistajad kukutatakse ning siis saawad Eesti tööline wabalt ja takistuseta käsikäes Wene seltsimeestega tulewiku kultuura loomisele asuda.

Järgmine koosolek algas peale keskkoha aruandega. Aruandjana esines Moskwa rahwuste vähemuste ariduseosakonna juhataja sm Makitsian. Ta selgitas siin osakonna lühidat kuid kaunis waewarikast elulugu. Rahwuste vähemuste kultuur-ariduse toimekonnad tekkisid elule 1918. a. jooksul rahwusajadekomissariaadi juures. Peale jõudude puuduse ja

kõiksugu raskuste tuli wõidelda weel selle wähesse tähelepanekuga, mida awaldas toimekondade tegewuse wastu ariduskomissariaat. Igasuguses ainelise toetuse saamiseks kultuuraliste abinõude muretsemiseks seisid vähemad rahwused alati wiimase koha peal ehk jäid lihtsalt kahe silma wahale. Lõpuks said rahwusajadekomissariaadi juures mitmed vähemate rahwuste osakonnad likwideeritud. Et aridustöö nende vähemate rahwuste juures mitte täieste ei kustuks, said suure wäwaga asutatud sektiioonid rahwuste vähemuste ariduse osakonnas rahwaariduskomissariaadi juures. Kuid ka osakonna elukäik ei olnud palju kergem. Temal puudus isegi oma esitaja, kes otsustawa ääleõigusega oleks wõinud osa wõtta komisariaadi kolleegiumi koosolekutest. Nii ei teadnud osakond seda mis sündis komisariaadis, kuna komisariaadil omalt poolt polnud aimu vähemate rahwuste kultuuralistest wajadustest ja ädadest. Piltlikuks seletuseks wõrdles kõneleja osakonna seisukorda Moskwa tramwaiga, mis nagu teada alati nii täis on tuubitud, et inimesed jalgraudadel ripuwad. Kui ariduskomissariaati ette kujutada niisuguse tramwaina, siis on rahwuste vähemuste osakond üks jalgraua rippujatest. Ta püüab aeg-ajalt kaela sirutada, et wõimalik oleks pilku tramwaisse eita ning teada, kas seal warsti ka temale peaks ruumi leiduma. Kuid senini on ta rippuma jäänud ja ruumi tema jaoks komisariaadi seespool pole leitud. Arusaadaw, et niisugune asjaolu ebaloomulisi tagajärgi tekitab ja vähemate rahwuste kultuuraelu tõusu küsimisemärgi alla seab. Käesolew ülewenemaaline nõupidamine peab tingimata asjale parandust tooma. Rahwuste vähemuste kultuuratöö organiseerimise küsimus peab nõupidamise poolt saama täiel kujul ära otsustatud ja kultuuratöoga Wene rahwuse juures tingimata riikliku kõrgusele tõstetud.

Keskkohta aruandele pidid järgnema nõupidamise töökawa järele aruanded kohtadelt. Iga rahwus wõis esineda ühe aruandjaga, kellele anti aega kõnelemiseks 40 minutit. Kui mõni rahwus soovis wälja saata kahte aruandjat, siis pidid nad omawahel selle 40 minutit ära jagama.

Kuid rahwuste esitajad ei olnud esialgu nõus aruandeid tegema ilma ariduskomissariaadi kolleegiumiliikme juuresolemiseta. Sm Lunatsharski seletas nimelt nõupidamise awamisel, et tema sellekohase käsu on annud ning üks kolleegiumiliige peab

wahetpidamata koosolekutel olema. Waatamata selle peale, waatamata ka nõupidamise presiidiumi meeletuletuse peale puudusid komisariaadi kolleegiumi esitajad koosolekutel järjekindlalt. Sõitis siis uus presiidiumiliige kadunud komisariaadi esitajaid taga ajama, kuna nõupidamine omalt poolt protesti kolleegiumi ülewalpidamise wastu awaldas. Waheaega tarwitas sm Makitsian selleks, et üles astuda ettekandega ühise alfabeedi tarwitusele wõtmise kohta kõikide rahwuste juures. Ta näitas et ühise, nimelt teaduslikult wäljatõõtatud ja üksikute keelte äälikute kohta sobitud Ladina tähestiku wastuwõtmise küsimus peab saama lähemaks rahwuste kultuura ülesandeks. Praegusel silmapilgul on isegi Wene ariduskomissariaadis tõstetud küsimust, kuidas minna Wene kodanliku kirillitsa tähestiku tarwitamiselt Ladina tähestiku peale. Wõrdlemata suurema tähtsusega on aga kõnealune küsimus neile rahwustele, kellel weel täieste puuduwad oma kirjamärgid. Wene riigis leidub niisugusid rahwusid wäga palju. Osa neist rahwustest on pärast oktoobrirewolutsiooni küll kirjata rahwaste ulgast kirjarahwasteks saanud. Kuid wäliste tingimiste sunnil on nad ajutiselt wastu wõtnud Wene tähestiku, mis enamasti sugugi nende rahwuste keelte äälikutele ei wasta. Niisugused on näituseks Sürjäani, Udmorti (Wotjaki), Mari, Mordwa rahwad. Ühine tähestik kergendaks rahwuste läbikäimist ja liginemist iseäranis seal, kus ajaloolises suguluses ehk geograafilises ligiduses seiswad keeled, kergesti wastamisi arusaadawad, mitmesugusid tähestikka tarwitawad. Nii on näituseks lugu Kaukasuses: Gruusias ja Armeenias, kus elanikud enamasti läbisegi elades mõlemaid keeli oskawad, kuid lahkuminewa tähestiku tõttu ei wõi üksteise kirjandust tarwitada. Lõpuks pani kõneleja koosolekule ette resolutsiooni wastu wõtta ühise teadusliku Ladina tähestiku peale mineku kohta.

Resolutsioon saigi peaaegu wastu wõetud, kuid kuumawerelised juutide esitajad, kellel wäga palju kaebtusi südame peale kogunud, ei jõudnud ära oodata, millal nad aruannete juure kohtadelt wõiwad asuda. Nad akkasid omalt poolt aja wenitamise wastu protesti tõstma, millega kohase ja tarwiliku resolutsiooni läbi kukutasid.

Nüüd tulid uueste päewakorra aruanded kohtadelt. Ja ariduskomissariaadi esitaja puudus endiselt ilgawalt. Koosolek otsustas ometi, et wõimata on kauem oodata, sest wõimalik on, et esitaja ei ilmu niipeagi. Esimisena anti sõna juutidele, kes

kahe aruandjaga: Tomsinskiga keskkohast, Moskwast, ja Towbiniga koha pealt, Homelist esinesid. Juutidel leidis rohkeste põhjusi kohaliste aridusosakondade süüdistuseks, kes wenemeelset poliitikat ajades mõnikord juudikeelsetest ariduseettewõtetest midagi ei taha teada ning nende ülespidamiseks tarwilikka krediitisi ei anna. Suurt raskust sünnitab juutide juures ka keelekõnnumus. Nagu teada, on juutide kirjanduse keel, nimelt wana Eebrea keel, millel peasjaliselt nende pühad raamatud kirjutatud, praegusel ajal täieste wälja surnud ja elawate rahwaukade juures tundmata. Aritud klass õpib seda keelt ainult teoreetlikult tundma koolides. Rahwas kõneleb isesugust segamurret, n.n. shargooni, kus kõige tähtsamat osa etendab Saksakeelest laenatud sõnade ja grammatikaliste wormide tagawara. Praegu on waja rahwa keskel aridustööd teha rahwakeeles, shargoonis. Kuid shargoon pole weel kindlat kirjakeele laadi omandanud, mispärast temal puudub tarwilik kirjandus ja teda puudulikult tunnewad Juudi rahwa aritlased. Igatahes, rahwas kõneleb ainult shargooni ning Juudi kommunistliku partei seksioon on otsustanud teda ametlikuks kirja- ja kultuurakeeleks tunnistada. Kuid mõne päewa eest olla nende üleabbrabi Maisel ariduskomissari pool käinud ja wana usukeele kaitseks ilgawa kõne pidanud, mille tõttu ariduskomissar wastukäiwa otsuse teinud — wana Eebrea keelt kirjakeeleks kinnitada. Seisukord olla weel praegu selgitamata. Koolide arw kaswada, kuid kohalised aridusosakonnad kaitsta tihti mõjuwate wanameelsete juutide eestkostel wanu usukoolisi, n.n. talmudtorasid ja keelata uute awamiseks summasid. Kooliõpetajate puudus on wäga suur; tema kõrwaldamiseks otsustati awada Homelist õpetajate seminar. Kuid Wene walitsuse asutused takistasid kõikepidi seminaari awamist jne. Wäljapääsemine wõimatust olukorrast on ainult siis kättesaadaw, kui terve rahwuste wähemuste aridustöö organisatsioon saab ümber loodud ja iseseiswale jalale seatud.

Pärast juutide esitajad tegi aruande Läti aridusosakonna juhataja Moskwast, sm Karlsohn. Kahjuks pidin ma samal õhtul Moskwa Eesti kommunistlikus klubis kõnelema, nii et lätlaste aruannet kuulda ei saanud. Et stenogramm seni ilmunud, siis ei saa ma praegu seda tühja kohta oma aruandes täita. Igatahes püüan seda teha, kui nõupidamise protokollid trükist peaks ilmuma, sest lätlaste, meie lähemate naabrite töö uuitab meid kõikipidi.

Kõige aledamad pildid aridustööst maalisid Ida-Soomõ rahwuste — sürjäänide, Udmordi, Mordwa esitajad. Mari rahwa aruanne ei oleks pakkunud mitte wist palju rõõmustawamat pilti, kui teda ülepea oleks ette kantud. Kahjuks ei saanud Mari esitajad selle ülesandega kuidagi walmis. Siinkohal olgu seletatud, et tulewikus ametlikku nimetust: „Wotjaakid“ ja „Tsheremissid“ enam ei tarwitata. N.n. Wotjaaki rahwuse esitaja palus awalikult seda mitte enam teha, sest et temast esitatud rahwus seda nime ei tunne, waid nimetab ennast Udmordi rahwaks. N.n. Tsheremissi rahwa esitaja seletuse järele on tsheremiss inetu söimusõna; tema asemel waja tarwitusele wõtta nimi „Mari rahwas“.

Sürjääni rahwas elab praegusel ajal, esitaja seletuse järele, peasjaliselt Wologda kubermangus Ustsõsolski ja Jarenski maakondades; tema arw ulatab seitsmesajatuhandeni. Sürjäänid on kirjata rahwas; alles nüüd käesolewa aasta alguses on nad suutnud tellida endale raamatute trükkimiseks trükitähed Peterburis Golike ja Willborgi juurest. Aga et neil puudusid ead asjatundjad, kes oleks suutnud selgitada teadusliku Ladina tähestiku tähtsust, siis tellisid nad omale Wene kirillitsa järele walmistatud tähestiku, mida mõne erilise Sürjääni keele äälikuga tuli täiendada. Ilja aja eest on ilmunud Sürjääni aabits, ka Wene tähestikuga. Koolid on senini olnud ainult wenekeelsed, alles wiimase aasta jooksul tehti katseid tööle panna Sürjääni õpetajaid. Kuid wiimaseid on raske leida, niisama kui ka õpetajateseminari ehk kursused korraldada. Sürjäänid on töökas ja ka waimuannetega rahwas. Tema seast on tõusnud mitu professori, kes Wene kõrgemates koolides töötawad, nagu Zhakow, Sorokin. Kuid oma rahwa kultuuralise tasapinna tõstmiseks on nad suutnud wähe ära teha. Praegu on Zhakow koguni kusgi Soomes walgete juures.¹ Töörahwariik on tingimata kohustatud otsustawaid samme astuma, et niisugusid tahajäänud rahwaid nagu sürjäänid kultuurarahwaste kirja tõsta. Seega kosutaks ta need sügawad aawad,

¹ Wiimasel ajal koguni Eestis, kus ta Tartu ülikoolis fantastilisi ettelugemisi Soome rahwuste sugulusest Põhja-Siberi, Mongoolia ja koguni Jaapani rahwastega pidawat. Nii aledaste lõpetas see mees, kes kord poolmetsikuist Põhjamaa metsadest teaduse kõige kõrgema walguse juure oli jõudmas ja Põhja rahwaste wiimisest tulewiku kultuurailma unistas.

mis lõi Sürjäani rahwale mitmesaja-aastane Wene tsaariwalitsuse wägiwalla-poliitika.

Samati raskes seisukorras nagu Sürjäani, on ka Udmordi rahwas. Et aga Udmordi rahwa aruandja sm Perewostshikow oma aruande lahkelt meie ajakirjale tõlkimiseks ja äratrükimiseks andis, sellepärast wõime siinkohal tema kordamisest loobuda. Ka Mordwa rahwa aruandja sm Dorofejew Temnikowi linast Tambowi kubermangust oli kõige parema eameelega nõus oma aruannet meie ajakirjale tarwitada andma. Kahjuks pidas aga nõupidamise sekretariaat tema kirjutatud aruande kinni, uueste ära kirjutamiseks puudus temal Moskwas aeg ja tarwilik materjal. Ta lubas meie palwet täita koha peale tagasi jõudes. Sm Dorofejewi täpipealset aruannet ootame suure uuitusega, iseäranis sellepärast et ta wäga anderikkalt kokku seatud. Peale selle toob Dorofejew terwe rea uusi andmeid Mordwa rahwa kohta, mis senised teaduses walitsewad puudulised teated mõnikord koguni tühjaks teeb. Nii walitseb teaduses arwamine, et Mordwa rahwast (peaasjaliselt 1897. a. rahwalugemise ja uurija Maikowi raamatu järele) kõigest 800 000 inge on, kuna tõepoolest Mordwas leidub peale 3 500 000 inge. Seni kuni täielisem aruanne puudub, tähendani siin omaltpoolt üles mõned faktid, mis mulle ja ka teistele kuulajatele iseäranis Mordwa esitaja aruandest meele jäid.

Mordwa on senini ka kirjata rahwas. Pärast oktoobrirewolutsiooni on küll ajutiselt wõetud tarwitusele Wene tähestik ning trükitud peaasjaliselt poliitilise sisuga broshüüresid, kuid algupärane kirjandus puudub täieste. Niisama puudusid senini emakeelsed koolid. Ariduseelus on Mordwa Wene endise irmuwalitsuse poolt rohkem kannatanud kui ükski teine rahwas. Põhjuseks oli see, et wabadusearmastaja ja tugew Mordwa wisalt wastu pani iga wana Wene walitsuse katsele kõige wanemast ajast kuni uuemani — temale orjapõlweiket peale suruda. Mordwa wõttis sõjariistad kätte, tõstis weriseid mässusid, ning kui ka see ei aidanud, rändas terwete maakondade kaupa oma wanuult asumailt wälja kaugemale wabaile wolgaäärsetele ja iseäranis wolgatagustele maile, kuhu orjapõlw oma needmisega temale järele ei ulatanud. Ära nähes, et wõimata on lihtsate wägiwalla abinõudega Mordwat orjastada, asus Wene walitsus teisel teele, nimelt usulisele ja „kultuura-

lisele“ wenestamisele. Mordwa rahwa „walgustamise“ ülesanne tehti Wene pappide ooleks. Pärast seda kui Mordwa rahwas suurte werewalamiste kaudu ristitud sai, akati temale oolega Wene ebausku külge kaswatama. Üheks tähtsamaks abinõuks pidi saama wenekeelne kool. Kahjuks olid papid liig wiletsad kaswatuse- ja õpetusemetoodide tundjad. Õiguse poolest tundsid nad wäga ästi ainult ühte meetodi, see on witsad ja peksmine. Mordwa koolide jaoks trükitud kiriku slaawikeelsetes õperaamatutes seisis sissejuhatusena ariliselt suurepärane „ümnus witsale“. Siin ülistati witsa kui suuremat inimsoo eategijat, mida rõõmu ja tänuga peab wasta wõtma, sest ta ei too mitte kahju, waid ainult kasu. Lapsi peab nimelt peksma toomingawitsadega, täiskaswanuid kasewitsadega, wanu immesi aga on kõige kohasem „õpetada“ tammekeppidega. Arusaadaw, et Mordwa rahwas kooli wastu senini muud pole arjunud tundma kui jälkust ja irmu. Ning nende endise elu paisetega tuleb kokku puutuda igal sammul ka nüüd, kus nõukogudewalitsus kõikide rahwuste kultuurilised püüded seaduse ees üheõiguslikuks on tunnistanud. Ka ebausku on oma külgeakkawat mõju rahwa kohta awaldanud, millega waja rehkendada. Kui nüüd nõukogudewalitsuse nimel katseid tehakse emakeelseid Mordwa koolisid asutada, siis wõitleb rahwas mitmel pool südiit nende koolide wastu. Aruandjal tuli instruktoriga üles astuda niisugustes kohtades. Kui ta kõikide waieluste ja seletuste lõpuks ühes kohas küsis: „Teie ütlete, et teil pole meie koolisid waja, aga mida on siis teil waja?“, siis sai ta wastuseks: „Meil pole midagi waja, jätke meid rahule.“ Iseloomustaw on ka järgmine lugu. Keegi kooliõpetaja oli rahwa koosolekul katset teinud ariduseseltsi asutada ja olla kõne lõpuks ka inimesi asutatawasse seltsi akkanud üles kirjutama. Järgmisel päewal olla külas laiali lagunenud jutt, nagu tahta kooliõpetaja kommuunat asutada. Kohe kogunud wallamaja juure pea terwe wald kokku. Kooliõpetajat palutud ühelmeel ja isegi silma weega neid „irmsast kommuunast“ wabastada ja nende nimed kirjast maha kustutada.

Läbirääkimistel pärast awalikku koosolekut wõttis sms Dorofejew ja teised Mordwa saadikud eameelega pakkumise wastu wälise Eesti ariduse keskkohadega Peterburis ühendusesse ja läbikäimisesse astuda. Omalt poolt püüdsime meie

Mordwa seltsimeestele kõikipidi wastutulelikud olla, nõus olles jõudu mööda neile kirjanduse trükkimises appi tulla, kui nad Ladina tähestiku peale peaks minema. Muuseas tõmbasid Mordwa seltsimehed meie tähelpanemist oma rahwa peale selle poolest, et Mordwa keel Eesti keelele õige lähedalt sugulane on, nõnda et meie igauks oma keelt kõneledes mõnes asjas üksteisest wõisime aru saada. Selle keelelise suguluse üle loodame ka Mordwa seltsimehelt lähemat wäidet.

Mari rahwas, nagu ülemal tähendatud, ei saanud oma aruandega walmis. Meie, Eesti saadikud kahjatsesime seda kangeste, sest Mari rahwa keskel walitseb wiimasel ajal, nagu kuulsime, suurem elawus aridustöös kui ühegi teise Ida-Soome rahwa juures. Ka on nende juures milgi põhjusel tekkinud teataw lugupidamine ja isesugused lootused Eesti rahwa peale, nimelt oodata nad, et Eesti aridusewäljal töötajad neile lähemas tulewikus appi tulewad, et Mari rahwast pimeduseorjusest wälja aidata. Põhjast selleks arwamiseks olla annud keegi eestlane Bergmann, kes minewal aastal Mari rahwa esimesel ariduskongressil Eesti rahwa nimel neid terwitamas käinud. Ehk ma küll Mari saadikutelt järele püüdsin pärida, missugused Eesti organisatsioonid Bergmanni terve rahwa nimel wälja astuma wolitasid, et nimetatud mehest selgemat pilti saada, kuid kahjuks ei osanud nad mulle selle peale wastata.

Ülepea pean tunnistama, et ida-soomlased meie Eesti saadikute seas ja minu juures eraldi wäga ea mõju järele jätsid. Mitte nõnda ei olnud aga lugu meie lähimate wennas-naabrite, Peterburi kubermangu lääne-soomlastega. Arusaamata põhjusel oli Peterburi Soome sektsioon oma esitaja Moskwaße saatmata jätnud, kubermangu aridusosakond ühes maakondadega aga neli agarat wäikekoodanlast delegeerinud, kelle eesotsas seisis Gatsina lähedal Kopanas asuwa Soome õpetajate-seminari õpetaja Pärkinen. Esiootsa, kuni meile, eestlastele, soomlaste tõsine nägu weel tundmata, püüdsime meie nende wastu sedasama wastutulelikkust awaldada mis teiste sugurahwaste wastu. Juba esimesel päewal saime soomlaste poolt kutse — nendest asutatud Soome-Ugri rahwaste liitu astuda, kuhu nemad ka meid juba nimepidi olla üles wõtnud. Meie omalt poolt wastaime, et põhjasmõtteliselt nõus oleme liidumõtet toetama. Tegeliselt otsustasime ometi liituastumisega oodata, et asutajate õiget nägu näha. Juba selsamal esimesel päewal tuli aga Soome saadikute

koodanline wärw Pärkise terwituskõne kaudu awalikuks, mille tõttu meie sümpaatiad Soome „suguwendade“ ja neist asutatud liidu wastu kohe jahtuma löid. Weel suuremaks kaswis meie külmus Pärkise aruannet kuulates, mida ta Soome saatkonna nimel tegi. Terwe tema aruande keskpunktiks tõusis arusaamata teel seesama Kopana seminar, kust õpetaja Pärkinen pärit. Näis, nagu juhataks Kopana seminar kõike wälis-Soome ariduseasutusi; Soome sektsiooni Peterburis polnud nagu olemasgi, igatahes ei pidanud õpetaja Pärkinen tarwilikuks teda nimetada. Sellepärast omandas ka terve aruanne wale laadi ning Peterburi Soome seltsimeeste tegewus jäi nõupidamisele teadmataks. Lõpuks ei suutnud Pärkinen isegi oma sümpaatiad praeguse walge Soome walitsuse wastu warjata. Terwe see teguwiis sundis meid soomlastest täieste eemale oidma. Ometi tõusis minul isiklikult tahtmine Soome saadikute diktatuura n.n. „Soome-Ugri liidus“ kukutada, sest ma arwasin et mitmedgi Ida-Soome saadikud oma sotsialistlikkude ja kommunistlikkude kalduwustega eksiteel liitu olid sattunud. Paar korda pärisin ma Pärkiselt, millal Soome-Ugri liidu üleüldine koosolek on, kuid kunagi ei saanud selget wastust. Pärkinen, nagu näha, pärast sm Wallneri ja minu wäljaastumisi nõupidamistel akkas meie wastu umbusaldust tundma. Nõnda ei istunud üksigi Eesti fraktsiooni saadik ühtegi korda Soome-Ugri-liidu koosolekutel, kuna, nagu ülemal juba tähendatud, üksikute silmapaistwamate seltsimeestega Ida-Soomlaste seast meil kõige parem läbikäimine walitses. Omalt poolt lubasime ka tulewikus, kui wõimalus leidub, nende poole wõõrsile sõita, et senini wähe tuntud sugurahwaid paremini tundma õppida.

Soome aruande juures ma seega tema ühekülgsuse pärast kauemat peatama ei akka. Nimetan ainult, et, nagu aruandest järeldada wõis, kaks ariduslikku ettewõtet leidub, milles meie soomlastest tõeste maha oleme jäänud. Esimine on tegelikkude põllutöökoollide loomine Daani-Rootsi tüüpuse järele wanemale talurahwa nooresoole umbes 17 aastast peale. Soomlaste juures on küll asi ka weel algamisel, aga nähtawasti saab ta nende juures edenema. Teine on kooliõpetajate kursuste organiseerimine, mis soomlastele Pärkise jutu järele peaaegu eeskujuliselt õnnestanud.

Leedu rahwa esitaja sm Buchowetski aruande juures ma kauemat ei peata. Leedulasi on Nõukogude-Wenemaa piirides

õige vähe, peasjaliselt Peterburis wabrikutööstisena. Kuid ka wiimaseid on kõigest umbes 2000 inge. Nende keskel töötawad waewaselt paar esimise astme kooli ja lasteinternaat. Klubid edenewad seni wäga wisalt.

Ka wälise Poola rahwa esitaja, sm Dzerzyska aruannet ei akka ma lähemalt refererima. Põhjuseks on faktide ja arwuliste andmete waesus aruandes: Ühendus Poola asundustega ei ole senini korraliselt jalule seatud, nõnda et mitmelt poolt teated puuduwad. Ülejäänud linnades ja kubermangudes (kuni 17) leidub küll rohkel arwul Poola koolisi, nii esimese- kui ka teiseastmelisi. Kuid suurem ulk neist kannab kodanlist laadi. Sotsialistlikkude koolide loomine on senini õnnestanud üksikutel juhtumistel Peterburis ja Moskwas. Uwitaw ja tähelpanemise wäärt faktina tuleb nimetada aruandest seda, et Moskwas ja Peterburis terve õpeaasta jooksul peaaegu kuni tänapäewani töötada Poola walged salakoolid korraliste tundidega ning laste kooskõimisega. Waatamata kõige walwe peale ei ole senini ühegi niisuguse kooli jälgile saadud. Nad osata oma tegewust nii peenelt maskeerida ja õigel ajal kogumise kohte wahetada. Mis puutub Poola aritlastesse, siis on nad enamasti nõukogudewalitsuse wastased. Wenemaal leidub neid palju, isegi kõrgemate koolide professoride seas. Wäliskoolitõös on tehtud katseid muuseumis rahwaülikooli asutamiseks. Rahwateatri ja -klubide peale on rõhku pandud. Eelkooli alal on awatud terve rida lasteaedu ja -lagedaid (-platsisid). Ülepea kannatab aridustöö suure jõudude puuduse all ning parandust ei wõi enne lootä, kui Poola riigis rewolutsioon lahti pääseb ja uue laine sotsialistlikka tegelasi nõukogude-Wenemaa piiridesse toob.

Eesti, õigem wälise Eesti rahwa nimel tuli aruannet teha nende ridade kirjutajal. Et mul aga käepärast olid lähemad teated ariduse töö üle ainult Põhja ringkonnast ning et mujalt asundustest saadikuid nõupidamisele wähe jõudnud, siis jäi ka minu aruanne puudulikuks, kuigi mitte nii puudulikuks, nagu mitmel muul rahwal, näituseks Muhamedi usku rahwastel. Kust mul puudusid otsekohesed uued andmed, seal olin sunnitud lihtsalt tarwitama sellekohast kehwa kirjandust, iseäranis statistika küsimuses A. Nigoli raamatut „Eesti asundused ja asupaigad Wenemaal“, 1918 a. wäljaandes, ajaloo küsimuses E. Wilde „Prohwet Maltswetti“. Muidugi mõista, et oktoobrirewolutsioon A. Nigoli and-

metesse suuri muudatusi tõi, iseäranis 1918/1919. aasta jooksul. Kuid et just arwurikkamatest asumaadest: Siberist, Kaukasusest, Krimmist esitajad täieste puudusid, siis ei wõinud ma midagi parata, waid pidin kuidagi wananenud andmetega toime saama.

Rehkendades sellega, et wenelastel kui ka muil rahwastel Eesti asunduste tekkimine tundmata, peatasin kõigepealt asunduste ajaloo juures. Ajaloo jaotasin kolme järku: 1) wanemad asundused põhjasõja ajast XVIII a.s. algust; 2) asundused mis tekkinud XIX a.s. teisel poolel, pärast seda kui maata ehk maast paljaks rööwitud rahwas liikumisewabaduse sai; 3) uuemad asundused, mis tekkinud pärast 1905—1906 a. rewolutsiooni, kus rahwas omas lootuses maa jagamise peale weel kord petetud sai.

Esimesed põhjasõja ajast pärit asundused tekkisid sõjawangidest Witebski ja Piñkwa kubermangude piirides, nimelt Ludsi ja Kraasna maakondade asundused. Kakssada aastat kodumaast lahus elades on need asundused praegu peaaegu täieste ümberrahwustatud ning emakeelse aridustöö kohta nende juures pole mingisugusi teateid.

Selle järel põgenes rohkestest rahwast Eestimaalt sõjakoledest eest üle piiri Ingrimaale, nüüdsesse Oudowa maakonda. Praegusel ajal on see kõige tihedam Eesti elemendi poolest asundus, kus eestlaseligi 20% terve maakonna elanikkude arwust leidub, kuna nende üleüldine arw maakonnas 40 000 ulatab.

Teise wäljaasumise laine kutsusid elule peasjaliselt majanduslikud ning osalt poliitilised põhjused, nimelt äärmine maanälg ja wäljakannatamata orjapõlwe toorus Eestis. See orjapõlwe piina ullustus jäi Baltimaa feudaalide juures maksma ka siis, kui rahwas juba nende poolt „waba“ oli ning kui temale lõpmata pikkamisi ning kõiksugu weriste tõkkedega üle neetud kodumaa piiri liikumise wõimalust akati andma.

Kuna meil esimese asumise woolu ideoloogilised wormid täieste tundmata, jäi teisest lainest juba enam-wähem selge ideoloogiline pilt järele. Iseenesest mõista, et siin ei puudunud teatawad klassiteadwuse algidud. Iseäranis silmapaistew on see klassiteadlik ideoloogia niisugustes wäljarändamise ajaloo sündmustes, nagu Mahtra sõda. Teatawaste panid Siberisse saadetud Mahtra sõja osalised meie asundustele Siberis aluse. Kuid siisgi, see arusaamine klassi wastaoludest, mida leiame

Mahtra sõja aegsete talupoegade juures, on ometi kaugel tõsisest proletariaadi klassiteadwusest. Esimene awaldub peaaegselt loomusunnilise wihawaenuna orjastajate wasta, üleüldse weel täieste ühendust alles oides usulise ilmawaatega. Teine, praegune proletariaadi tõsine klassiteadwus oleneb teaduslikul arusaamisel majandusliku ja ühiskonna elu ewolutsioonist ning ei tunnistata peale selle teaduse ühtegi muud autoriteeti. Iseäranis selgel kujul tuli awalikuks see talurahwa tahajäänud ideoloogia teise wäljaasumise laine peas, nimelt prohwet Maltsweti nimega ühendatud liikumises. Siin wõttis wäljarändamine pea-aegu piiblitäolise laadi. Usuliste sonimistega üles erutatud ja piiblist wõetud jutlustega joowastatud, ei näe rahwas wäljarändamises mitte lihtsat majanduslikku abi, waid tõsist arapäästmist „Egiptuse orjusest“. Walge laewaga peab prohwet sõitma järele usklikele, et wiia neid neetud põrgust töötatud Kanaanimaale, mis woolab piima ja mett. Ühel imelikul päewal a. 1863 kewadel käib nagu jumala ääl üle rõhutud ja ägawa maa. Inimesed jätawad maha oma wereigiga wäetatud põllud, oma isamajad, ja tõttawad „kõrgemast wäest kättenäidatud“ kohale, Tallinna Lasnamäe alla, kus neile prohwetile walge laew peab järele tulema, et wiia sinise mere taha, kaugesse lõuna, töötatud jumalamaale.

Kuid kolm lõpmata pikka nädalat wenisid lausa taewa all oodates mööda. Walget laewa ei tulnud. Uskjad pidid koju tagasi pöörama, kus neid ootasid piinajate kepud ja tühjad põllud. Kuid orjusega leppida nad enam ei jõudnud. Juba järgmisel aastal jätsid nad maha „jumalast unustatud Egiptuse“ ja wõtsid jalgsi ning wankritega ette rändamise kahetuhande wersta taha, kaugesse ja tundmata Krimmi.

Maltswetide liikumine on, nagu tähendatud, tüüpiline oma ideoloogia poolest teise wäljarändamise järgule. Kõik selleaegsed wäljarändajad: Samaarasse, Kaukaasusesse, Põhja ringkonda ja mujale seisid weel kaugel teaduslikust proletaarsest ilmawaatest, enamaste usu mõju all. Et aga terwel teise laine liikumisel otsustaw tähtsus on asunduste ajaloo, siis sai tema ideoloogia ka makswaks asunduste elus, nende kogus wõetuna.

Teatawa muudatuse tõi kolmas laine pärast 1905—1906. a. rewolutsiooni. Rewolutsiooni sündmusest tegelikult osa wõttes, omandasid selleaegsed wäljaasujad juba selgema klassilise ideoloogia. Kuid puhtamat proletaarset ilmawaadet leiame ka siin peaaegselt ainult linnatöölise juures, ise-

äranis suurtes tööstusentrumites, näituseks Peterburis, selle järel Kroonlinnas, Moskwas ja mujal.

Üleüldse peab tunnistama, et omas ulkades asunikud kuni oktoobrirewolutsioonini nõrga klassiteaduse ja usulise ilmawaate juure jäid. Ning leidis ka mõjuwaid põhjusi, mis takistasid nende juures proletaarse ilmawaate tekkimist, ehk ulgad, nagu tähendatud, wäljarändamise ajal küll faktiliselt proletaarseid olid. Nimelt uute, paremate maade peale jõudes ja wõrdlemisi lahedamates poliitikalistes tingimistes elades, akkasid asunikud pea majanduslikult kosuma ning mõnel pool koguni rikkaks saama. Nii sündis wiimaks, et endised Eesti maatamehed, sulased jne. nüüd niipalju maid omandasid, et wõõrast töödudu akkasid tarwitama, ise tööst koguni emale jäädes. Neil ilmusid jõukuse tagatipuna toredad majad, rahakapitalid, oma klawerid ja autod. Arusaadaw, et mehe juures, kes enam ei tööta ja autos sõidab, ei wõi proletaarset ilmawaadet oodata.

Kuid mitte igalpool ei läinud asi nii kaugemale. Paljud, iseäranis wiimase ajajärgu wäljarändajad ei leidnud juba ees tühje maid ja pidid oma tööjõudu Wene mõisnikkudele ehk wabrikomanikkudele müüma. Nii oli iseäranis lugu Peterburi kubermangus, Jamburi, Peterhofi maakondades ja linnades. Sellepärast leiame siin pärast oktoobrirewolutsiooni maal kaunis rohkel arwul Eesti kommunaarisid. Linnades aga näeme, et Eesti töörahwas ühes Wene seltsilistega igalpool käsikäes wõitleb.

Nõnda siis, oktoobrirewolutsiooni silmapilgul leiame maaasundused suuremal ulgal weel kiriku, nimelt Luteri kiriku mõju all. Kirik on waimuelu keskpunkt; tema kõrwal asuwal koolil on abitähtsus — peaaegselt konfirmatsiooni wastu ette valmistada. Õpetajad koolides täidawad pastori puudusel arilikult ka usulisi kombeid ja teenistusi. Aga enne kui lähemalt asunduste aridusliku tasapinna juure asume, peame eitma pilgu arwustiku walda.

Üleüldine eestlaste arw Eestimaal ulatab praegu umbes 1½ miljonini. Wäljaspool Eesti piiri, endisel Wenemaal ühes Siberi, Kaukaasuse ja Krimmiga elab umbes 250 000 eestlast. Nimelt elab Põhja ringkonnas (ühes Peterburi linnaga) 150 000 asnikku, Moskwas 8000, Põhja Düüna kubermangus 10 000, Samaara kub. 400, Simbirski kub. 2500. Witebski kub. 2000, mujal Wenemaal umbes 10 000, Siberis kuni 50 000, Kaukaasuses 6000, Krimmis 1500.

Juba XIX a.s. teisel poolel, wäljarändamise algul wõis suuremat ulka rahwast

kirjaoskajaks pidada. 1897. a. rahwaluge-
mise järele olid eestlased kirjaoskamise
poolt esimene rahwas Wene riigis (välja-
arvatud soomlased). Kuid siiski näitas
ametlik aruanne liig madala kirjaoskajate-
protsendi, nimelt 77% Liiwi- ja 79% Eestima-
maa kohta. Et asunikud majanduslikult
igalpool eale järjele tõusid ning koolide
eest muretsesid, siis ei wõi see % asun-
dustes päris Eestist palju madalam olla.
Praegusel silmapilgul peame teda üleüldse
kuni 80% rehkendama.

Üle kõigi asunduste töötab umbes 150
kooli, neist 78 Põhja ringkonnas, seega
läbisegamine üks kool 1650 elaniku peale.
Tõepoolest leidub aga rikkamates asundus-
tes, nagu Krimmis, Samaaras, Kaukaasuses
koolisid palju tihedamalt, Krimmis näitu-
seks vähem kui 20% inge peale, kuna
waesemates asundustes nagu Siberis, Põhja-
Düüna kub. ja ka pealinnades koolidearw
elanikkudearwu kohta palju väiksem on.
Nii on Peterburis 50000 eestlase peale
6 kooli, Moskwas 8000 peale pole ühtegi.
Pealinnades on küll emakeelsete koolide
puuduses ka paremine sisseseatud Wene
koolide rohkus põhjuseks. Igatahes on pea-
linnades koolist täielik väljajäämine aru-
daseks nähtuseks, kuna läbisegi päris Wene-
maa ja Siberi (väljaarvatud Krimmi ja
Kaukaasuse asundused) koolidest seni mitte
vähem kui 20% koolialisi lapsi täieste
välja pidi jääma.

Suurem jagu koolidest — kuni 60% —
töötasid ühe õpejõuga ning 3—4 grupeega;
kuni 30% kahe õpejõuga ja ainult 10%
rohkem kui kahe õpejõuga. Kõik koolid on
esimesestmelised. Teise astme töökool
awatakse Peterburis alles tänawu sügisel.

Enne oktoobrirewolutsiooni töötasid neist
koolidest umbes 120. Kuid ühtegi neist
ei wõinud nimetada emakeelseks, sest et
emakeeles tsaariaegsete seaduste järele wõis
õpetada ainult esimesel aastal. Järgmistel
aastatel pidi õpetamine sündima Wene
keeles. Koolide arwu kaswamise kohta
pärast oktoobrirewolutsiooni peab ütleva,
et seal, kuhu ulatas kihutustöö keskohtadest,
emakeelsete koolide arw imekiireste kaswis.
Nii oli Jamburi maakonnas enne oktoobrirewolutsiooni
3, 1919. a. kewadel aga juba 13 kooli, sest siia oli
wõimalik Peterburist agitaatorisi saata.
Kaugemates asundustes, kuhu agitaatorid
seni pole ulatanud, ei ole nii suurt kaswu
mürgata. Mitmelt poolt, iseäranis sõjapiiri
tagant puuduvad aga pärast oktoobri-
rewolutsiooni teated täieste. Ülepea peab
tunnistama, et rahwas uuele nõukogude
emakeelsele koolile igalpool waimustatult

wastu tõttab ning täieste nõus on isegi
traditsioonilisest usuõpetusest lahkuma, et
aga uut kooli saada.

Tõsiseks töökooliks ei wõi olewatest
koolidest ühtegi nimetada, kuna väiksemal
mõõdul tööprotsessisi ilma iseäraliku kaswa-
tusliku tähtsuseta pea igalpool kasuta-
takse.

Wäliskooliariduse asjas peab kõigepealt
nimetama ariduseseltsisi, mida üle asun-
duste leidub umbes 100 ümber (nendest
Põhja ringkonnas umbes 50). Peab tun-
nistama, et tõsist aridusetööd neis seltsides
tehtakse õige wähe, sest kõhtadel puudu-
wad küllalt ettewalmistatud jõud. Toime-
pandawad näitemänguetendused ja muu-
sikaõhtud kannawad enamaste tüüpuslist
wäikekoodanlist laadi, mispärast teadwad
töölised neist eemale oiawad.

Raamatukogusid leidub, enamaste koo-
lide ja ariduseseltside juures, ligi 70. Kuid
raamatutearw neis on wäike, arilikult paar-
sada numbrit. Pärast oktoobrirewolutsiooni,
kus nõudmine raamatute järel suureks kas-
wis, ei olnud wõimalik seda nõudmist wai-
gistada, sest Eestimaa piir seisis kinni ning
E. t. k. kirjastuseosakond Peterburis akkas
töötama alles 1919. a. kewadel. Muuseas
peab nimetama, et asunduste waimlikus
keskpunktis, Peterburis, on riigi awaliku
raamatukogu juures kõige täielikum eesti-
keelsete raamatute kogu ja mitte ainult üle
Wenemaa, waid ka üle Eestimaa ja terwe
ilma.

Töölisklubi asuwad linnades; neid on
kokku 10 üle Wenemaa. Kõik nad asu-
wad linnades, nimelt Peterburis 5, Kroon-
linnas 1, Jamburis 1, Moskwas 1, Samaa-
ras 1, Kiiewis 1. Liikmetearw neis kõigub
50—200 wahel.

Rahwamajasid pole seni suudetud luua,
peasjaliselt raha ja jõudude puudusel, ehk
küll üksikuid katseid nimetatud sihis on
tehtud.

Täiskawanute õhtukursusi leidub um-
bes 10 kohas, peasjaliselt Põhja ring-
konnas. Õpetajateks neil on kohaste koo-
lide õpetajad. Kuulajate arw 30—40 igal
kursusel.

Nooresooseltsisid leidub ainult üksikutel
juhtumistel ja needgi kannawadenam spordi
kui kultuur-ariduslike ühisuste laadi.

Lõpuks waja nimetada töörahwaülikooli
Peterburis, mis töötab 1918. a. juulikuust
saadik 12 lektoriga ja umbes 70 kuulajaga.
Loetawad ained jagunesid ühiskonna, loo-
duseteadus-matemaatika, tehnika ja põllu-
töö osakondadesse. 1918. a. sügisel tek-
kisid ajutiselt ka ülikooli aruosakonnad
Jamburis ja Kroonlinnas.

1919. a. märtsikuus asutati Peterburis Eesti töörahwa kommuuna ülikool, kuhu alaliste kuulajate, stipendiaatide kõrwal ka wabaltpealtkuulajaid wastu wõetakse. Sellepärast pandi endine töörahwaülikool ajutiselt kinni.

Kõige vähem on seni ära tehtud eelkooli ariduse wallas. Peatakistus lasteaedade ja klubide asutamises maal seisab selles, et asunikud enamaste üksikute taludena üksteisest kaugel, põhjapoolsetes maades pealegi metsades ja laantes elawad. See takistab laste kooskaimist ja seltsimist, kui ka kohaste juhatajate ja ettevalmistatud jõudude puudus. Sellepärast pole lasteaiaid maal seni aset leidnud. Peterburi tööliste lastele asutati kommuuna, maal, Jamburi maakonnas, Koloshitsa mõisas, kus kuni 90 last kaswatust said. Ka töötas lasteaed Kroonlinnas.

Lõpuks tõin andmed ilmuwa kirjanduse kohta, mille järel E. t. k. kirjastuseosakonna poolt märtsikuust nõupidamise ajani wiie kuu jooksul väljaantud ligi 60 raamatut ja broshüüri poliitilise, ilukirjandusliku ja populaar-teadusliku sisuga. Peale selle antakse wälja kaks ajakirja, üks teaduslik-pädagoogiline: „Töörahwa Kultuur“, teine poliitiline-ilukirjanduslik: „Klassi-wõitlus“, ning kaks ajalehte (sel ajal) „Edasi“ ja „Tööline“.

Ariduslikkude ettewõtete majandusliku järje kohta wõisin wähe ead jutustada. Mitte ainult üleelataw tööstusekriis ei ole põhjuseks, et wõimata on koolisid ning rahwamajasid ja raamatukogusid paremine korraldada, waid lisaks ka see, et koha-pealsed ariduseosakonnad wäiksete rahwuste õigusi sugugi ei tunne ning nende ariduslikka ettewõtteid igakord ei toeta. Ka kohaline rahwas ei tunne oma õigusi, et ise wõiks nõukogude kaudu oma aridusetööd juhatada. Eesti sektsioonid puuduwad weel igalpool ariduseosakondade juures ka seal, kus Eesti ariduseasutuste arw üle mitmekümne ulatab. Sellest oleneb, et rahalise abi saamine peaaegu kusagil, wäljaarwatud pealinnad, ei ulata üle kooli-õpetajate palga. Kõik muud wajadused: ruumide remont ehk üür, küte, walgustus, koolide sissesead lasuwad seni rahwa enese õlgadel. Kus rahwas jõukalt elab, seal ei sünnita see olukord takistust. Kuid waesema rahwa, näituseks iljemate aastate asunikkude, mõisatööliste jne juures ei wõi samase olukorraga sugugi leppida.

Üleüldine aridusetöö juhataw keskkohas asub Peterburis. Nimelt on see Eesti sektsioon Peterburi ariduskomissariaadi wähe-mate rahwuste osakonna juures. Siin töö-

tasid peale juhataja alati kolm instruktorit, kes vähemalt Põhja ringkonna kohta palju tööd ära tegid tarwiliste juhataste and-mises ning teadete kogumises kohtadelt. Kuid kahjuks ei ulatanud nende tegewus Põhja ringkonnast kaugemale. Et aga Moskwa Eesti sektsiooni jaoks enam jõu-dusi ei jatkunud, siis jäi suurem osa kau-gete kubermangude asundustest siinamaani täieste ilma instruksioonita. Niisamati pole õnnestanud neist asundustest seni täielikka teateid ariduse järje üle koguda.

Kõike kokkuwõttes peab tunnistama, et aridusetöö asundustes edeneb ning kõige-enam rahwa isetegewus selleks kaasa aitab. Ometi on rahwa isetegewusest wähe, iseäranis sellepärast, et töö kaugeltgi mitte alati nõutawat laadi ei kann ja üleüldset wõetuna wäikekoodanluse küüsis sipleb. Suurem silmapilgu wajadus seisab peale majandusliku abi ajakohases instruksioonis, mis asunduste töörahwa keskel selget ja järjekindlat klassiteadwust ärataks ning teda ühes Wene seltsilistega ühise sihi — sotsialistliku riigikorra kindlustamisele juha-taks. Siis, kui see ülesanne õnnestab, ei tule Eesti asunikkudele enam meele oma lootusi õnnemaa leidmises panna müütilise walge laewa ja waleprohweti peale. Siis jõuawad nad arusaamisele, et on ainult üks wanailma orjusest ärapäästja laew, see on Wene rewolutsioonilaew. Kuid sellel laewal ei lehw mitte walged, waid weripunased wabadusepurjed, ning laewa tüüri-mees, s. Lenin oma kangelase käega juhib teda wankumata inimesesoo õnnemaale — uude sotsialistlikku ilma.

Niisugune oli peajoontes aruande sisu.

Pärast meie Eesti fraktsiooni aruannet lõppesid rahwuste wäljaastumised. Nõu-pidamine kuulas ära weel mõned wähe-ma tähtsusega aruanded ning otsustas siis minna tähtsama programmipunkti — organi-satsiooni küsimuse juure.

Enne kui mingit otsust uue ja otstarbe-kohase organisatsiooni kohta wasta wõtta, otsustati aga weel ariduse-rahwakomissa-riaadi waadet aridusetöö organiseerimise kohta kuulda saada ning teda lähemalt wäiksete rahwuste wajadustega tutwustada. Sellepärast otsustati uueste s. Lunatsharskit nõupidamisele kutsuda. Sm. Lunatsharski ilmus peagi nõupidamisele ja esines pikema kõnega Wene nõukoguderiigi poliitika üle ariduseküsimumes. Et s. Lunatsharski uwi-taw ja sisurikas kõne ometi üleüldist ari-dusepoliitikat käsitas ning wäiksete rah-wuste aridusetööd sugugi ei puudutanud ning et see kõne omal ajal Wene lehtedes ilmus, siis ei akka meie tema juures lähe-

malt peatama. Tähendame ainult, et ariduse-rahwakomissar selgelt ja otsekohele kõik üleüldise aridusetöö eitawad ja jaatawad küljed ära näitas. Kõige suuremad raskused walitsewad kooliküsimuses. Töö printsiibi teostamine koolielus pole seni õnnestanud, nõnda et uus kool weel pooleli loomata, kuna wana kodanline kool wälja on suremas. Esimese astme koolidega on lugu wõrdlemisi kergem. Kuigi ka siin weel palju seni wõitmata raskusi ees, siiski on jõutud küsimust surnud punktilt nihutada. Nii õpilaste kui ka õpetajate poolt neis koolides pole enam märgata waenu uue kooli wastu, mõnikord koguni ümberpöördud, tuldakse waimustusega suurele kaswusereformile wastu. Maakoolide seisukord on küll kriitiline, sest et endine kool maatöö nõudmistele ei wasta, ja wanaks õppusekooliks seda jätta on wõimata, tihti juba raamatute ja õpeabinõude puudusel. Ometi on siin ees lootusrikas tulewik, iseäranis sel juhtumisel, kui korda läheb maakoolisi otsekohesteks põllutöökoolideks ümber muuta. Palju alwem on aga lugu teise astme koolides. Siin õppisid wiimase ajani otsustawas enamuses kodanlaste lapsed, ning ka õpetajad siin lugesid endid aristokraatideks rahwakoolideõpetajatega wõrreldes. Sellepärast ei tulnud siin pea kusgi awalikuks kaastundmist sotsialistliku kaswusereformile. Otse ümberpöördud, igalpool walitses töötõrge (sabotage) ja otsekohene ehk kaudne wastutõõtamine. Sellepärast peab tulewikus teise astme kool järjekindlalt demokratiseeritama selle läbi, et sinna suuremal arwul töölistenoortsugu akatakse juhtima. Ning mitte kergem ei ole seisukord kõrgemates koolides, iseäranis ühiskonnateaduse professoride ulgas, kus nõukogudewalitsusel niisamati täieste pooleoidjad puuduwad. Ka siin tuleb otsustawat puhastustööd teha ning kõike lootust tõuswa töölistenoorsöö peale panna, kes kõrgemad õpeasutused järjekindlalt sotsialismuse radadele wiiks.

Rõõmustawamaid silmapilke pakub eelkooliariduse wald. Lasteaedade, lasteklubide ja mänguplatside siginimine on mitmel pool imestamistarawat oogu wõtnud. On kubermangusi (näituseks Kostroma kub.), kus rahwas waimustusega lasteaedu terwitab ning iseseiswalt kõik walmis on nende sisseseadeks tegema, kui riik aga kohased juhatajad muretseb.

Kõige rohkem on õnnestanud töö wäliskooliariduse wallas. Siin on astutud niisugusid iiglasammusid, et Wenemaa, kes seni kõige tagurlasem riik oli ariduseelus,

nüüd juba mitmes asjas Lääne-Euroopa „aritud“ riikidest kaugele ette on jõudnud. Nii on lugu töölisteklubidega, rahwaülikoolidega, rahwateatritega jne. Seda iiglaedu tunnistawad isegi erapooletud Lääne-Euroopa esitajad, näituseks need wäljamaa ajakirjanikud, kes praegu Moskwas on.

Nõnda siis pole seisukord kaugeltgi lootusetu, waid iga päew toob uusi kogumusi ja ühes ka uusi wõitusi. Ning nõupidamise saadikud, kui ka terwe Wenemaa aridusetöölised wõiwad töötada kindlas usus sotsialismuse aate wõidu sisse terwes ilmas.

Pärast kõnet tutwustas nõupidamise presiidium s. Lunatsharskit nõupidamise töodega ning kawatsustega uue wäiksete rahwuste aridusetöö organisatsiooni kohta. Sm. Lunatsharski tunnistas otsekohele üles, et tal seni täieste puudusid andmed wäiksete rahwuste wajaadustest arusaamiseks. Nüüd, kus ta enesele seisukorda selgitanud, on ta nõus omalt poolt kõik tegema, et wäiksete rahwuste aridusetöö Wene omaga vähemalt ühekõrgusele tõstetaks.

Pärast seda asus nõupidamine uue jõuga organisatsiooni küsimuse kallale ning pikemate waieluste järele wõeti wastu järgmine resolutsioon:

„Esimene nõukogude-Wenemaa mitte-wenekeelsete töötajate rahwa ulkade aridusetöölise nõupidamine arutas oma koosolekul enda organiseerimise küsimust ning jõudis kindlale otsusele, et wäimate rahwuste osakond (Moskwas) tema esialgses kokkuseades polnud mitte täieste sobitud nende ülesannete täitmiseks, mis tema kohuseks olid.

1) Nõupidamine juhib tähelepanekut selle peale, et wäimate rahwuste ariduslikkude wajaaduste täitmiseks ei wõi seada seda küsimust niisugusele pinnale, kus ühesugused asutused loodaks aridusetöö tegemiseks nende rahwuste keskel, kes üksteisest järsult lahku lähewad oma kultuurilise ja ajaloolise arenemise poolest.

2) Nõupidamine leiab, et siiamani ei ole mitte küllalt tähelepanekut pöördud nende Wenemaa rahwuste kultuurilise tasapinna tõstmiseks, kes isewalitsuse poliitika läbi oma arenemises märksa taha on jäänud.

Nende rahwuste keskel waja kõwendada instruktorite walgustawat tegewust, kui ühte tegurit nende rahwuste kõige kiiremaks wabastamiseks nende pimedusest ja kodanliste kihtide kahjuliku ideoloogilise mõju alt ning nende rahwuste töötajate ulkade eelwägede kaasakiskumiseks isetege-

wusele ning liginemisele ümberseiswatele rahwaukadele.

3) Wähematerahwuste osakond peab alles jääma; selle osakonna juhataja peab olema arid.-rahwakomissariaadi kolleegiumi liige otsustawa ääleõigusega kõigis küsimustes.

Sektsioonide asemel luuakse ariduse-rahwakomissariaadis instruktorite kolleegium igas osakonnas; ühes sellega antakse õigus kõige laiemalt tarwitawate keelte kolleegiumidele ehk ühendatud keelte gruppide komisjonidele endid esitada nii arid.-r.-k. kolleegiumis, osakondades ja sektsioonides, kui ka arid.-r.-k. keskkomisjonis nende küsimuste otsustamise ajal, mis seda ehk teist keelt puudutawad — otsustawa ääleõigusega.

4) Sektsioonid (подотделы) kohtadel peawad alal oitama, et juhatada ja õiget sihti anda instruktorite tegewusele; seal aga, kus nende töö pole wiljakas ja ei wasta oma ülesannetele, peawad nad saama toetatud uute instruktoritega.

5) Sektsioonide ja instruktorite kolleegiumide esitus kohtadel r.-a. osak. kolleegiumides sünnib samal alal mis keskkohas.

Nõupidamine juhib arid. r.-k. tähelpanekut selle peale, et peab wälja töötatama vähemate rahwuste osakondade töö juhatuskirja, kui ka tema abiasutustele kohtadel, silmas pidades iga rahwuse kultuuralist tasapinda; selle juhatuskirja alusesse peab pandama kõik need materjaalid, mis annab käesolew nõupidamine vähemate rahwuste walgustuse tööle kaasaitamise mõttes.

Nõupidamine paneb arid.-r.-k-le ette tõsisemat tähelpanekut pöördma nende takistuste peale, mis mõnikord ette tulewad wähi. rahw. aridusetöölise töö juures mõnesuguste prowintsi ariduseosakondade ja teiste nõukogudeasutuste poolt selle tõttu, et nad vähemate rahwuste kultuuralistest wajadustest alwaste aru saawad.

Nõupidamine awaldab kindlat usku, et arid. r.-k. tuleb wastu kõigile vähemate rahwuste wajadustele ja seab nende walgustetöö tarwiliku kõrgusele, nagu seda nõuawad üleilmliku rewolutsiooni uwid.

Resolutsiooni wastuwõtmisega lõppes nõupidamine, kõigi osawõtjate juures ead mõju järele jättes.

J. J.

Udmordi rahwa esitaja aruanne

esimesel ülewenemaalisel wäkerahwaste aridusetöölise nõupidamisel
Moskwas 10—22. augustil 1919.

Udmordi (seni waleste nimetatud Wotjaki) rahwast¹ elab mitmes Uurali ja Wolga äärsetes kubermangudes üks miljon. Udmordi rahwa keskpunkt on Wjatka kubermang, kus ta arw kuni 750000 ulatab. Peale udmordide elawad Wjatka kubermangus järgmised rahwused: Mari, Tatari, Besermäni, Eesti (88 inge 1912. a. teadete järele), Perma, Sürjääni ja Wene rahwas. Peale Wjatka kubermangu on udmordid laiali pillatud Permi, Kaasani, Ufa, Orenburi, Samara ja Jenisei kubermangus. Käesolewale nõupidamisele on ilmunud saadikud, arwu pooltest kuus, ainult Wjatka kub. Udmortide poolt, sellepärast ei kanna aruanne ka terve Udmordi rahwa aruande

laadi, waid puudutab ainult Wjatka kuberm. udmortisid.

See miljoniline Udmordi rahwas on seni ilma oma organisatsioonita ja esitajata keskkohas. Tõsi küll, esimesel ülewenemaalisel Udmordi rahwa kongressil 1918. a. juunikuus waliti esitajaks sm Prokopjew, kes oli ka rahwusajadekomissariaadis 1918. a. juulikuust. Praegu on ta mobiliseeritud ja töötab punases-sõjawäes.

Udmordi rahwa peaülespidamine on põlluja käsitöö. Udmordi rahwas on sõna täies mõttes talupojarahwas, tema seas ei leidu wabrikuproletariaati sugugi. Udmordid kuuluvad nende rahwaste ulka, kellel puudub oma kirjandus ja kultuur, sellepärast tuleb neid nii majanduslikult kui ka muis asjus wäga tahajäänuks lugeda. Oma tahajääwuse tõttu seisid udmordid eemal igasugu klassiwõitlusest, kuni nende maa ärawõitmiseni walgekaardi rööwsalkade poolt, ning nad wõtsid ühetaoliselt wastu kõiki walitsusekorde. Pärast udmortide

¹ Udmordi (ehk Wotjaki) rahwas on Ida-Soome rahwuste perekonnast, seega Eesti rahwale sugulane. Mahutame siin oma „sugulastega“ tutvustamiseks aruandja nõusolemisel sm Perewoshtskowi aruande (tõlkes), seda enam et temas uusi teaduslikka andmeid leidub.

maa wabastamist walgekaardi rööwsalkade alt wõib märgata otsustawat minekut nõukogudewalitsuse poole ning eitawat wahakorda walgetega.

Terwet sõja ja klassiwõitluse raskust 1918. a. juunikuust kuni 1919. a. juunikuuni said tunda need udmordid, kes elawad Sarapuli, Glasowi maakondades ja Malmõshi maakonna põhjapoolses osas. Sellepärast ei wõi ka imeks panna, et neis kohtades ariduse ja kultuura alal wäga wähe ära on tehtud; siin akkas töö edema alles 1919. a. juunikuust. Just neil päiwil korraldati mõnesugused Udmordi organisatsioonid, aga wäerinna liikumise pärast lagunesid nad pea. Kõik tegewad töõjõud wõeti üleüldise mobilisatsiooni puhul sõjawäkke; kohtadel walitseb seega täieline töõtajatepuudus. Peale sõjasündmuste töid suurt raskust sellekohaste aridustöö dekreetide elussewiimise juures kohaline waimulik seisus ja Udmordi aritlased. Arutihti oli kuulda selle wäheteadwa aritlastekihi poolt protesti emakeelse õpetamise wastu Udmordi koolides.

Seltsimehed aritlased, kes nii arwasid, eksisid raskeste; et seda tõendada, waja meele tuletada, et ükski terve mõistusega inimene ei saa wäielda emakeelse õpetuse tulu wastu koolis, wäljaspool kooli ja enne kooli, kui õpilased ühtegi wenekeelset sõna ei oska.

Kuni oktoobrirewolutsioonini edenes kirjaoskamine Udmordi rahwa juures wäga wisalt. Pärast oktoobripöõret wõib pimedates Udmordi rahwaulkades märgata elawat tungi kirjaoskuse poole. Suureks abiks selle eesmärgi kättesaamise juures praegusel silmapilgul on õpetamine emakeeles. Enne, tsariwalitsuse ajal, kus täit muulaste wenesutamist püüti, anti koolides õpetust ainult wõõras, lapsele tundmata Wene keeles. Koolis oli emakeeles kõnelemine keeldud. Kool näis seepärast lapsele misgi irmutusenena. Arutihti wõis näha juhtumisi, kus ema last kõige wähema pahanduse eest ähwardas koolisaatmisega nuhelda.

Koolitöö ei seisa ka praegusel ajal nõutawal kõrgusel, sest udmortide maa on alles ilja aja eest walgete alt wabaks saanud. Peale sõjaolude awaldas mõju koolitöö peale ka sügisest saadik laialilagunenud ispaaniaaigus, kewadest peale aga weel plekiline soetõbi.

Tööprotsessid koolides ei ole mitte kaugegti läbi wiidud. Mitte kõigis koolides pole õpetatud isegi käsitööd ega kunsti; mitte igalpool pole aritud kooli wiljaaedu, mitte igalpool pole sooje ommikusõõkisid; sooje riideid ega jalanõusid pole Udmordi

koolidele jagatud; mitte igalpool pole ette wõetud õpesõitused ega -käikusid. Koolide-ruumid suuremal ulgal juhtumistel ei wasta terwisoiunõudmistele. Mitte wäike pole koolidearw, mis sõjasündmuste all kannatanud, nii et seal pole ühtegi õperaamatut, ühtegi käsiraamatut, ühtegi pliiatsit, ühtegi sullepead. Täieline emakeelsete aabitsate ja õperaamatute puudus. Mitte igalpool pole ühiselumajasid, mis soojade ommikusõõkide wäljaandmist raskendab. Waja iga kooli juure ühiselumaja asutada. Kooliarstisid pole olemas. Laialilagunenud taudide wastu wõideldakse wäga nõrgalt, arstijõudude ja rohtude puudusel. Paljudes waldades puuduwad samasugu põhjustel welskeritepunktid.

Udmordi rahwa ülespidamine arstiabi wastu, rahwa pimeduse tõttu, on kahtlew. Udmort on walmis ühe ja sellesama aigusega pöõrama arsti ja nõia poole. Mitmesuguste aiguste tekkimist seletab udmort weel salajõudude sünnitamisest.¹

Pühakujud on kõigist koolidest eemaldatud, usuõpetus kooliprogrammist wälja eidetud; teima õpetamist wäljaspool kooli pole märgata. Wäliskooli aridustöö on edenenud peaasjaliselt Jelabuga ja osalt Malmõshi maakondades. Siin pandi toime ettelugemisi, õhtukursusid, kõnesid, näite-õhtuid. On asutatud ariduseseltsi.

Eelkoolitööd on niisamuti neis maakondades tehtud. On olemas wäike arw Udmordi lasteaedu, -lagedaid ja -warjupaiku.

Poliitiline töö edeneb nõrgalt. Kõik parteitegelased on sõjawäe poliitikaosakondadesse wõetud. Praegu leidub wäga wäikesel arwul Udmordi agitaatorid. Agitatsioon Wene keeles awaldab wäga wähe mõju, sest et suurem osa rahwast, iseäranis naised, ei saa Wene keelest aru.

Kirjastustöö, millest ariduse ja agitatsiooni töö edu oleneb, on wiletsas korras. Ajaleht, mis Jelabugas üks kord nädalas ilmub, jäi wäerinna liginemisega kinni. Kaasanis ilmus 10 nummert ajakirjast „Põllutöö“. Wjatkas akkas märtsikuus ilmuma ajaleht „Jugõt-süres“ („Ele tee“), kuid oma lühidal kestwusel on ta mitu korda ajuti-selt kinni jäänud.

Praegusel ajal ilmub Wjatka kubermangus ainult üks Udmordi leht „Gudõri“ (Äike) Jelabuga linnas. On olemas tõlkes wäike arw poliitilisi raamatukesi: „Nõukogude konstitutsioon“, „Ämblikud jakärbesed“, „Karl Liebknecht“, „Kelle poolt olete teie, talu-

¹ Udmordid on weel suurel määdul wana paganaisu mõju all. Tõlkija täh.

pojad, ja keda aitate", kogu Udmordi luuletusi ja laule, mõned näidendid ja Udmordi-Wene sõnaraamat.

Üheks kirjastusetöö peataktuseks on rahvusliku trükikoja kui ka Udmordi trükitehniku puudumine. Oma tehniku puudusel tarwitawad udmordid Wene tehnikku, mõni täht väljaeidetud ja mõni Udmordi äalik asemele pandud. Suureks takistuseks kirjastuses on ka ainelise abi puudus.

Kokkuseatud eelarwete peale pole keskkohast raha saadud. Wjatka kubermangu rahwuste vähemuste osakond, kes keskkohast raha oma olemasolemiseks pole saanud, oli sunnitud kubermangu täidesaatwakomitee summadest 75 000 rubla laenama. Rahwusajadekomissariaadi poolt lubatud summa pole välja antud, sest et keskkohas Udmordi esitaja puudub. Ilma ühenduseta keskkohas pole ülepea võimalik wiljakat tööd teha.

Kohtade peal olewad organisatsioonid, nagu poliitikaline sektsioon, Udmordi sektsioon, rahwustewähemuste sektsioonid aridusosakondade juures ei wasta milgi tingimisel ajanõudmistele, sest need organisatsioonid on koorjatud suurte kohustega, ilma õigusteta. Rahwustewähemuste alamosakonnad aridusosakondade juures on

ilma tarwilise arwu kooliaridusega instruktoriteta; wäliskooli ja eelkooli instruktorid pole koguni olemas. Mõnes maakonnas tundub iseäranis teraw rahwuslikkude koolitööliste puudus; õpetajate puudusel antakse paljudes koolides õpetust Wene keeles isikute poolt, kes Udmordi elu-olu ja keelt sugugi ei tunne. Glasowi maakonnas leidub näituseks õpetajaid Peterburist, kes puhtais Udmordi koolides töötawad. Udmordi õppijate ja õpetajate arwu kohta puuduwad arwulised andmed täieste. Õppijate kohta on teada ainult, et Glasowi maakonnas leidub neid 12797 inge, Slobodski maakonnas 316 inge. Koolide rahwustamist täies mõttes pole läbi wiidud. Puhtaid Udmordi õpeasutusi on olemas ainult kaks kooliõpetajate seminari: Jelabugas ja Multanas, awatud 1918. aastal. Malmõshis awati neljakuulised õpetajatekursused, kus 50 udmordi õpib. Ainult mitmesuguste kursuste awamise läbi wõib walmistada aridusetöölisi ja Udmordi ariduslikku tasapinda tõsta. Ainult siis wõib see tahajäänud rahwas wabalt sammuda mõõda walguseteed ja tulla teadmise ning õnne juure, sest teadus juhib kommunismi radadele.

Udmordi rahwa esitaja

S. Perewostshikow.

Sm Lunatsharski waade wana ja uue kultuura wahekorra peale.

Wana ja uue teaduse ja kunsti wahekorra-st on wiimasel ajal palju kirjutatud nii Wene kui ka Eesti ajakirjanduses, kuid enamaste liig pealiskaudselt, ilma et küsimuse sisse sügawamalt oleks tungitud. Sellepärast on uuitaw kuulda sm Lunatsharski arwamist, sest et sm Lunatsharski juba kauemat aega ja põhjalikumalt kui üksigi teine praeguse aja töörahwa juhtidest, proletaarse kultuura loomiseks teaduses, kirjanduses ja lõpuks riigielus on töötanud. Need waated leiame kõige paremine kokku wõetud tema artiklis, ajakirjas „Грядущее“ nr 4, 1919. a., pealkirja all: „Weel Proletkuldast ja nõukogude kultuura-tööst.“ „Mida see tähendab, töörahwa-aridus?“ küsib siin Lunatsharski. „See tähendab, esiteks, nende üleinimlikkude teaduse- ja kunstiwaartuste laialilaotamist, millela ei wõi saada arusaajaks inimeseks, millela proletariaat jääb barbaarlaseks, mille

omandamiseta ta ei wõi tõsiselt kasutada ei wõimu, ei walmistamiseriistu, mida ta on wõitnud.

See on iiglaülesanne.

Temale peame juure lisama weel ühe: töörahwaariduseks peab nimetama ka puhtalt proletaarsete aadete laialilaotamist, esiteks töörahwa enese nõrgalt aritud ümbruskonnas, teiseks talurahwa ja kehaliselt töötawa rahwa ulkades üleüldse, lõpuks aritlaste keskel.

Kas on juba töörahwal niisugust aatelist wara, mida ta wõib wastuwaidlemata omaks tunnistada?

Jah, mõnes wallas on; kõige enam välja-töötatud marksismi õpetuse osad, iseäranis ühiskonna- ja majandusteaduses, vähemal mõõdul ajaloo ja filosoofias, wõiwad praegusel ajal otsustawalt nõuda omale seaduse-pärast kohta, esimest kohta ülikoolides, raamatukogudes jne.

Meie praktilise ja poliitikalise programmi alus on imestamise väärt pärandus, mis peab saama tuntavaks kõigile ja igaühele meie poliitikalises kihutustöös; sellepärast peab neid edustama kõigi riigi organide kaudu.

Kuid kui ka meie võtame arvele seda puhtasproletaarset elementi, mida riigi aparat omandab ja ulkade teadwusesse edasi wiib, ka siis näeme meie, et ta sünnitab oma kogustiku poolest võrdlemisi väikse osa sellest, mis riigi kultuura tööks tuleb nimetada.

Kes akkab ometi salgama, et teaduse õpetamises, näituseks, peame meie kasutama kõike kogutud elutarkust? Võib olla et meil korda läheb teatawal moodsul muuta neid õpetamisemetoodisid, aga ka see ülesanne wiib õige pikale.

Kunstiwallas meie ei wõi milgiwiisil töörahwale täiesti wõõraks jätta neid imetöösid, mida inimesesoo geenius on kogunud.

Siin puutume kokku kahe äärmise wooluga, mille eest waja igapidi oida töörahwategelasi, kes riigi kultuuratöele asuwad.

On inimesi kes arwawad, et iga „wana“ teaduse ja „wana“ kunsti laialilaotamine on kodanliste maitsete toetamine, neetud „kultuurakandmine“, noore sotsialismi keha kihwtitamine lagunewa raugailma weraga.

Selle eksiwaate äärmisi esitajaid leidub võrdlemisi wähe, kuid kahju mida nad toowad wõiks olla suur. On tähelepanemise väärt, et mõned üle mõistuse oolsad töörahwakultuura pooleoidjad laulawad siin ühes toonis futuristidega, kes ka aeg-ajalt tunnistawad, et soowitaw olla peaaegu füüsiliselt ära äwitada kõike wana kultuurat ning et proletariaat lepiks nende, seni kaugelgi mitte usutawate katsetega, mis nende eneste meelest tõsine kunst on.

Ei, tuhat esimest korda kinnitan, et töörahwas peab üles astuma *täies inimesesoo ariduse sõjariistus*; tema on ajalooline

klass, ta peab sammuma edasi ühenduses minewikuga.

Minewiku teadust ja kunsti kõrwale eita nende kodanlise laadi ettekäänatega on niisama mõttetü kui selsamal põhjusel kõrwale eita masinad wabrikutes ehk raudteel.

Teine äärmine wool seisab selles, et üleüldisest teaduslikust ehk kunsti-tööst joo-wastatud inimesed ütlewad: waat see ongi päris proletaarne töö; kui aga teda natuke kasta ehk marksismi ühiskonnateadust ning kommunistlikku programmi peale määrida, siis saamegi kätte seda mida meile waja.

Ei jätku jõudu, et sellele woolule küllalt wastu panna; suur töörahwaklass uueneb pikkamisi kultuura ladwast kuni aluseni. Ta töötab wälja oma suurepärase stiili, mis awaldab ennast kõigis kunstiwaldades, ta paneb temasse täiesti uue inge, proletariaat muudab ka teaduse enese sisemise ehituse. Juba nüüd wõib ette aimata, kuhu poole areneb tema meteoroloogia.

Kui teie mõtleksite praegu riigile kaela suruda ülesannet — laiali laotada ainult uut, ainult proletaarset, siis eidaksime meie töörahwa barbaarsusesse, meie raiuksime temal juured alt ära, ja ei oleks midagi imestamisewäärilist, kui töörahwa loowuse wili teaduse- ja kunstiwallas selle juures kõhnaks ja kängu jääks.

Riigi ülesanne seisab selles, et edendada tõsiseid wastuwaidlemata teadmisi, mida töörahwas on kätte wõitnud ainult mõnes wallas, mis tihedalt tema wõitlusega kokku puuduwad ja laia lainena kastawad töörahwa põldu kõige selle rikkalt sigitawa materjaliga, mille pärijana ta esineb.

Agä kui selle järel teie ütleksite, et wõib jääda tuimaks *töörahwa iseseiswate otsimiste* wastu, töörahwaklassi esitajate waewa wastu oma enese kunsti wormide, oma enese teaduse teede otsimise wastu, siis oleks see jällegi kõige aletsemise wäärilisem eksitus.

Töörahwafubi.

Inimesesoo ajaloos, mis klassiwõitlusega täidetud, on ülesandeid, mis töolisteflassi walitsufesje astumisel kui ka uue elu loomisel tarwiilifud on, nimelt: koondus ühiskondadesse ja enda ülesannetest arusaamine. Ühesugune arusaamine pöhiwaadetest on ühiskonnale sama tarwiilif kui üsifikule inimesele õh. Need pöhiwaated, tunded loowad flassi kultuura ja on üsemendiks, mis neid üheks terweks liidab.

Mida laiemad ajaloolised flassi ülesanded, mida ägedam wõitlus, seda kõrgem peab olema temast arusaamine ja solidaarjus, seda rõhkem iseseiswust wõrdlemisi flassiwaenlasega. Selles aruldases enda wabastamisefes peetawas töörahwa wõitluses on üfääransis juured need nõuded, mis endid sõjas kofkultitumisel ilmutawad. Töörahwa rewolutsioonilised wõidud on ka tingitud ästi arenenud flassi organifeeri-

mifest, mida kapitalism on loonud. Kollektivismiga on algusest täidetud tööstusliku töölise ing, sest töölise kollektiiv oli see, kus tööline oma elu mõdda saatis. Majanduslikelt ja poliitiliselt sai tööline ammugi iseseiswaks. Kuid ainult sellega ei looda veel klassi ideoloogiat. Tarwis on veel neid raudu purustada, millega teistel aladel töölise mõtted ja tunded on seotud. Tarwis on purustada kodanlik kultuurat ja selle asemele luua uus iseseisew töörahwakultuur. Siiaajani pimestab kodanline kultuur töörahwa mõistust ja äwitab tema revolutsioonilist jõudu. Kodanlike kultuura mõju eaks näituseks on meil ilmasõda, kus kõik töörahwa jõud iseenda äwitamiseks oli foondatud. Wene revolutsioon näitab meile, et tööliseulga killustamine ja nende äralahutamine keskpunktist ulkade passiwuse ja inimeste puuduse elule kutsub.

Elu ise nõuab töörahwa waimlike orjuse äwitamist, mis töörahwast wõitluses taistab. Juba on märgata tärkawa töörahwa kultuura äärjooni. Revolutsioon surus töölise inglise iseseiswuse peale pitfati, ja need oobid löid wõimaluse ja tarbe oma töörahwakultuura loomiseks. Tõusis elule uus töörahwakultuura ühjus. Juba on alganud wana kultuura ümbertöötamine, uute mõtlemise metoodide ja kunstiwormide loomine. Uue kultuura loomise juures on aluspõhjaks, esmiks sammuks töörahwakultuuri. Need klubid ei ole misgi uut, nad on alati olnud kapitalismi, revolutsiooni kui ka normaalse klassi arenemise ajajärgus, ainult mitmesuguste teiste nimetuste all; nemad täitsid oma ülesannet mitmesugustes määratud waadetes, määratud kultuurawoolus. Sõjalise-poliitilise mõiste anti klubile nii ästi walituse kui ka töölise poolt 1904—1905. a. revolutsiooni ajal. Tööliseklubidesse foondasid endid paljud revolutsioonilised töölisejuhid. Ainult täielik revolutsioonilise liikumise purustus lõpetas ka klubid.

Peale weebruarirevolutsiooni tõusid klubid uuesti elule, kuid aineline puudus taistatas nende laialisemat tegewust. Oktoobrirevolutsioon andis klubile täiesti waba arenemiseläigu, aga kuni wiimase ajani ei ole nende peale suuremat tähelepanemist pöördud. Ainult töörahwa loowa püüete awaldaja Proletkult wõttis täielikult ja kindlalt tööliseklubi küsimuse üles. Praeguste ajalooliste ülesannetega täielikult ühenduses olles, on klubi peaulesanne kollektiivne revolutsiooniline loow töö teaduses ja kunstis. Enda liikmete nõudeid tähele pannes organiseerib töörahwakultuuri laulukoori-, teatri-, muusika-, teaduse-, kirjanduse-, kunsti- jt. osakonnad.

Nendes klubi töötubades omandab tööline teaduslike ja kunstilise töö tehnika, arutab arwustades endised kultuurapäranded läbi, õpib

uusi kunstiwormisid looma ja omandab uusi revolutsioonilisi mõtteid.

Wanu õppimisewiisid ei wõi siin enam tarwitusele wõtta, waid kollektiivse töölise ingeelule wastab täiesti ainult selliselt kaastöötamine. Töötama peab ühiselt; üheskoos töötatakse plaanid ja ülesanded wälja. Raskuseid selgitatakse ühiselt. Ainult plaanifindla töötamise järgi walwab instruktior. Kui ta spetsialist on, siis annab ta ainult raskuste korral asjalisi näpunäiteid. Ainult neil tingimistel wõib õpilaste töö wabalt areneda ja wilja kanda.

Töörahwakultuuri peab korraldama kõne-, waieluse-, näitemängu-, pidu-, muusikadhtuid ja ühiseid jalutuskäikusi, et nende abil oma ümber laiu tööliseulke foondada, neid alalisele kokkupuntumisele wiia, ühendada sellisliku ühistundega.

Klubis peab igal õhtul tegewus olema. Klubi eeskawa peab wastama tööliseulga arenemise nõuetele ja peab ühtlasi revolutsioonilise töölise ingeelu arendama. Selleks peab teatud findla plaani järgi töötama. Kõnedele peawad järgnema läbirääkimised, mis ärataks uuitust ja fergendaks kõnest arusaamist. Kõne ehk waielused wõiwad ainult osa õhtust tarwitada, kuna teise osa laulmise, muusika ja ilulugemistele pühendatakse. Laul ja muusika peaks tunded elule kutsuma, mis kokkufõlas oleks kõnega ja sellega seda kindlustaks. Praktiselt ja teooriaselge küsimused kui ka nõuded, mis sarnastel klubidõhtudel tõusewad, peab ringide organisatsioonist selgitatama ja läbi arutatama. Sarnastel ringide tegewusel on ka suur mõju klassitunde arenemises. Ring, mis misgit eraküsimust arutab, kutsub mõtteid elule ja wiib neid kawafindlase tegewusesse, mis töölise ilmawaadet kujutab.

Töölisi enda ümber foondades ja neid tegewuse pannes muutub klubi klassiteadwuse ja wõitlusepeaks, kuhu alataja uusi liikmeid partei ja ametiühjuse tegewusesse woolab. Kõrwalisteks asutusteks klubi juures, mis temale abiks on oma ülesandes, on raamatukogu ja lugemiselaud. Nende ülesanne on wastust anda, selgitada mõnesuguseid küsimusi, aga ka mõtteid tegewusesse äratada, et omandada selgeid otfustawaid waateid. Seda saab kõige ennemini siis kätte, kui raamatukogu oma seisukoha kõrgusel on. Suurt tähelepanekut peab ka klubi tegewuse kirjelduse peale pöörama. Peawad olema ka rändawad raamatukogud, mis ühenduses on suure keskraamatukoguga.

Et töölise noortfugu kokkufõlalisele kehale arenemisele wiia, selleks on kehakultuura jaalid. Suurem rõht tuleb siin rütmilise spordi peale panna.

Klubi juures peab einelaud-foomatuba olema. Sõomatuba meelitaks töölise trahterist ära ja

ärataks temas soovi waba aega klubi mööda saata. Einelaul peawad ajalehed ja ajakirjad olema. Tähtis on ka see, et iga klubi liige oleks uuitatud ühest ehk teisest klubi tegewusearust. Minult kõigi liikmete kaastöötusel wõib klubi sarnaseks muutuda, et ta ühiskonnale kooliks saaks.

Klubi peab oma ülesandele wastama ja kodust tumet äratama, peab wastama ilutundele, mis töörahwaklubile kohane. Selle kõige kättesaamiseks on tarwis muuta teiseks kasarmutaolised töölisklubid, kus kaunistuseks ainult plakadid ja töölisterühmade pildid. Kulude peale ei tohi waadata, waid tuleb klubi kaunistus spetsialistide ooleks anda. Tarwis on muretseda pildid, kujud, lilled, ja kõik nii korraldada, sisse seadida, et see terve ümbrusega kokkukõlas oleks.

Töörahwaklubi ümber tuleb koondada ka noorte ja lasteklubid. Sellega koondaks klubi

enda ümber terve töörahwaperekonna ja peaks süsteemilist wõitlust kodanluse perekonnawii-figa. Sellepärast on kõige tarwilikum klubi tegewusesse tõmmata töölise-ema, kellele abiks lastekaswatuse juures saaks olla ja teda ühtlasi töölisklassi ühiskonna uwidega tutvustada. Sellepärast peab kõigesuuremat tähelepanemist just klubi juure koondatud lasteorganisatsioonide peale pööratama. Tarwis on ka kursuseid korraldada, kus emad õpetust saaks niiasti üleüldisearidusliselt kui ka lastega ümberkäimises ja kaswatamises. Ütenda sisse seatud klubi wõib kõige paremine mõjuda nende töölisklasside peale, kes praegu väljaspool töölisklassiorganisatsioonid seisawad ja luua terve rea kindla mõllemise ja selge ilma- waatega töölisklassi.

Niisugused wõiwad töörahwaklubi tegelised tagajärjed olla.

S. Krizhuzhanowski.

Misugune saab tulewikus kunst?

Sotsialistliku kunsti küsimust on Wene ajakirjanduses wiimasel ajal alalõpmata käsitatud nii wähemates artiklites kui ka suuremates töödes. Wõimata on kõikiest immunud arwamistest ja mõtete mitmesugusest lühidatgi kokkuvõtet teha. Et ometi awaldatud waadete keskjoont leida, selleks oleks wast kohane tuua wäljawõtteid mõnest üksikust, enam järjekindlast ja mõtterikkast tööst. Niisugune on meie arwates Boris Kuschneri artikkel ajakirjas „Наш Путь“, mai 1918, pealkirja all: „Materjalide rewolutsioon“.

Kodanlik-kapitalistlik ilmaford, kui ka kõik endised, kirjutas Kuschner, seisib tema alusesse seatud wahetõrjade muutmatus põhjusemõtte juures. Nende aluste puutumatus ja püha wanumatus walitses ning sai alati kaitsitud kui kindel juhtnõu seadusandmises, poliitikas ja elus. Umetslikult paratamata ideoloogia wajutas oma jälje ka waimlikku kultuurasse. Tõrkis konserwatiivne, tarretanud meeleolu. Ta aitas kaasa iseloomu lüühenemisele ja loole. Ta töötas wälja arjunnuse näha asju ainult rahas ja kiwistanud olekus.

Proletaarne-sotsialistlik waade maailma peale on oma aluses paratamata rewolutsiooniline. Töörahwal pole mingit wara, peale tema töö. Terwes ilmas pole niisugust asju ega wahetõrde, mida ta püüaks alal oida. Loow töö on juba iseenesest wahetpidamata üleminek wana arjuni juurest uue arjunnata juure. Sotsialism on lõpmata kangelasewõõ täienemiseks.

Ja ta on täiuseni mitmesugune.

Sellepärast on sotsialismile kaaselawatele nii omane ja iseloomustaw liikumiseaade, kui kodanlik-kapitalistliku ilmale omane oli tarwetuse waim.

Seega oleks esimeseks uue kunsti tundemärgiks tema liikuwus.

Teiseks tähtsamaks aateks oleks uskade aade. See kord, mis praegu sureb Wenemaal nõukogude käe all, on rahakoti eesõiguste kord. Muuseas oli rikkate kihide eesõiguseks ka kunst.

Eesõigustatuid oli wähe. Kunstnikud olid sunnitud oma tööde juures wäga piiratud tarwitajatearwuga rehkendama.

See tegi nende kawatsused wähe kättesaadawateks ja intiimseteks.

Kompositsioonid olid salongiliselt-liigkeerulised ehk kabinetlikult-sügawmõttelised.

Sotsialistlikus ühiskonnas wõib waewalt ette tulla suur wajadus niisugustes toodetes.

Lähinewatel tulewikufallastel suudame meie juba nüüd märgata uute ilmalõpmata tarwitajateuljade weepaisu. Niisuguse ühediislikka filmi ja kõrwu. Seal tahawad terwed linnad ühekorraga näha ja kuulda. Terme põhikihit, rahwa okeani sügawus lööb kihama ning nõuab siis mürinal temale tarwilikka kunsti-wäärtsi.

Niisuguse kuulmata nõudmise surwe all kaswawad wõimaks ja määratuks kunstnikkude kawatsused.

Eiikumine ja ulk — see on kunsti sotsialistliku revolutsiooni wastuwaidlemata põhjus-seadus.

Niite ainult kunstnikkude kompositsioonilised kawatfused, waid ka tööde materjalide wäljawalik peab end uute seaduste waimu alla paenutama.

Seft teiseks muutub kõikide mõõtmiste mõõdupuu.

Tulewiku muusika peab kõlama awaratele rahwakogudele. Wõib olla, terwetele linnadele üheforraga.

Tema abinõud olid aga seni sobitud ainult wäiksetele kinnistele ja kitsatele kontserdiruumidele. Nende mahutuuse järele on wäljarwatud ka praeguse aja muusikariistade esi-wõim. Kõlade iseloom ja wärwikus on nii walitud, et wõiwad kätte saada nõutawat wäljendusmõõtu ainult teatawas ümbruses.

Isegi sõjawäerkestritele, mis paraadi-plaatsidele wäljawiidud, pidi põhjalikult muutma wanade mänguriistade loomust ja wõimist ning suure ulga uusi juure leidma.

Seal aga, kus waja elisid, mis oleks kuuldawad linna elulingimistes — uulitsatel, töödodades, mitmetuhandelistel rahwakoosolekutel, waja appi wõtta isesuguseid aparatiisid, mis äärmiselt eledate ja selgete elide tekkimist wõimaldawad.

Tulewiku muusikariistadel, mis peawad wapustama sotsialistlikku taewast, on muidugi mõista wõimata mängida nii wiulit kui metskantarwe.

Kokkufõla, ühenduse ning järjekorralise wahelduse põhjused, mille mõõtmata raskusele suudawad wasta panna ainult terwete linnade awarused, peawad niisamati lahku minema olewiku muusika loomisest, nagu suitsuoni ehitamise mõtted lahku läbewad kahetümnefordsete majade ehitamisest.

Uulitsa plakatite täidewiimise juures, mis mitu majakorda katawad, jääb abituks kõige peenem minewiku tehnika, mis andis ilgawaid tagajärgi wäiksetel piltidel.

Kui piltisid maaliti pintsliga ja wäljarehendamati wäikeste tõmmetega, siis nõuab plakatite maalimine arju, luude, nuustisid, oogsaid ja wõimsaid käelikutusi.

Nii kuulsaks saanud palitra jääb aruldafets asjaks, mida lõpuks tuntakse ainult nime poolest, nagu klassifikailma lüürat ehk toturnesi.

Demokraatlik, enam mahutaw ja luuale omane pang saab kustuma ajaloojargu kunstnikkude peenemaitseliste sümboli järeltulijaks.

Praegune ehituskunst nõuab wähtawat ja pikka raskete kiwide ladumist ning nende alatlast kinnitamist. Kui wõrdlemata kiire ja wiljakas on betoni walamine ning kergete, elisewate nagu pillikeeled, raudpalkide kruwtamine.

Ei tarwitse olla prohwet, et olewiku muusikariistade ning nende elide ääbumist sotsialistlikus muusikas ette näha. Need riistad ei saa walmis tõuswate ülesannetega. Nad ei suuda walgistada kaswawate ja kärarikaste ulkade nõudmisi.

Nad peawad kaduma ja oma kohad wabastama uutele, mis kusagil juba, wõib olla, leidmisel.

Samajugune saatus ootab ka maaliskunsti.

Töörahwad on waja maalisi uulitsatel, lipupudel, mis paistaksid eledamini kui päike. Plakatid, mis terwe linna pidulikaks näituseks muudaksid. Nis selgesti nähtawad oleks mitme linnajao tagant. Kullast särawad, et ilgada ja wälja paista wärwirikkal majade, katuste ja forsnate tagaseinal.

Arapehtinud auwäärt minewiku materjalide asemel tuleb uusi mõelda ja leida.

Seni tarwitusel olewad wärwide ühendamisid, jaotused ja kofkuseade tuleb uute wasta ümber wahetada.

Nii suure waewaga saadud perspektiivi wahekorrad tuleb pea peale pöörda.

Ei luule, ei woolimine, ei ehituskunst ega üksigi muu kunst jää taha maalist ja muusikast elawas materjalide muutmise püüdes.

Järje- ja plaanifindlast wõetakse igasühes neist tarwitatud muudatused ette, et nende wäljenduse wõimalust uute nõudmiste tasapinnani tõsta.

Suulerittmused tõusewad täienesdes lõp-mata rikkuse ja mitmesugususe. Nende ümarikud wormid, mis pärast teatawaid fordamisi kinnise ringi sünnitawad, on juba nüüd tarwitusest peaaegu kadunud. Nende asemel asuwad wabad, woolawad, liikuwad mõddud, täis ilmõpmata paenduwust, mis igas reas paneb imestama ootamata muudatustega.

Woolimises tuleb traditsioonilise marmorija brongsi asemele teras, raud, puu, köied, trosid, kõik materjalid ilma erandita, mille wajadus wõib tekkida.

Kujurairujud unustawad troostita töotuse — ainult inimese keha ja nagu woolida. Nad affawad rõõmsalt woolima, raiuma ja lõikama kõike, mis neil mõttesse tuleb.

Ehituskunsti wallast tõrjub raske raua beton, kõwa, sitke Ameerika ferma ja kerge papiermaché wälja teliskivi ja liiwakiwi, mis nii kindlalt seisid pifad aastafajad.

Kunstitööde täitmisewiis, see on materjalide ümbertöötamine ja walmistatud asjade tehnikaline täius, on kõige tihedamalt ühendatud nii kompositsiooni iseloomuga kui ka nende elustamiseks walitud ainelise koostisuga.

Loowuse kawatfuste põhjalik uuendus kui ka tarwitikkude materjalide uus walik nõuab

ka wastawalt muudetud täitmist. Kiwi- ja teliskivimüürid peawad loomulikult lõppema wõlwigiga, noolwõlwigiga, kummiga. Raudbetoni seinete lõpetus ei olene nii raskuse ja tafakaalu seadustest, ta pakub ehitajale rohkem wabadust ja loomisewõimalust.

Nii võib tuua ilmsõpmata näiteid arwatawate muudatuste wallast tulewiku funstitehnikas.

Kuid ka õeldustgi on küllalt, et otsusele jõuda tõuswa rewolutsiooni awaruse ja joo-wastawate waatepiiride kohta.

K r o o n i k a .

— *Leonardo da Vinci juubel.* Käesolewa aasta 2. mail sai täis nelisada aastat kõige waimurikkama ja mitmekülgsema Euroopa teadlase ja kunstniku Leonardo da Vinci surmast. Suur kunstitööde looja, mis imestasid ja waimustasid inimesesugu ning milledest wähe on ulatanud meieajani, iigla-ettewõtete kawatseja kujuraiumises ja inseneritöödes, milledest peaaegu midagi pole ära lõpetatud kõiksugu takistuste tõttu, on Leonardo da Vinci praegusel ajal kuulus peajasjaliselt oma kahe waimusünnitusega: maalidega „Püha õhtusöömaaeg“ ja „Monna Lisa Gioconda“. Esimene nendest maalidest on iljem rikutud sõdade, kliimaliste olude ja „parandajate“ (restauraatorite) läbi. Teine, Gioconda oitakse alal Pariisi muuseumis Louvres, kust teda 1911. a. ära warastati ning kuhu teda pärast ülesleidmist uuesti mahutati.

Kuid Leonardo da Vinci pole kuulus mitte ainult kui kunstnik, kes kunstiilmas täiesti uued teed rajas. Ta oli ka uute ideede, uute meetodide ja õpetuste looja pea kõigis loodusteaduse waldades: matemaatikas, füüsikas, keemias, anatoomias, embrioloogias, botaanikas, geoloogias, maadeteaduses, hüdrotehnikas, insenerikunstis. Ta oli Galilei, Baco ja terwe rea XVIII, XIX ning isegi XX a.s. loodusteadlaste eelkäija. Waja ainult meeletuleta tema usku lennukunstmisse. Lennukunst oli tema unistus ning Leonardo tuli selle küsimuse juure teadusliku tee kaudu, nimelt lindude lennu seadusi uurides.

Leonardo da Vinci jättis järele iiglapäranduse, mis peaaegu terwelt rööwiteel pärast tema surma laiali weeti ja ära äwitati, sest et ta oma aastasajast kaugele ette jõudis. Ainult wähesed tema lugemata käsikirjade ulgast on alles oitud ning nad sisaldawad nii suure wara teadmisi ja teaduslikka ettekuulutusi, et see peaaegu ilmuskmata näib.

Sündimise poolest Renaissance aja itaallane (sünd. a. 1452 Vinci linnas), Leonardo da Vinci ulatab oma tähtsuse poolest kau-

gele üle oma aja, oma rahwuse ning on üleilmlik inimene selle sõna tõsisel mõttes. Pealegi wiibis ta oma usu, unistuste ja aadetega alati tulewikuilmas. Wäsimata töötaja terwe oma eluaeg, on Leonardo tõsine töötawa inimesesoo sõber ja üleilmliku töörahwa ühiskonna kaunim liige.

Leonardo suured otsimised kunsti- ja teaduseilmas said wõimalikuks õitsewa majandusliku tasapinna tõttu, mille juure oli jõudnud kodanline klass selleaegses Itaalias, iseäranis Kesk- ja Põhja-Itaalia linnades. Aga et endine demokraatlik kord Itaalias tõuswa kapitalismi all juba lagunemas ja pea igalpool jõukad klassid ainuwaltisuse oma kätte aaranud olid, siis ei leidnud Leonardo kuskil kohta, kus tema suurtest püüetest oleks aru saadud ja temale wõimalus antud wabaks uurimiseks ja loomiseks. Terwe oma eluaeg rändab ta ühe selleaegse walitsejakoja juurest teise juure Itaalias, Ommikummaal, Prantsusmaal. Kõik tema suured ettewõtted jäid pooleli ehk koguni täide saatmata, ja lõpuks suri ta ise kodukohata rändajana Prantsusmaal a. 1519, nagu ta elas terwe eluaeg, waesusel.

Maailma töörahwal on põhjust teda meeles pidada kui ühte suuremat ja puhamat tõe ja iluduse otsijat inimesesoo ajaloos.

— *Teise astme töökooli küsimus Wene-maal.* Ajakirjas „Народное Просвещение“ nr 37—38 7. juunist 1919 ilmus uuitaw artikkel L. Shapiro sulest pealkirja all „Meie tee teise astme kooliküsimuses“. Shapiro rõhutab siin seda lagunemist, mis tuli awalikuks mõõdaläinud õpeaasta jooksul teise astme koolis nii õpejõudude kui ka õpilaste keskel ja millest ajakirjanduses palju juttu on tehtud. Ja tähelpanemise wäärt on see, et Shapiro neidsamu abinõusid näeb ilmunud pahe kõrwaldamiseks ning sama seisukoha wõtab teise astme kooli küsimuses, nagu seda wõtnud s. Wallner omas artiklis: „Ons kool ja eriti töökool

meie aridusasutuse ideaal?" Nii kirjutab Shapiro: Mõõdaläinud aasta jooksul walmisid wäljaspool teise astme kooli töölaliste talupoegade industriaalse-politehnilise kooli tõsised alused. Industriaalsete linnade äärtel keset tööliste noortsugu sündisid pikkamisi wabad tööliste nooresoo klubid, noorte klassiliste formatsioonide elawad keskkohad. Wõimsal noore kaswu tempol läksid nad kiirelt puhta klubi wormide juurest tõsiselt töötawate nooresoo koolide juure. Aasta jooksul kujunes ja kaswis täieõiguslik kaaswõitleja uue kooli loomises... Meie peame otsekohe ütlema: lähema aasta jooksul peab seatama meie töö keskele töölaliste-talupoegade klubid ja nooresoo koolid. Ruumid, sisseeaded, õpeabinõud, raamatud, aritud jõud, rahaabi, organiseriw algatus, kõik see peab esimeses järjekorras selle rüpesse juhutama. Kõik wärske, wäärtuslik, uus, anderikas, uwitaw peab antama nii kaugelt kui kuulajaid jathtub, kõigepealt siia. Meil ei wõi olla walikut, kui kokku puutuwad lagunewa II astme kooli ja uuesti kujunewa tööliste nooresoo kooli uid . . ."

— *Kirjastus. „Maailma kirjandus“* Wene maal, mille eesotsas kuulus kirjanik Maksim Gorki, on oma pooleaastase tegewuse jooksul suure töö ära teinud. Üleüldine kirjastuse toimetuse komisjoni käes, mis koos seisab parematest Wene kirjanikkudest, luuletajatest ja kirjanduse ajaloo-professoridest, nagu F. Batjushkow, A. Block, F. Braun, A. Wolõnski, M. Gorki, N. Gumilew, A. Lewinson, K. Tshukowski ja t. On wälja töötatud kirjastamise programm Prantsuse, Belgia, Provansi, Inglismaa ja tema asumaade, Saksa, Ameerika, Itaalia, Ispania, Portugaalia ja Skandinaawia maade kirjandusest. Lähemal ajal ilmuwad trükist Dickens'i, Flaubert'i, Anatole France, Balzac'i, Honcour'ide, Stendali, Walter-Scotti tööd spetsialistide poolt kirjutatud sissejuhatustega. Selle kõrwal valmistatakse M. Gorki toimetusel rahwawäljaannete seeria, mille lähemad anded pühendatakse Walter-Scott'i, Mark Twain'i, O. Mirbeau, O. Wilde, A. France, R. Haggardi, G. Annunzio, G. af Geierstam'i ja teiste töödele.

Wiimasel ajal on juure tekkinud weel Idamaa kirjanduse arukomisjon, mille eesotsas on teadusteakadeemia liikmed S. Oldenburg, N. Marr, prof. Kratshkowski, prof. W. Aleksejew. Sellesse ettevõttesse kuuluwad: Egiptuse, Assiiria, Baabiloni, Fõniikia, Wana-Eebrea, Gruusia, Armeenia, Wana-, Kesk- ja Uue-Persia, Siiria, Kopti, Abessiinia, Araabia, Türgi, India, Indo-Iina, India saarestiku, Tibeti, Iina, Jaapani, Mon-

gooli, Mandshuuria ja Siberi põhjaida rahwaste kirjandused.

Nõnda püüab nõukogudewalitsus rahwuwahelise töötawa inimesesoo üksuse aadet kõige laiemas ulatuses rahwaste parema waimuwaru — nende kirjanduse kaudu laiaili lautada.

— *Moskwa riigiülikooli ümberloomine.* Suwe jooksul loodi ümber uueaja nõudmiste kohaselt Moskwa ülikool. Nimelt kaotati ära endine õigusteaduse fakultet ja ajaloosakond ajalookeeleteaduse fakulteedi juures. Nende asemele loodi üks ühiskonnateadustefakultet, mis jaguneb kolme osakonda, nimelt õigus-poliitilisesse, majanduslisesse ja ajaloolisesse. Riigi õpetatud nõukogu poolt kinnitatud on järgmised toolid:

Üleüldised. Ühiskonnateadus. Teaduse ajalugu. Tehnikaajalugu.

Õigus-poliitiline osakond. Õiguse- ja riigialalugu; poliitilise ja õigluse mõtte ajalugu; nõukogude-wabariigi õigus; sotsiaalne õigus; kriminaalne ühiskonnateadus ja poliitika; rahwuwahelise wahekorra- ja õiguse ajalugu; sotsiaalne terwisoid.

Majanduslik osakond. Rahwamajanduse ja majandusliku mõtte ajalugu; kapitalistliku majanduse teooria; olewiku Euroopa ja Wenemaa majandus; majanduslik poliitika; põllumajandus; riigi ja kohaline majandus; statistika; tööliste liikumise ajalugu.

Ajaloo osakond. Wana idamaa ajalugu, antiikilma ajalugu; uute Euroopa ühiskondade ajalugu; Euroopa ja Wälis-Euroopa uuem ajalugu; sotsialismuse ajalugu; Wene rewolutsiooni ajalugu; Islami ilma ajalugu; usu ajalugu; arhæoloogia- ja materiaalne kultuur; rahwaste-geograafia.

Suurem osa professoritest on endised, aga nende kõrwal terwe rida silmapaistwaid nõukogude teadlasi ja tegelasi, nagu Bogdanow, I. Buharin, A. Goichbarg, M. Larin, M. Pawlowitsch, M. Reussner, D. Rjasanow ja t.

Uus fakultet tõmbas enese poole suure arwu kuulajaid ja töötab kuulmata elawusega.

— *Ariduse-rahwakomissar A. W. Lunatsharski* on ilja aja eest lõpetanud uue näidendi — draamalise fantaasia nime all „Lunastaja Mitra“. Näidendit on senini ainult käsikirjast autori poolt sellekohastel koosolekutel ette loetud. Ta sünnitada teise osa kolmik-näidendist (triloogiast), mille esimene osa „Tark Wasilissa“ käsikirjas juba warem ette on kantud; kolmas osa „Mooses Kohn, rahwaste juht“ saada mõne kuu pärast walmis.

Näidendi tegustik, ehk küll wõetud muinasloowallast, sisaldada rohkesti rewolutsioonilisi mõtteid ja mõlkeid, mis üleelataw ajaga ühenduses seisawad.

— Juulikuu lõpul peeti ära Moskwas esimine ülewenemaaline ariduse- ja sotsialistliku kultuuratöölise kongress. Kokku oli tulnud üle 230 saadiku. Eesti esitajad puudusid. Kongressi lähemaks ülesandeks oli uue aridusetöölise ülewenemaalise organisatsiooni loomine nõukogudewalisuse poolt kinnipandud ülewenemaalise kooliõpetajateühisuse asemel. Kongressi awamisel pidas kõne õpetajate ülesannetest ariduse-rahwakomissar Lunatsharski. Kongressi poolt wastuwõetud resolutsioonis tunnistatakse uue aridusetöölise ametiühisuse loomine tarwilikuks ja kutsutakse kõiki ariduse alal töötajaid ilma kahtluseta ja otsekohe töörahwaga, kes uut elu loob, ähte liituma.

— 27. juulil awati Moskwas suurepärase nõukogudekonstitutsiooni obelisk. Obelisk on kõrge rauabetonisammas; tema ees seisab rewolutsiooni kehastaw naisterahwakuju, kes oma käe wälja sirutanud nagu kõigi maailma rahwaste poole. Obeliski alusel on kirjutatud nõukogude-konstitutsioon kuldtähtedega. Konstitutsiooni kohal on betonist kõnetool. Awamisest wõtsid osa kõnedega Moskwa nõukogu esimees Kamenew ja ariduse-rahwakomissar Lunatsharski. Obelisk seisab mahawõetud kindral Skobelewi ausamba kohal, Moskwa nõukogu maja ees.

— Moskwas on ilja aja eest organiseeritud kõrgem teaduslik õpeasutus *Statistika Instituut*, kes oma ülesandeks muuseas teeb lähemal ajal wälja anda „Statistika Entsüklopäadiat“, mille järele juba ammu suurt wadjadust tuntakse.

— *Peterburi ariduskomissariaadi kirjastuse osakond*, mis minewa aasta juulikuus tekkis, on suure wiljakusega töötanud.

Wäljaantud on Wene klassikaliste kirjannikkude, ajakirjanikkude ja teadlaste töösi. Ülepea on aasta jooksul ilmunud trükist 5 941 000 annet 115 pealkirja all, üleüldises summas 46 644 000 rbl. eest. Pealeselle on wälja antud 27 nimetust „Rahwa Raamatukogu“ 2 400 000 eksemplaris, 2 620 000 rbl. eest. Käesolewal silmapilgul on trükis umbes 2 500 000 annet 25 000 000 rbl. wäärtuses ja 132 nimetust „Rahwa Raamatukogu“ 15 120 000 rbl. eest. Üleüldine ilmunud trükipoognate arw on 182 886 687. Nende päewade sees on kirjastus riigikirjastuse Peterburi osakonnaks nimetatud Uuematest töödest on asutud Plehanowi kirjatööde täielise kogu ja Kljutschewski „Wene ajaloo kursuse“ wiienda ande wäljaandmise juure.

— Moskwa nõukogu kirjastus on wiimasel ajal asunud suurte rewolutsionääride, kirjanikkude, teadlaste, kunstnikkude, eliloojate jne elulugude wäljaandmisele. Seeria kannab üleüldset nime: „Kellele töörahwas ausambaid seab“. Kawatsetud on wälja anda kuni 80 raamatut. Juba on ilmunud trükist Robert Oweni, Emile Verhaereni, Ludwig van Beethoveni, M. Wrubeli, N. G. Tshernõsshewski, Stepan Halturini, Karl Marxi, T. Shewtshenko elulood.

— 10. augustil suri Peterburi teadusteakadeemia liige, professor M. A. Djakonow, üks tähtsamatest jõududest Wene ajaloo põllul. Muuseas on ta rohkesti uurinud orjapõlwe ajalugu Wenemaal, kuhu terve rida tema töödest kuulub. Nende tööde otsused on kokku wõetud raamatus: „Очерки по истории сельского населения в Московском государстве“. Laialt tuntud on töö „Очерки общественного и государственного строя древней Руси“, mis neljas wäljaandes juba ilmunud. Muuseas oli prof. Djakonow kauemat aega Tartus Wene õiguseajaloo professoriks (kuni 1905. aastani).

H.

Peatükk A. Wallneri Eesti keele ettelugemistest E. T. K. Ülikoolis.

Täht **h** on Eesti keeles üleüldiselt wõetud sõnade algul ääldamatu ja sellepärast ei tule **h-d** Eesti algupäraliste ja eestinenud wõõrakeelsete sõnade algul kirjutada.

Kirjakeeles ei ääldata **h-d** niisama kui rahwakeeles; ainult mõnes murdes ja nende aritlaste poolt öeldakse ta wälja, kes Soome wõi mõne keele eeskujul tahawad seda äälikut ka Eesti keeles sõna algul „elus-

tada“.¹ Meil pole aga misgi põhjust selleks, et teda akata sõnade wäljaraakimisel tarwitama, weel vähem kirjutamiseks.

¹ Waata Lauri Kettunen, Viron ja Suomen eroavaisuudet.

H-küsimus on üle saja aasta wana. Dr. Luce tegi esimest korda Rosenplänteri ajakirjas (Beiträge zur genaueren Kenntniss der ehstnischen Sprache) 1816. a. ettepaneku *h*-tähte sõnade algul, kui *h* ääldamine kõikuw on, õngamise märgiga ära tähendada, teda ennast wälja jättes. Dr. Fählmann, Tartu ülikooli Eesti keele lektor, astus möödaläinud aastasaja neljakümnendatel aastatel julgema sammu: ta jättis *h* kirjutamise sõnade algul maha, põhjendades sellega, et see olewat suurema osa eestlaste ääldamisewiis.

Toome siin paar näitust teadusemeeste „põhjendustest“ *h* kirjutamise kasuks, mis aga iga loogikaliselt mõtlejat wastapidisele otsusele wiib, iseäranis aga neid, kes kirjutamisewiisi lihtsastamist igasuguste põhjendamata eatahtlikkude soowide kõrwal tähtsamaks peawad.

F. J. Wiedemann kirjutab „Grammatik der ehstnischen Sprache“ 1875. a.:

„Sõna algäalik *h* on sellewastu üleüldiselt ainult wäheosa eestlaste juures olemas ja ka seal ei kõla ta igal pool ühesuguselt jõudsalt. Wõru eestlaste juures on ta üleüldiselt, Tallinna eestlaste juures põhjapoolisel rannal ja osalt saartemaadel tarwitusel. Kirjas teda wälja jätta, nagu seda mõned on teinud, ei ole sellepärast soowitaw, et ta sel põhjusel, kui teda alles oitakse, neid enam ei sega ega eksiteele ei wii, kel tema murdes pole (!). Aga küll neid, kel ta murdes on, wäga segaks ja isegi arusaamatustele wiiks, kui ta teda ei näeks (!!).“ Uwitaw on aga järgnew lause, mis eelpoolse iseenesest ümber lükkab: „Kus sõnade algäalikute õngatus tugewam on, nagu Wõru maakonna lõuna piiril ja Iiu saarel, seal öeldakse ka mõned sõnad algäaliku *h*-ga wälja, millel arilikult teda pole, nagu „hom“, „hõde“, „hõlg“ — „om“, „õde“ ja „õlg“ asemel (!).“

Aga kuidas neid elanikke *h* mitte-kirjutamine ei sega? Ja seesama Wiedemann tarwitab oma sõnastikus „Ehstnisch-deutsches Wörterbuch“ sõnade jaotust nii, et seal sõnad *a* ja *ha*, *e* ja *he*, *i* ja *hi* jne algtähtedega ühel ja selsamal weerul koos on, nii et iseseiswa *h* tähe peale sõnadest terwes sõnastikus aset pole. Ja selleks on oma põhjendused: kirjakeeles wõngub *h* tarwitamine mitmete sõnade juures, näit. kirjutab üks hani, hernes, hää, teine ani, ernes, ääl (Kreutzwald) jne.

H. Põld toob raamatus „Eesti keeleõpetus“ lk 5 järgmised read *h* ärakaotamise asjas sõnade algul: „Mõnede kirjameeste ettepanekuga *h*-d sõna algusest oopis ära jätta, ei wõt kõigiti rahul olla. Nii mõnigi

sõna kõlab *h*-ga kaunimalt kui ilma, näit. heidus, hellaste, hele. Peale selle on *h*-l ajalooline põhi. Kuid sel põhjusel *h*-d tagasi tuua, kust ta kadunud, oleks asjata.“ Aga kui sel põhjal on asjata *h*-d tagasi tuua, kas on siis põhjust neis teda alal oida, kus ta weel kirjameeste reaktsoonliikkuse tõttu püsib?

Kuid kõige ilusama wäite *h* kasuks leiame Eesti kirjanduseseltsi wäljaandes „Eesti õigekirjutuse-sõnaraamat“, Tallinnas 1918. a. lk V: „*h* täht tuleb nende sõnade algul kirjutada, kus tema tarwitamine keeleajalooliselt põhjendataw on wõi kirjakeeles makswaks on saanud: hani, hernes, hõrumine, hää.“

Meie seisukohalt on mõlemad põhjused ebawäärtuslikud: esiteks ei kirjuta ega kõnele meie selle järele, kuidas kord on ajalooliselt kirjutatud ja kõneldud, waid kirjutame ja kõneleme selle järele, kuidas keel käesolewal ajal on wälja kujunenud. Meil pole ajalugu fetish ehk wäärjumal, mille peale toetades laseme end eidutada. Meie ajaloomõistmine kinnitab meis ainult seda, et me alalises aineliste ja majanduslikkude tingimuste ja ühes sellega waimliste eluawalduste muutumises elame. Kui elawas kõnes käesolewal ajal *h*-d sõna algul ei ääldata, aga kirjakeeles püüame teda „pühal ajaloolisel põhjusel“ elustada, siis on see tühi tuuletallamine, nagu kodanluse ilmas ta igal sammul awaliküks tuleb, kuid mis kord paratamata peab lõppema . . .

Teiseks pole meil mingisuguseid kindlaid andmeid selleks olemas, kuidas *h* teatud sõnades rahwa keeles on arenenud. Meie teame ainult seda, et see ja see kirjamees sel ja sel ajal kirjutas selle ja selle sõna ees *h*-d ja neis ning neis murretes ääldatakse ta teatud sõnade algul. Kirjamehed on tihtilugu aga kunstlikult ja isiklikkudel tungidel, teatud murrete mõjul, sõnu *h*-ga kirjutanud, milleks näituseks olgu järgmine lugu.

Nii kirjutab Kreutzwald ääl ilma *h*-ta, kuid Hurt ja Weske *h*-ga, kuna Soome keeles ta (ääni) niisama ilma *h*-ta wälja räägitakse ja kirjutatakse.

Meie peame ikka järjekindlad olema: kas tahame edu poole minna, siis läheme; soowime me wanade aegade juure tagasi pöörata, siis pöörame ka tagasi. (Muidugi seda ei saa!) Kuid *h*-i juures ajaloolist põhjendust otsides, miks ei tee me seda teistel keeleuuendustel? Mis on weel kallim ülewalnimetatud teadlastele ja asutustele, kui kõige wanem ajaloodokument? Ja ometi leiame seal imelikku teate, kui ta tõelik on. W. Grünthal kirjutab töös „Eesti kirja-

keele arenemine“ (Eesti Kultuur, I. Tartus 1911) lk 217 Eesti keele algarenemise aja kohta: „On leidunud terve rida sugulisi äälikuid, olgugi et *h-d* ja *f-e* ei ole tuntud.“ *H-d* üleüldse polnud! Säh sulle!

Kui ajalookeeleteadlased arenemise seadust tunnistawad, siis ei wõi nad W. Grünthali leiduse juure tagasi minna, kuid niisama ei wõi nad selle ajajärgu juure tagasi minna (kui niisugune üleüldse on olnud), kus *h* õngamine sõna algul ülerahwalikult sündis, sest käesolewa aja ajaloo arenemiseaste ei tunnista rahwa enamuse kõnelemise järele otsustades *h* õngamist sõnade algul.

Nimetatud W. Grünthali kirjatöös leidub weel palju wanu asju, mida me ei mõtleli elustada. Näit. on lk 217: „Nagu sõna sees, nõnda on sõna algusesgi kõikesugu mõeldawaid äälikuid leidunud, isegi *b*, *d*, *g* ei ole meie keelele sel ajal wõõrad olnud.“ Kuid selle peale waatamata ei kirjuta me käesolewal ajal *b*, *d*, *g* Eesti sõnade algul, ehk küll ta mõnikord nagu oleks tarwilik. (W. Grünthal nimetatud lauses selgelt ei kinnita, et just *b*, *d*, *g* on sõnade alguses

olnud, kuid esimene pool lausest lubab seda osati oletada.)

Toodakse tihtilugu *h* kasuks weel seda ette, et ta sõnade kõlawusele kaunidust annab; iseäranis olla ta luules tarwilik, sest ilma selleta ei saada „hinge helli hääli ja helisid“ wäljendada. Meie arwates ei anna Eesti *h* ilu, waid sünnitab kui kõlatu ja piluäälik asjata sohinat, mis järgnewate täisäälikute kõlawust nõrgestab. Iseäranis tülikas on ta kõnes suuremates ruumides, kus kõneleja terve energiakogu peab *h* selge ääldamise peale tarwitama, kuna järgnewad äälikud ja isegi sõnad selle tagajärjel nõrgemaks jääwad.

Kõike seda kokkuwõttes ei wõi me otsustada ega ajakohaseks, edumeelseks, ega loogiliseks pidada, kui keegi *h* tähte püüab sõnade algul elustada.

Ärge unustage meie lapsi, keda üks õpetaja sunnib ühe sõna algul *h* kirjutama, teine sellesamas keelab seda tegemast, kes ühes raamatus leiawad hani, hernes, hõõruma, haawik, teises aga ani, ernes, õõruma ja Joh. Aawik!

Üleilmlik ja klassiline kultuur.

A. Lunatsharski.

I.

Üleilmliku ja rahvusliku kultuura wastupidiseadmine on awalik asi. Nende mõistete nähtaw wastolu on kõigile teada ja arusaadaw. Igaw on waielda wana lina tõugu isamaalastega, kes soowiwad oma kultuurat üleüldisest mingisuguse müüri ealdada. Isegi sõda, mis inimkonda mitte nii palju rahvuslikkudes kui sõjalispolitseilistes riigipiirides laastas, kinkis ainult lühikeseks ajaks edu neile jutlustajatele, kes kuulusid tulist armastust „oma“ wastu, wiha ja põlgust „wõõra“ wastu awaldades.

Inimkond sammub kinnipidamata kultuura rahwuswaheldamise teed. Rahvuslik alus jääb arusaadawalt kauemaks ajaks, wõib olla, igaweseks ajaks alale, kuid rahwuswahelikkus ei mõtleli üleinimkondlikkus kokkukõlas rahvuslikka põhjoona äwitada, waid ta püüab neid rikkalikku ja wabasse kokkukõlasse wiia.

Rahwuse piirid wõidetakse ära, nii wõidetakse ka ilma ajaloo suurel redelil ajajärgude astmed ära. Weel iljuti wõis niisugusi leida, isegi peenelt aritud inimeste

seas, kes ainult käesolewa aja Euroopa kultuurat tõelis-wäärtuslikuks tunnistasid, kuna kõik endise aja warad ja terve mahajäänud rahwaste loowuse tühjaks puruks pidasid, mis kõigest wanawara (arheoloogia) ja rahwaste (etnograafia) uurijatele uuitaw on. Weel enam tuleb tüüpuse ette, kes oma isiklikku wõi rühma maitset peawad asjaliseks (objektiivseks) tunnuseks (kriteeriumiks) möödaläinud ajajärgu kunsti ja aru (intellekti) wäärtuste indamisel. Üks ülistas Bütsanti, teine kirus teda ja kummardas Arkamisaja ees. Siin wõis näha arkamisajalaste wahel lahkuminekut ja kuulda, kuidas ühed, kes warase Arkamisaja usulisest tõsidusest ja naiwsest põhjallikkusest olid waimustatud, tühja ja toreda 16. aastasaja panid kirikliku wande alla, kuna teised, täielist wõitu humanismusele ja puhta kauniduse õitsemist Raffaelide ja Tizianide pintslil jõuna kuulutades, õlasid kehtitasid 14. ja 15. aastasaja loowuse „walmimata“ saaduste juures jne, jne. Ei ole ajajärku, kui langenuks teda ka ühed wõi teised autoriteedid poleks kuulutanud, mis

omakord ka kaitsejaid ei leiaks. Kui kaua peeti kõikumatuks, et barokko on Ärkamisajajärgu puhta stiili awalik langemine, aga me kuulsime juba sellest ajast peale, et barokkistid olid 17. aastasaja suured futuristid. Ühe sõnaga, mingisuguste botokudide puutükkidest kuni Whestleri wärwirikaste sümfooniadeni, esialgse tralli rütumest kuni Debussy'ni walisid isikud ja rühmad omale ebajumalaid ja õikasid: „ei ole teist jumalat peale selle!“

Waat' siin algabgi, arwan mina, pööre kunsti ja arukultuura üleinimliku tähenduse õige mõistmise poole kõigis tema awaldustes. Siin pean ma teda põhjalikult tarwilikuks ja rõõmustawaks.

Nähtawasti õpetas euklektiline turu ise wiimastel aastakümnetel inimesi mitte kõike seda kõrwale eitma, mis neile arusaamatu ja rumal näis olewat. Pikkamööda arjuti üheteise põhjuseid ära kuulama, ja nende arw kaswab, kes oskab uhke olla inimkonna *kõige* kunstipäranduse peale, kes indab *kõigi* rahwaste ja *kõigi* aastasadade loowusi neis wäärttöodes, milles teatud elu ja tundmuse worm leidis täpipealse, wõimsa ja puhta wäljenduse.

Nii näib asi olewat rahvuslikkude ja üksikute ajajärgude kultuurade wastupidisemise ja üleinimliku kultuura mõistele.

Aga uus ja wähe läbi töötatud on küsimuse ülesseadmine, missugune wahekord on üleinimliku ja klassilise kultuura wahel. Niipalju kui seda wastupidisemist marksisistid toimetasid, leidis ta külma ehk isegi terawat waenulist wastutulekut. Iseäranis leidis üpris wihast wastuwõtmist kõne *proletaarlikust* kultuurast, mis alles akkab edenema ja mitmes asjas terawalt kodanlisest kultuurast lahku läheb.

Kuidas! Wiia klassiwiha waenu isegi kultuura alale? Kuhu läheme me sellega? Peagi akatakse kõnelema mitte ainult proletaarlikust muusikast, waid enamlisest skulptuurast ja wähemlisest arhitektuurast! Need parteiinimesed tahawad kõike maailmas oma wastiku klassilise wõrguruutudesse lõigata, mis muutub otse fraktsioonide raamatupidamise ribadeks jne jne.

Kui palju wihaseid ja ilusaid lauseid wõib sel puhul wälja lasta! Kui kerge on „lahkumineku fanaatikuid“ „ühtlase üleüldise ideaali“, „kõige suure ja kaunima“ jne waatekohalt lõhkuda.

Kuid kõik see on ainult kõdunenud lausetekogu, mille taga peitub osalt mõtlemise laiskus, osalt aga selle äratundmine, et sogase kultuura allidel teenijatel on kõige kohasemaks ümbruseks õõ, kus kõik kasid ahkjad on.

Teaduslik sotsialistlik sotsioloogia, mis muude põhjusemõtete kõrwale seadis kui tähtsama põhjusemõtte iga kultuura, wäljarwatud esialgse ja tulewase sotsialistliku kultuura, kohta klassilise iseloomu üles, ei wõi kunstitempli ette seisma jääda, mille wärawatele euklektikud TABU kirjutasid.

Wäga laiali lagunenud on mõte, et tõsi-seks kultuurawäärtuste loojaks on isik. Kuid isikut wõib milleksgi loowuse algallikaks ainult siis pidada, kui isikumõiste juure müstiliselt seisukohalt asutakse. Teadus lükkas niisuguse kindlusega käesolewal ajal ettekujutuse isikliku waimu kui mitte analüüsi alla käiwa ja anduwa nähtuse kohta kõrwale, selle analüüsi tagajärjed rikastasid niisuguse kahtlusetusega inimese mõtet, et ei wõi kahtlust awaldada tarwiduse kohta küsimust üles seada, *mildest tuli ja millega määratakse* isik oma sisus ära.

Kuigi me paneksime lihtsuse mõttes teatud isiku suudete wõimu formaalse anderikkuse füsioloogia arwele, seletame teda pärandusega wõi muutlikkusega — ka siis ei kehwe ala, mis sotsiaal-inge-teadliku uurimise waldada kuulub.

Wõib teatud mõisteid ja tundmuse läbi wiia, neid suurema wõi wähema selgusega, ühtlusega, suurema wõi wähema külgeakkawa ja wõitwa kindluseastmega ühendada ja organiseerida, kuid küsimus, *missugused on just* need mõisted ning tundmused ja miks just need *teatud* ühenduses ilmusid, jääb sotsioloogiliseks küsimuseks.

Lapsest peale akkab inimene, wäike tabula rasa — täiskirjutamata walge leht — end elu tähtedega täitma. Selle järele, missugused on ümbruse esimised muljendid, esimised ligemiste mõjuawaldused, esimised katsed läbikäimises enam kaugemal seiswatega, perekonnast, koolist, ühiskonna ehitusest, milles tuleb elada, — sellejärele oleneb teatud isiku inge sisu. Tema on nagu ühiskonna elu teatud mõistete ja tundmuste jõujoonte lõikepaik. Inimene laenab oma mõtted neist wõi teistest koolidest ehk wooludest, oma tundmused neist ehk teistest sektidest ja rühmadest. Esimine kihitus murrab ja muudab järgnewaid, ja nii kerkib pikkamööda inimese isikuehitus kõiges tema algupärasuses, kusjuures tema elamuste suurem wõi wähem selgus, tema reaktsioonide tempo, loowuse wiljakus ka tema füsioloogiliste iseäralduste poolt ära määratakse, kuid ainult need, aga mitte nende elamuste ja selle loowuse *sisu*.

Keerulises ühiskonnas ei wõi omale ettekujutada enam wähem täpipealset elulise ümbruse ühtelangemist kahe wõi mitme

inimese juures. Kuid üpris tähtis on siin selle ümbruse sõrdlew sarnasus, mis inimestest kohe teewad sugulasi ja üheteisele lähedaid, waimlisi sugulasi, kes ühel keelel selle üteluse otsekoheses ja kaudses mõttes kõnelewad.

Mitte kõik elamused ja muljendid, mitte kõik jõud, mis waimlises elamiswiisis osa etendawad, pole ühewõimulised, mõned neist on kindlad ja mõjulised, paenutawad kõik muu teadwuses oma järele, sunniwad juhuslikku ja kõrwalist otsaesisel oma pitsati kandma, aga sõnakuulmatuse puhul — ajawad lihtsalt taltsutamata kujutused, mälestused, mõtted, tundmused teadwusest enesest wälja.

Kellel pole teada, et selles asjus tundmused otsekohesemalt tahtega on ühendatud ja et nad üleüldse tugewamad on kui mõisted? Kes seda ka ei kordanud, et need tundmustest, mis otsekohesemalt alustarwidustega on ühenduses, iseäraliku jõu poolest eralduwad ja kõige kergemalt dominandi, see on säherduste elementide iseloomu omandawad, mis teiste üle walitsewad ja neid oma alla paenutawad? Aga „nälja ja armastuse“ wõimualust inimese üle peab laiendama. Inimene ei püüa lihtsalt algtarwitusi rahuldada, waid tema, iseäranis aga walitsewates ühiskonna klassides, indab juba ammu tagawara rikkuse tähtsust, millest iialgi täis ei saa, sest iga tema lisandus tähendab isiku wõimu suurendamist ümbruse, teiste inimeste üle, tema kindlustamist jne.

Ja mitte ainult rikkus ei loo õiguse maitsemise kohta, ei kindlusta isiku eesõigusid, ei eralda teda ridadest, ei tõsta teda ligemistest kõrgemale, waid ka kuulsus, sündimine, kaudne ja otsekohene poliitikaline wõim jne.

Kõige selle eest kaldub inimene wõitlema, kui wõitlus ei näi temale lootuseta olewat, kui isu üleüldse on ärkanud. Iseäranis need, kes kord eesõiguste ja walitsemise magusat wiina on maitseanud, kalduwad kõige jõuga oma ühiskondlikkude wõitluse kaitsemise ja laiendamise püüdele.

Wõitluses wõimu ja rikkuse eest, teisest küljest aga enesekaitsemises walitsewate klasside alastamata kurnamise wastu, sunniwad need loomulikud umbes ühesuguste uwidega inimeste ühendused ja wennaseltsid, mida nimetatakse klassideks, mille aluspinnal parteid, sektid, koolid jne tekiwad.

Ei ole waja mõelda, et uwi ilmub teadwuses alati alasti kujul, ja et tema kandja lihtsalt ära tunneb, et tema terwet oma teadwust, terwet oma „õigust“ uwi koha-

selt juhib. Ümberpöörduvalt, nii sünnib asi sõrdlemisi arwa. Allpoolteadwuse* sügawustes imbub isiku terwe ing uwiga läbi, ühes kõigi arjumustega, mis ümbruse, kõigil teatud ringkonnas tarwitatawa ja wastuwaidlemata tõeõpetustel kaswatatud, ja uwi walab teda oma meelepäralistesse ja käepäralistesse wormidesse, nii et inimene, oma ilmawaadet ehitades wõi teda waimis leides ja omandades, säherduselt kujunenud ingega päris tõsiselt arwamisel on, et tema ainult „eaduse, tõe ja kauniduse“ objektiivseid normisid taga ajab.

Ainult teatud kaugusele minnes, ainult külma uuriija osas paneb kõrwaline inimene tähele suuri ühiskonna sünnitusi, mis selgelt läbi juhusliku ja iseäraliku wälja paistawad ja ilmawaateid, kunstitooteid jne liigitades, leiab ta, et sarnaste kujude aluseks on ka sarnased teadwad wõi teadwuseta uwid.

Kultuura kangas on peenike ja kiirjarikas. Küsimuse juure wõib pedandi ja üksluse inimese jämedusega asuda ja „omakasu“ põhijoona lihtsalt otsida kõigis wäliselt omakasuta tegewustes, aladel, mis kõige kaugemal on toorest, walmimata uwist. Kuid see pole sotsiaal-analüütilise, majandusliku ja klassiise meetodi tarwitamine kultuura uurimises, waid neid komprometeeriw, iseliiki misantropia (inimesepõlgamise) wäljendus, mis tahab kõigis kõrgemates juhtmõtetes pettust näha ja rõõmuga „nähtawa idealismuse“ taga madalat tõtt paljastab.

Jutt ei ole sugugi sellest, see on teadwusetust, fataalsest isiku allaandmisest oma põhiuwidele ja iseäranis oma rühma uwidele.

Wõtame mingisugune aristokraatlik isik wõi suurkondanluse esitaja: neil on õg-sihid (traditsioonid), mis juba nende eisisade poolt loodud; nende perekonnau, sõbrad asuwad ühesugustel waadatel kindla wanameelsuse ainupäästwa jõu kohta, misugused waated on ühiskonna wanade alustoele poolt pühaks tunnistatud, ehk jälle nad peawad tarwilikuks tööstusliku elu juhtimiseks „energia, teadmiste ja talendi inimesi“, see tähendab tööstusnikka. Need inimesed on puhtasüdamlised, kui nad irmust laialiaetud silmadega kõnelewad terwe kultuura ukkasaamisest, mis järgneb nende klassiwaenlaste wõidule pääsemisel, — asi näib neile tõesti nii olewat. Nad on puhtasüdamlised, kui nad rusikat kokku surudes ja ambaid litsudes end ette walmistawad wiimase wõima-

* подсознание.

luseni wastu panema inimessoo päästmiseks „anarhiast“; aga kui te küsite, missuguse uurimise kaudu nad oma indamisele jõudsid, siis saate te aru, kui te wähegi põhjalikku analüüsi tarwitate ja nende wastutõenduste peale rõhku ei pane, et tundmus, mis uwi peale rajatud, siin wastawaidlemata wõimsa sõna ütles.

Nii kaua kui see wõi teine klass, ükskõik missugune kurnaja ta ka on, terwe, jõuline ja tulewikuga on, awaldawad tema isiklikud esitajad kangelasmeelsust, eneseohwerdamist üleüldiste klassiuwide nimel. Kui jultunud, katmata egoistlik uwi akkab mingisuguses klassis ülewõimu oma kätte wõtma, siis on see awalik tundemärk selle klassi langemise ja lähema ukkasaamise kohta.

Ja selle ehk teise wõimsa ühiskonna rühma uwi pinnal kaswawadgi terwed omaette kultuurad, mis sisemiselt on ühendatud ja ühtlased: ilma ja jumala, õiguse ja kõlbluse, ühiskonna ja tema arenemise seaduste mõistmine, majanduse tundmine, elamiswiisi korraldus ja kõik kunstiarud — kõik see peab tarwilikult wastastikku sobima, et kultuura oleks kindel ja püsiv. Üks ja seesama waim peab wõimaluse järele kõigi tema alade üle walitsema, sest sisemised wastolud ühe ja sellesama klassi kultuuräs nõrgestawad teda ja wiivad asjata jõu tarwitamisele. Aga peaasi — on tarwilik, et kõik kultuura poolt organiseeritud ideed, emotsioonid ja wormid ei kaswaks mitte põhialuse wastoludest wälja, see on teatud rühma esialgsete uwide wastoludest, selle wastolust mis tema enese olemiseks ja tema wõimu laienemiseks ja mõjuku ühiskonnas on tarwilik.

Muidugi teawad ajalugu ja käesolewa aja tegelikkus ühiskondi, kus juhtimine mitte üksiku rühma, waid mitmete kätte on koondatud. Nii elutseb meie ajal Saksa ja Inglismaal ühe teise kõrwal põhjusmõtetes kaugeltgi mitte üheteisele lähedal seiswad feodalismuse jäänuse ja suurkodanluse kultuurad. Aga ka klassiwastolud nende wahel ja kultuura lahkuminekuud kaowad ikka rohkem ära: mõisnikud akkawad ikka tihedamini ettewõtjateks, kuna kodanluse magnaadid ikka kindlamini tunnewad end walitsejate aristokraatlik kasta olewat.

Iga rahwa, iga riigi kultuura terwena kirjutatakse nende walitsewate klasside poolt ette. Kuid nemad ei loo teda otsekohe. Ainline kultuur loodakse töötajateklassi poolt, waimlise kultuura peened wormid loodakse aru- ja kunstitöö eritadlaste, nõnda nimetatud intelligentsi poolt.

Iseäraline intelligentsi kui klassi seisukoht, mil mingisugust otsekohest wõimu ei ole, mis paljudes eluawaldustes alla surutud ja peaaegu ilma erandita ärarippuw klass on, mille üksikud isikud üpris mitmesugustel ühiskonna redeli astmetel asuwad, annab end muidugi kultuuras tunda, iseäranis aga kunstialal, mis otsekohest wõitlusest kaugemal seisab; aga kui uwi-taw ja iseloomulik iseenesest ka intelligentsi püüded on oma loowuses iseseiswust ilmutada, ei suuda ta siiski tuntawat mõju walitsewa kultuura põhijoonte peale awaldada. Ainult ühel juhtumisel wõib aritlane (intelligent) iseäralikku wõimu omandada, see sünnib siis, kui ta end peadtõstwate alamate klasside peale toetab, kuid niisugune nähtus wõib ainult siis maad leida, kui säherduse intelligendi ja massede wahel on sügaw waimline sugulus, wäljaspool seda wõib olla ainult demagoogia — eitaw ja tähenduseta nähtus.

Allasurutud klassid wõtawad teatud määral walitsejate kultuurast osa. Natukesed wiimaste lauast langewad ka rahwale. Kuid see natuke on keha ja tihtilugu oma olu järele kas surutud klassile arusaamatu ehk lihtsalt wastik.

Niikaua kui ta on nii maha surutud, et ta ainult igapäewase leiwa, lihtsa olemasolemise eest wõib muretseda, on tema kultuur waene: olemise kerjusewormid ja igatsuse, lootuse ning wiha awaldused lauludes, muinasloodes ja juttudes, esialgne kunst — käsitöö — see on kõik, mis me siin leiame. Kui me mõnikord ka sel astmel wormisi, mis oma wärskuse poolest imestust äratawad, ja imetlemiswäärilise sügawuse sümboola tabame, siis ei ole need kultuurawarad sugugi rõhumisaja saadused, waid selle elujärgu mälestused, kus elamiskord wõrdlemisi waba, esialgne — demokraatlik oli. Rõhumine, mis mitmesuguste rahwaste juures mitmel ajal talupoegadele osaks sai, mõjus kultuura alal rahwa loowuse peale, teda irmsalt kehwendades. Kuid weel pahematesse tingimistesse oli proletariaat seatud: loodusest ära kistud, eluta masina külge seotud, ilma wabaajata, kerjuse ja üksluisse elule mõistetud, akkas wabriku ja tehase tööline oma olemise esimises järgus metslaseks minema ja suurkapitali arenemise esimiste raskete aegade uurijate raamatute leheküljedelt puhub meile külm ahastusepuhang wastu, kui me seal nende faktidega kokku pörkame, mis proletaarlase olu ja inge iseloomustawad.

Ja just sellepärast, et proletariaat kapitalistlise raha teine külg on, nimelt et ta

tööstuse linnaga, ilmaturuga ja teadusliku tehnikaga on seotud, ja nimelt tema esialgselt täielikult tahtmata kokkukujumine ja distsipliinsus pidid põhjuseks olema tema edaspidiseks suurepäraliseks õitsemiseks.

Nagu eelkäijad tõuswad klassid, nii akkab proletariaat, selle järele kuidas tema jõud ja mõju kaswawad, mitmekülgeid kultuurandudeid ja mitmekesist loowust awaldama. Juba nüüd, kapitalistliku lossi keldris, akkab töolisteklass oma kultuurat taguma: kõige pealt — kultuurat — mõõka, wõitluse kultuurat rõhujate wastu, ja peale selle ka kultuurat — unistust, kultuurat, mis tema püüete siht, tema klassi õiguse ja kauniduse paleus on.

Waatame nüüd kõige tarwitawamad waated üleinimliku ja proletaarliku kultuura küsimuse kohta läbi.

Teie olete muidugi kultuurameestega kokku puutunud, kes teie kõnede peale proletariaadist ja tema ülesannetest, tulewasest sotsialismusest, wastawad kõnedega „tulewasest silmakirjateenrist?“

Neile on töolisteliikumine kui arimata rahwaulga wastuakamine, kes saapad Shakespeare'ist kõrgemale, Milo Venuse teemasinast madalamale seab jne, jne. Neile on see äbemata, kisatsewa, maitseta uulitsa lähenew walitsus, millel mingisugust kunsti pole waja... Ja wõib olla weel ullem — see on rahwaulk, millel oma kunst on tarwilik, nimelt Wanjade ja Petrushkade kunst, irmuärataw plärisemine, aulise publikumi maitset tabawate turu weiderdajate kunst. Wiha ja kartus — see on nende kultuurameeste wastus tööliste liikumise edusammude kohta. Juba nüüd paitawad nad õrnusega oma ellitatud kättega „Egiptuse lihapotta,“ millest wõib olla neid ära kisub rahwas, kes kõrbesse läheb tundmata Kanaanimaad otsima. Nad unustawad ära rahwa kunsti surmahastuse, turu saaduste walmistamise koleduse, „kuldmaa“ kunstitoetamise koleduse, kõik need kapitalistliku kunstilise kultuura paised, millest nii palju tõuswaid suurwaimed suri põõningukambrites ja langes nimeta audadesse, kuna niipalju teisi, ennast neades, tõsisest muusast, kes ei tahtnud turu „nõudmisele“ wastu tulla, eemale tõrjus ja tema asemele — alguses nutuga, siis jultunud naeratusena ja nürida külma weregaga — käidawa kunsti- ja moodilibu asetas.

Paremad nendest kultuurameestest muutuwad kultuurakandjateks. Kui juba proletariaadi laenelõök ikka lähemale ja otsustawamalt peale tungib, kas ei wõi mitte

wastu minna, sellesse pimedasse massesse minna, kas „päikese lapsed“ ei wõi mitte alla lasta „pimedate muttide“ aukudesse, seal kas kõigest algariduse künlaotsakest põlema süüdata?

Neil eatahtlikkudel kauniduse ja töö misionääridel on suurte linnade ja külade metslaste keskel palju õiglast meelt, ja nende töö on oma kohalt kasulik, sest selles pagaasis, millega nad rahwatihnikusse lähewad, on muidugi palju wäärtuslikku, mis enamwähem inimkonna poolt lõpulikult omandatud ja igale tulewasele kultuurale kui alusmüür on tarwilik.

Kuid nende wastuwaidlemata ja proletariaadile tarwilikkude wäärtuste kandjad unustawad omakord ära, kui palju walmis wõi wõimalikka wäärtusi algades proletariaat neile wastu toob; nad ei tulegi mõttele, et asi pole ükski selles, et õpetada, waid ka selles, et ise töolisteklassi juures õppida.

Muidugi on proletariaadi kultuur, mis seni küll peaasjalikult poliitikalisel ja majanduslikul alal wõitluse ja organiseerimise kujul awaldab, alles weel lapse kultuur. Kuid tema kohta ütles Marx, kui tööliste Weitlingi esimesed raamatud ilmusid: „need on lapsekingad, aga wõrrelge neid tudisewa kodanluse lapitud saabastega ja teie näete, et need saapad lapse-koljati omad on.“

Oleks siiski wale, kui kinnitatakse, et täielik arusaamine küsimusest klassilise ja üleinimliku kultuura kohta on arilik asi tööliste eneste ja nende sõbrade keskel. Ümberpöörduvalt, me leiame selles klassis mis oma käigul pikka rongi on weninud, kus eelwäe ja tagawäe wahel määratu kaugus, palju kõige metsikumaid waateid. Ma ei eita seda, et meie sotsialistide keskel sugugi mitte raske pole leida üht ehk teist noortmeest, kes mitte alati formaalses mõttes arimata pole, kes ägedalt õikab: „kuradile kodanline kultuur“.

Sealjuures leiame te kohe, et säherdused minewiku kindlad ja otsustawad waenlased jagunewad kahte tüüpusesse.

Nende seas on askeetid, puritaanlased — Heine nimetuse järele juudi tüüpused: säherdused salgawad lihtsalt tarwituse toreduse järele nähtawas tulewikus ära. Tõsine töolisteklass ei akka, ütlewad nad, iseäranis wõitluse ajajärgul kunsti kuljusega mängima ehk aega raiskama nende teadmiste kogumiseks, mida otsekohe ei wõi elus tarwitada,

Tüüpuslikum selle woolu esitaja kirjan- duses on sündikalist Sorel. Isegi tulewase

sotsialistliku korra kujutab ta enesele ette kainetes ja praktilistes joontes, mis väärt on kõige igawamat kwakeri.¹

Kuid tuleb ette ka „Ellini“ tüüp selle sama Heine järele: see on tüüp, mis sotsialismusest suurt elurõõmukoitu ootab, mis on walmis alla kirjutama kõige ülespuhutawamatele ja paganate programmidele, mis kõige julgemate ilgawa saintsimonismuse unistajate poolt kokku seatud.

Kuid tihti kalduwad need sotsialistid, kes wähe Stshedrini „tulewase korra annete eelmaitsemise“ seltskonda meele tuletawad, kindlal sõnal kuulutama, et waat' sotsialismus lõhub kolme päewaga wana templi ära ja ehitab täiesti uue üles.

Ei jõua jatkawalt nende äärmuste wastu protesti awaldada. Üks neist äärmustest sünnib proletariaadi *maha jäänud* osade kitsarinnalisest teadwusest ja meeltab teda, teine on romantliku ooglöögi ja tema teatud osa juhtiwate elementide eneseteadwuse tagajärg. Need elemendid on täis energiat ja julgust, kuid nad pole suutnud veel seda määratud suurt ja mitmekesist pärandust läbi uurida mille nad möödäläinud aastasadatel saanud ja milles albnng ning kaunis imelikult kokku põimitud ja lahutamist tarwitab.

Meie wastus ühe kui teise arusaamatuse peale on lühike ja selge. Proletariaat on oma olu poolest *kultuura* klass. Tema ise, tema korraldus, tema programm, tema tulewik — kõik see on kaugelt arenenud

majanduse mehanismuse wili, mis kapitalismuse peale on ehitatud.

Proletariaati oitakse kunstlikult teadusest ja kunstist eemal, kuid ta, eneses suurte linnade elanikkude enamust kujutades, rabeleb kinni pidamata teaduse ja kauniduse poole.

Nagu sotsialistlik saadustewalmistamine esineb kapitalistliku walmistamiswiisi saadusena, kuid muudetud ja kõrgendatud kujuna, nii on ka terve sotsialistlik kultuur nagu uus, seni mitte nähtud oma wärwide toreduse, oma töotawa wilja raskuse ja magususe poolest ülinimliku kultuura suure puu aru.

Uue klassi kultuur on ühtlase üleiniimliku kultuura uus liik, orgaaniline muudatus.

Proletariaat peab kõik mahlad sellest pinnast enesesse imema, mis pika rea esiisade poolt on üles küntud ja wäetatud, kõik tähelepanelikult ja ettewaatlikult indama, nagu armastaja poeg ja oolas peremees wõtab rikaliku päranduse oma juhtimise alla. Kuid oleks mõtteta arwata, et see pärandaja, kelle teadwus täiesti uue walgusega on walgustatud, kelle süda teisiti lööb, kes waewlemises terve asja põhjaliku uuenduse suurepäralise plaani sünnitas, akkas end wanade elupõhjustkujudega eksitama ja kardaks ütelda, et logu on logu, kardaks *oma moodi* inwentaari üles kirjutada ja akata wana maja oopis energialisemalt ja selgemalt, oopis *uuemalt* rikastama, kui seda tema eelkäijad sarnastel muudatustel tegid. (Järgneb.)

Kirjandus.

Л. Б. КАМЕНЕВ. История партии коммунистов в России и В. И. Ленин. Издание Отдела Печати М. С. 1919 г.

Wene kirjanduses olid tuntud wiimase ajani neli sotsiaaldemokraatide partei ajalugu, nimelt Baturini, Ljadowi, Martowi ja Lindowi omad. Uuemat ajal ilmus veel kaks raamatut, pühendatud enamlaste ehk kommunistide partei ajaloole. Üks neist on Sinowjewi sulest ning kannab nime: „Meie partei ajaloo“. Teine on Kamenewi oma. Wiimase peawäärtus ja iseäraldus seisab selles, et Kamenew oma ülesandeks teeb samm-sammult ära näidata Lenini tegewust partei ajaloo. Kamenew algab oma ülewaadet veel sellest silmapilgust peale, kus noorel Wene sots.-dem. parteil endä olemist n.n. „rahwameelsete“ (народники) wastu kaitsta ja ära näidata tuli, et rahwameelsete arusaamine sotsialistliku liikumise tulewikust Wenemaal täiesti wale on. Rahwameelsed tõendasid nimelt, et Wenemaa ilma kapitalismita ja lõõstusproletariaadita otsekohe wõib minna sotsialistliku korra juure. Lenin ühes Plehanowiga andsid sellele walearwamisele surmaoobi ning näitasid, et kapitalism Wenemaal mööda-

pääsemata teatawa ajajärgu jooksul walitsema akkab, ning sotsialismi tulewikku Wenemaal peab peajasaliselt rajama tööstusproletariaadi peale. Siis jutustab Kamenew Lenini organisaatoritööst partei loomises ning ajakirjanikutegewusest „Iskra“ kaudu. Järgmine samm — lõhe sotsiaaldem. parteis 1903. a. kongressil toob Lenini tähtsuse iseäranis suuresti nähtawale. Selle peale tuleb 1905. a. rewolutsioon ja Lenini poolt wäljakuulutatud aluslause, et „tööliste liikumine Wenemaal peab minema niisuguse riigikorra juure, mis töörahwa ja waesemate talupoegade diktatuur on“. Ilmasõja algusega ja II Internatsionaali lagunemisega tõusis Lenin Zimmerwaldi konwentsil pea ainsaks töörahwajuhiks, kes otseteed kutsus „sõda sõjale kuulutama“ ja sotsialistliku rewolutsiooni abil maailma imperialismile otsa tegema. Aga täiesti üleilmilise tähtsuse omandas Lenin kui maailma töörahwa juht alles suures Wene sotsialistlikus rewolutsioonis. Seega on Lenin ainus, keda sotsialismi ajaloo õigusega Karl Marxi kõrwale wõib seada. Tema waated sotsialistliku rewolutsiooni arenemise peale saidgi III Internatsionaali programmiks. „Töölistel

on õigus tunda Leninit⁴, ütleb lõpuks Kamenew. Seda õigust peaksid tarvitama Kamenewi raamatu kaudu ka Eesti töölistel, iseäranis need kes Wene keeles kirjaoskajad.

М. ПАВЛОВИЧ (М. Вельтман). Что такое империализм? (Железный вопрос о мировом конфликте.) Перг. 1918. Изд. „Жизнь и Знание“. 173 lk. 4 r.

Käesolew töö sünnitab teise ande Pawlowitshi tööst „Imperialistliku poliitika alused ja ilma-vaade“, ometi sisu poolest täiesti iseseiswaks jäädes.

Pawlowitsh püüab oma raamatus põhjendada uut waadet imperialismi peale. Tema arusaamise järele on imperialism „industriaalse kapitali sünnitus, kõige pealt aga nende kontsentreeritud, kartellidesse ja trustidesse ning teiste ühendatud tööstuslike ettevõtete poliitika, mis käiwad metallitööstuse ja temaga ühendatud sõjatööstuse arudesse“.

Sellest määrusest näeme, et kuigi ta marksistlikult on kokku seatud, ometi kõikidest senini walitsewatest waadetest imperialismi loomuse kohta lahku läheb. Seega ei tunnista Pawlowitsh õigeks Seieri, Ferrero ja teiste kodanliste kirjannikkude kui ka sotsialistide: Hilferdingi, Kautsky ja Lenini waateid.

Waatamata raamatu uwitawa ning rikkaliku sisu peale, peab teda ometi peajontes ühekülgselt tunnistama. Nimelt ei ole võimalik leppida wahega, nagu walitseks imperialistlikkudes püüetes asumaade ja turgude järele ainult metallitööstus, peaaegaliselt weel sõjatööstus. Pawlowitsh ise peab tunnistama, et uute asumaade ahnitsemises näituseks põllumaade allaeitmise püüd suurt osa mängib.

Ometi pakub Pawlowitshi raamat palju materjali järelmõtlemiseks ning on sellepärast kõiki-pidi soowitaw lugemiseks.

БОГДАНОВ, А. Социализм и наука. Изд. журн. „Пролетарская культура“. 1918 г. 104 lk. Ind 1 r. 25 k.

Raamat «Sotsialism ja teadus» on ilmunud tuntud Wene teadlase ja sotsialistliku ühiskonna-teadusteadakadeemia professori Bogdanowi sulest. Bogdanowi tähtsus seisab selles, et tema peaaegu esimesena maailma teaduses julgub katseid teha sotsialistliku teaduse ja mõtlemisewiisi põhijoonte äramääramiseks. Selles mõttes on tema sulest ilmunud juba mitu raamatut, nagu «Философия живого опыта», «Новый мир», «Всеобщая организационная наука» ja t.

Käesolew raamat jaguneb kolme osasse. Esimene artikkel käsitleb küsimust «Teadus ja tööliste-klass». Siin kõneldakse teaduse proletariseerimise kui abinõust üleilmlikuks saadustewalmistamise organiseerimiseks. Bogdanow püüab marksistlikku waadet teaduse peale süwendada ja täpisealt wormuleerida

Terwe teadus on organiseeritud ühiskondlik töökoogumus. Mõnikord muutub teadus wäheste ringkondade tarbete riistaks, kes teaduse on monopoliseerinud. Teinekord on teadus jõudude organiseerimise abinõuks, et ühiskondlikus wõitluses wõidule pääseda. Töölisteklass peab teaduse oma kätte wõtma, et plaanikindlalt ja teadwalt terwet ühiskonda ja elu ümber luua. Aga töö-rahwas peab kõigepealt teaduse enese ümber muutma. Proletaarseks saab „teadus, mis on

wastu wõetud, aru saadud ja äraseletatud tööliste klassilisest seisukohast, mis suudab tema eluliste ülesannete täitmist juhtida, mis organiseerib tema jõudusid wõitlusele ja wõidule, ühiskondliku aate teostamiseks“. Waade teaduste, tema meetodide ja wõtete peale on palju täielikum ja wiljakam proletariaadil kui kodanlusel. Proletariaat, oma loomu poolest organisaator, on kutsutud seks, et maha lõhkuda kõik inimesesoo waheseinad, et kõike teadusepärandust õigesti korda seada sellelābi, et organiseeriw wõitluse teadus luuakse.

Teises artiklis: «Töö meetodid ja ärateadmise meetodid» näitab Bogdanow nende üleüldiste ja ühiste põhjused peale, mis töö ja teaduse organisatsiooni juhiwad. Praktilised, meie organismile omased üleüldsusawad wastutegewused (reaktsioonid) on teadmise mõtlemisewiisi — induktsiooni eeskujud. Statistilise meetodi alused tekkisid töö organiseeriwast praktikast, töö ulgalise omadusega kokkupuutumise juures. Abstraktne — analüütiline meetod tekkis tehnilistest wõtetest, kus praktilisel kõlbulised wõtted mitteolulistest lahutatakse. Weel tihedamini on seotud deduktsioon tehniliste reeglitega. Niisamuti on lugu ka meetodidega kõrgis teistes teadustes. Proletaarne teaduse ümbermuutmine, mis ajutiselt unustatud ühenduse teaduse ja töö wahel maksma paneb, peab juhtima teaduse arenemist kollektiivse töö ja inimesesoo armoonilise ühinemise poole.

Wiimases artiklis «Teaduse saladus» püüab Bogdanow ära tähendada üleüldise organiseeriwa teaduse probleemi. See teadus peab kokku wõtma ja ära seletama seda imelist ühtelangemist meetodedes, mida meie alati näeme looduses, inimese elus ja teaduses. Teaduse saladus seisab selles, et ta äramõetmata mitmesugused ilmeteread otstarbekohaselt ühendab. Seda ühendust ei wõi seletada juhusliku sarnasusega. Ainult hüpotees maailma lahutamata organisatsioonist mahutab enesesse kõik ühtelangemised, kõik juhtumised, kõik muudatused ilmas. Täielik küsimuse otsustamine seisab selle ühenduse seaduste ehk üleüldise organisatsiooni seaduste walgustamises. Sotsialismi ülesanne seisab selles, et kõike süstematiseerida ja organiseerida, kuid mitte üksikult waid terwelt ja täielikult.

Niisugused on lühidalt Bogdanowi raamatu põhjused, ja juba sellest lühikesest ülewaadest on näha, kui suurt uwitust ta kõigile teadwatele töölistele pakub.

ЭДУАРД ТОРНИЙНЕН. Рабочая революция в Финляндии. Краткий очерк развития революции и взгляд на причины ее крушения. Книгоизд. „Коммунист“, Москва 1919. 72 lk.

Wäike s.Torniaise raamatuke on pühendatud töö-
listerewolutsiooni ajaloole ja suretamisele Soomes. Teda lugedes ei tea mille üle rohkem imestada: kas Soome tööliste piirita enesalgamise ja wahwuse üle, kes waatamata oma alwa sõjalise õppuse peale wiimse silmapilguni wõitlesid Saksa ja kodumaa kodanluse walgekaardi rõwtsalkade wastu. Ning kui Prantsuse kommuuna ajalugu näitas, et Pariisi tööliste õnnetus seisis nende ülelõigses, lapselises usus waenlase kõrgemeelsusesse, siis näitab Torniaise raamat, et selle usu agust põewad niisama ka Soome wennad.

Raamat on kirjutatud lihtsas ja wangistawas keeles ja annab selge pildi Soome rewolutsiooni sündmuskäigust.

SISU: *Ar. Wallner*: Proletariaadi kultuura põhjooned. — *J. Jürgens*: Uus ilmawaade ja usuküsimus. — *L. Peterson*: Aridusetöö Eestis. — *E. A.*: Muusika edendamine töörahwa keskel. — *J. J.*: Esimene ülewenemaaline wäikerahwaste nõupidamine ariduse asjus Moskwas 10—20. aug. 1919. — *S. Perewoshtsikow*: Udmordi rahwa esitaja aruanne. — *Sm Lunatsharski* waade wana ja uue kultuura wahekorra peale. — *S. Kriuhshjanowski*: Töörahwaklubi. — Missugune saab tulewikukunst. — Kroonika. — *Ar. Wallner*: H. — *A. Lunatsharski*: Üleilmlik ja klassiline kultuur. — Uued raamatud.

EESTI KIRJASTUSE OSAKOND

Peterburis, Fontanka 53, k. 9. Tel. 436 02. Aadress: Петербур, ФОНТАНКА 53, ЭТСКИЙ ИЗД. ОТД.

Töörahwakirjandus.

- Marx ja Engels*. Kommunistlise partei manifest. H. Pöögelmanni tõlkes. 2.40 k.
Marx ja Engels. Seesama odawas väljandes (ilma eessõnadeta). 1.20 k.
Marx ja Engels. Kommunistlisest manifestist. II. (Eessõnad.) 30 k.
K. Kautsky. Kommunistlisest manifestist. I. (Eessõna.) 60 k.
H. Pöögelmann. Kommunistiline (III) Internatsionaal. 3.60 k.
 Wenemaa kommunistlise partei (enamlaste) programm, partei 8. kongressil 18—23. märtsil wasta wõetud. 2 r. 50 k.
H. Pöögelmann. Ääremärkused kommunistlise partei programmi juure. 1 rbl.
H. Pöögelmann. Ühtlane elamisraha üks kommunistmuse nurgakiwidest. 75 k.
H. Pöögelmann. Mõned põhijooned majandulise elu korraldamiseks Eesti töörahwa nõukogudewabariigis. Ind 5 r.
Jaan Anvelt. Töörahwa wõimuwalitsuse kindlustamisest. 10 r.
S. A. Kataja. Kodanlaste irmuwalitsus Soomes. (Ilmumisel.)
N. Lenin. Riik ja rewolutsioon. (Trükis.)
N. Buharin. Klassiwõitlus ja rewolutsioon Wenemaal. (Ilmumisel.)
K. Kautsky. Marxi majanduseõpetus.
K. Marx. Wabameelsed walitsemas. 9 r.
R. Wakman. Imperialismus. 3 rbl.
Kl. Zetkin. Wõitlus wabaduse ja rahu eest Wenemaal. 1.20 k.
L. Trotski. Nõukogudewalitsus ja rahwuswaheline imperialismus. 1.20 k.
L. Trotski. Oktoobrirewolutsioon. (Trükis.)
Steklow. Miks me kommunistid oleme. 3 r.
 Elagu Esimene Mai. 60 k.
G. Sinowjew. Töölistepüha 1. mai. 80 k.
G. Sinowjew. Meie partei ajaloo. Ind 4 r.
G. Sinowjew. Lenin (Uljanow). Elulugu-pildiga.
J. Stern. Ajalooline materialismus. 3.50 k.
M. Konkol. 1871. aasta kommuuna ajalugu. 2.50 k.
K. Radeh. Anarhistid ja nõukogude Wenemaa. 1 r.
Fr. Mehring. Ajalooline materialismus. (Ilmumisel.)

Sõjawäekirjandus.

- Tarwilikumad sõjaasjanduse üksikud sõnad ja üteldused Wene ja Eesti keeles. 1.50 k.
 Öppigem sõjaasjandust. 15 k.
 I. Mis asjamees on punasesõjawäe soldat. — II. Pea mees, seltsimees punasesõjawäelane! 15 k.
 Meie lipp. 15 k.
 I. Juhatuskiri punasewäelastele. — II. Juhatuskiri sõjariistadega ümberkäimiseks. — III. Oia püssi! 35 k.

- Wischnjakow*. Kuda eaks märgilaskjaks saada. 1 r. 50 k.
A. Beck. Öppige kuulipildujaga ümber käima. 15 k.
Algin. Meelespidamiseks punasesõjawäe instruktorile. 3 r. 50 k.
 Marssimise juhatused. 35 k.
 Püssilaskmise juhatuskiri. 1 r.
 Eesti punane-sõjawägi ja töörahwa kultuur. 70 k.
J. Jürgens. Punane-sõjawägi ja Eesti kultuur. 70 k.

Õpetlik kirjandus.

- Dr Aleksandrowski*. Lugemisetervisoid. 1.50 k.
 Töörahwa kalender ja käsiraamat 1919/20.

Teaduslik kirjandus.

- A. Wallner*. Kas watus ja aridus töörahwa riigi ja majandusteaduse seisukohalt. 9 rbl.
A. Wallner. Ons kool ja eriti töökoool meie aridusasutuse ideaal? 3 rbl.
J. Jürgens. Uus ilmawaade ja usuküsimus. 20 r.
K. Timirjasew. Punane lipp. 7 rbl.
A. Lunatsharski. Kuidas sündis teadus? Kuidas sündis kunst? 3.50 k.

Nooresookirjandus.

- M. Gorki*. Kuidas mina õppisin. 80 k.
L. Descaves. Püssipoiss. 80 k.
W. Buk. Kahekesi. 70 k.

Ilukirjandus.

- Eessaare Aadu*. Wiimne pauk. 3 r.
Eessaare Aadu. Kalal. 2 r.
Eessaare Aadu. Üle mädasoo. 3 r.
Eessaare Aadu. Raudtee ääres. 1 r.
Eessaare Aadu. Alasti. 8 r.
Eessaare Aadu. Metsa serwal. 1 r.
Nikolai Sõsojew. Kirg ja mõistus. 4 r. 50 k.

Ajakirjandus.

- „Klassiwõitlus“. Piltidega kuukiri. Kaksiknumbrid 1/2, 3/4 ja 5/6 ä 4 rbl, nr 7 2 rbl, nr 8 4 rbl, nr 9 8 rbl, nr 10 14 r., nr 11 30 r.
 „Eesti Kool“. Nr 5—12 ä 1 rbl, nr 13 7 rbl.
 „Töörahwa Kultuur“. Kuukiri. Nr 1-2 12 rbl, nr 3-4 35 rbl.
 Eesti töörahwa kommuuna nõukogu dekreedid, määrused ja teadaanded. Nr 1 3 rbl, nr 2 2.50 k.

Seinapildid.

- Marx, Lenin, Trotski, R. Luxemburg, K. Liebknecht, Pariisi kommuuna mälestusemüür.

Piltpostkaardid.

- J. Sihwer, J. E. Sõrmus, W. Liebknecht, K. Liebknecht, Lafargue, Jaures jt pildid.

Ind 35 r.

Rariteet

17-nes riigitrükikoda, Peterburis, 7. roodus 26.

